

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ISSN 2708-9827 (online)

ISSN 0201-419X (print)

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103>

КУЛЬТУРА СЛОВА

CULTURE

OF THE WORD

Збірник наукових праць

Заснований у 1967 р.

Випуск 103

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО
Київ 2025

Засновники:

Національна академія наук України,
Інститут української мови.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 11864 – 735Р від 19.10.2006.

Суб'єкт у сфері медіа-реєстративів R30-02812 (рішення від 22.02.2024 № 436).

Включено до переліку друкованих наукових фахових видань України
категорії «Б» (наказ МОН України від 29.06.2021 № 735).

Кластер: гуманітарні науки та мистецтво. Спеціальність: В11 Філологія
(спеціалізація «українська мова»).

Випусковий редактор – С.П. Бибик.

Редакційна колегія:

С.Я. Єрмоленко (головний редактор), С.П. Бибик (заступник головного редактора), Г.М. Сюта (заступник головного редактора), А.Ю. Ганжа (відповідальний секретар), Б. Беднаржікова (Чехія), Л.П. Васильєва, С.О. Вербич, К.Г. Городенська, П.Ю. Гриценко, І.А. Казимирова, Я.В. Капранов, С.А. Карпіловська, Т.А. Коць, О.П. Левченко, М.В. Мамич, О.Г. Межов, З.О. Пахолок, С.О. Соколова, В.П. Шульгач.

*До друку рекомендувала вчена рада Інституту української мови НАН України
(протокол № 17 від 23 грудня 2025 року).*

Збірник об'єднав матеріали, що відображають активні процеси українського слововживання та проблеми внормування мовної практики, зокрема в науково-освітньому мережевому середовищі. Закцентовано увагу на трансформації текстів у медійному середовищі під впливом цифрової комунікації.

Уперше в українському мовознавстві розглянуто радіодиктант як вагомий жанр і дискурс утвердження стандарту української літературної мови. Важливі питання соціального престижу української літературної мови та культивування норми актуалізовано в дописах, присвячених знаним постатям національного мовознавства – П.Ю. Гриценку та І.Р. Вихованцю.

Читачеві запропоновано аналіз мови відомої письменниці-філософа Оксани Забужко. У рубриці «Релігійний стиль: історія і сучасність» відзначено роль церковного дискурсу в трансформації мовно-національної свідомості українців, в утвердженні державницької ідентифікаційної функції української літературної мови. Розвідки рубрики «У світі власних назв» привертають увагу читачів до проблем унормування назв жителів міст України, до усно-розмовного оцінного іменника жителів Бойківщини.

Адреса редакції:

Інститут української мови Національної академії наук України,
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001.
Тел.: 278-4281, 279-1885;
e-mail: kultura-slova@ukr.net

ЗМІСТ

«ЦЕ ТЕКСТ НЕ МІЙ – ЦЕ, ЯК В ТАНЦІ ПОВІЛЬНИМ, ЗМІНА ФІГУР, І ПРАВИЛ, І НОРМ...» (МОВОТВОРЧІСТЬ ОКСАНИ ЗАБУЖКО)

<i>Мовчун Лариса</i> Ущільнення фрази в мові Оксани Забужко.....	7
<i>Бабій Ірина</i> Складні найменування у прозових творах Оксани Забужко.....	23
<i>Кутня Галина</i> Тире в поетичному мовленні Оксани Забужко: нотатки до синтаксичних особливостей реалізації пунктограми.....	34

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАЦІВ

<i>Глуховцева Катерина</i> «Самодостатність громадянина України розпочинається із самодостатньої сильної розвиненої мови», або мовне питання у виступах П.Ю. Гриценка.....	45
<i>Соколова Світлана</i> Національна специфіка українського дієслова в теоретичних працях і практичних порадах І.Р. Вихованця.....	54

ТЕОРЕТИЧНА ЛІНГВОСТИЛІСТИКА

<i>Кравець Лариса, Лібак Наталка</i> Текст цифрового середовища: аспекти дослідження і проблеми параметризації.....	69
<i>Палаш Альона</i> Філософія слова Олександра Потебні та естетика української неокласики.....	86

РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

<i>Бибик Світлана</i> Сучасний релігійний дискурс у просторі української національної ідентичності: медіатизація діалогів церкви.....	100
<i>Коць Тетяна</i> Релігійний стиль сучасної української літературної мови в загальнослов'янському контексті: історичні традиції і сучасні орієнтири.....	116
<i>Пуряєва Наталія</i> Геортонім <i>Покров Пресвятої Богородиці</i> : лексичні і граматичні варіанти.....	130

МОВА МАСМЕДІА

- Єрмоленко Світлана* Радіодиктант національної єдності: літературний стандарт і соціальний престиж слова письменника 141
- Кононенко Ольга* Порушення орфоепічно-акцентуаційних норм у науково-освітньому мережевому дискурсі: причини і наслідки 155
- Черкас Олександр* Український сленг у лексикографійному вимірі: здобутки, проблеми, перспективи..... 171
- Ганжа Ангеліна* Вербальна (само)презентація елітарної мовної особистості науковця (за матеріалами проекту І.Д. Фаріон «Ген українців»)..... 185

У СВІТІ ВЛАСНИХ НАЗВ

- Вербич Святослав* Назви жителів в українській мові: особливості творення та функціонування 195
- Годованець Назар* Лексико-семантичний спосіб словотворення прізвиськ жителів Бойківщини 206

НАШІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

- Акцентувати що? на чому? на кому? у / в чому?*
(Л. Колібаба)..... 215
- Арборист VS деревознавець (А. Ганжа)* 220

CONTENTS

**“THIS TEXT IS NOT MINE – IT IS, LIKE IN A SLOW DANCE,
A CHANGE OF FIGURES, RULES, AND NORMS...”
(THE LANGUAGE OF ARTISTIC CREATIVITY OF OKSANA ZABUZHKO)**

<i>Larysa Movchun</i> COMPRESSION OF PHRASES IN OKSANA ZABUZHKO’S LANGUAGE.....	7
<i>Iryna Babii</i> COMPOUND NAMES IN THE PROSE WORKS OF OKSANA ZABUZHKO.....	23
<i>Halyna Kutnia</i> THE DASH IN THE POETIC LANGUAGE OF OKSANA ZABUZHKO: NOTES ON SELECTED SYNTACTIC FEATURES OF ITS USE.....	34

FIGURES OF UKRAINIAN LINGUISTS

<i>Kateryna Hlukhovtseva</i> THE SELF-SUFFICIENCY OF A UKRAINIAN CITIZEN BEGINS WITH A SELF-SUFFICIENT, STRONG AND DEVELOPED LANGUAGE, OR <i>THE LANGUAGE QUESTION IN THE SPEECHES OF P.YU. HRYTSENKO</i>	45
<i>Svitlana Sokolova</i> THE NATIONAL SPECIFICITY OF THE UKRAINIAN VERB IN THE THEORETICAL WORKS AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS OF IVAN VYKHOVANETS.....	54

THEORETICAL LINGUISTYLISTICS

<i>Larysa Kravets, Natalka Libak</i> TEXT OF THE DIGITAL ENVIRONMENT: RESEARCH ASPECTS AND PROBLEMS OF PARAMETERIZATION.....	69
<i>Alyona Palash</i> THE PHILOSOPHY OF THE WORD BY OLEKSANDR POTEBNIA AND THE AESTHETICS OF UKRAINIAN NEOCLASSICISM.....	86

RELIGIOUS STYLE: HISTORY AND PRESENT

<i>Svitlana Bybyk</i> CONTEMPORARY RELIGIOUS DISCOURSE IN THE SPACE OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY: MEDIATISATION OF CHURCH DIALOGUES.....	100
--	-----

<i>Tetiana Kots</i> RELIGIOUS STYLE OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN THE PAN-SLOV CONTEXT: HISTORICAL TRADITIONS AND MODERN LANDMARKS.....	116
<i>Natalia Puryaeva</i> GEORTHONYM OF THE PROTECTION OF THE MOST HOLY THEOTOKOS: LEXICAL AND GRAMMATICAL VARIANTS	130

LANGUAGE OF THE MASS MEDIA

<i>Svitlana Yermolenko</i> DICTATION ON THE RADIO OF NATIONAL UNITY: LITERARY STANDARD AND SOCIAL PRESTIGE OF THE WORD OF THE AUTHOR.....	141
<i>Olha Kononenko</i> VIOLATIONS OF ORTHOEPIC AND ACCENTUAL NORMS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL NETWORK DISCOURSE: CAUSES AND CONSEQUENCES	155
<i>Oleksandr Cherkas</i> UKRAINIAN SLANG IN THE LEXICOGRAPHIC DIMENSION: ACHIEVEMENTS, CHALLENGES, PERSPECTIVES	171
<i>Anhelina Ganzha</i> VERBAL (SELF)PRESENTATION OF THE ELITIST LINGUISTIC PERSONALITY OF A SCIENTIST (BASED ON MATERIALS FROM THE PROJECT BY I.D. FARION ‘THE GENE OF UKRAINIANS’).....	185

IN THE WORLD OF PROPER NAMES

<i>Svyatoslav Verbych</i> NAMES OF RESIDENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE: CREATION AND FUNCTIONING	195
<i>Nazar Hodovanets</i> LEXICO-SEMANTIC METHOD OF CREATING NICKNAMES OF THE RESIDENTS OF BOYKIVSHCHYNA.....	206

OUR CONSULTATIONS

<i>Aktsentuvaty shcho? na chomu? na komu? u / v chomu? (L. Kolibaba)</i>	215
<i>Arborist VS Tree Scientist (A. Ganzha)</i>	220

**«ЦЕ ТЕКСТ НЕ МІЙ – ЦЕ, ЯК В ТАНЦІ
ПОВІЛЬНІМ, ЗМІНА ФІГУР,
І ПРАВИЛ, І НОРМ...»
(МОВОТВОРЧІСТЬ ОКСАНИ ЗАБУЖКО)**

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.1>

УДК 81'38

**УЩІЛЬНЕННЯ ФРАЗИ В МОВІ
ОКСАНИ ЗАБУЖКО**

МОВЧУН

Лариса Вікторівна,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики, Інститут української мови НАН України;

вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;

e-mail: lesia_mova@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5155-2583

Larysa

MOVCHUN,

Doctor of Philology, Professor, Senior researcher of the Department of lexicology, lexicography and structural-mathematical linguistics, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;

e-mail: lesia_mova@ukr.net

Статтю присвячено дослідженню голофразисних конструкцій у мові Оксани Забужко – поетеси, прозаїка, есеїстки, представниці українського постмодернізму. Розглянуто голофразисні конструкції як результат невузального способу словотворення – голофразису, що полягає в перетворенні синтаксичної одиниці на лексичну. Мету їх створення пов'язано з позначенням складного об'єкта, що в авторській картині світу є цілісним; кількох об'єктів як єдиної сукупності; нерідко – надання номінації емоційно-експресивного колориту. Диференційовано групи голофразисних конструкцій у семантичному й формальному аспектах, виявлено їх типові моделі.

Ключові слова: мова Оксани Забужко, лексика, семантика, голофразис, голофразисна конструкція.

Мова Оксани Забужко – естетичний феномен, що виходить за межі канонічних моделей. Її письмо легко впізнаване на тлі інших авторів-постмодерністів. Літературознавці розглядають стиль письменниці як продовження традицій школи «потому свідомості», техніка якої полягає в тому, щоб «показати психічний процес детально, з точнішою фіксацією думок, почуттів, підсвідомих поривань» [Абрамова, Пуніна 2016: 81]. Це також мовний плин – безперервне, спонтанне, ґрунтоване на свідомих і підсвідомих імпульсах розгортання думки у вербалізованій формі. Дослідники стверджують, аналізуючи роман «Польові дослідження з українського сексу» (і це можна з певними застереженнями екстраполювати й на інші прозові твори Оксани Забужко): «Саме композиція мови, стилю, а не, скажімо, композиція реалій чи композиція рефлексій становить концептуальну сутність цього тексту» [Голобородько 2008: 45]. Звідси синтаксична розлогість та ускладненість прози, лексична еkleктика – від книжних слів до вульгаризмів, від просторіччя до термінів, насичення варваризмами і власними новотворами.

Ословлення реальності «тут і зараз» неминуче породжує спонтанні спалахи мовної енергії, синтетичні одиниці – голофразисні конструкції (далі – ГК), як-от: *готовність-до-нової-любови, ніколи-доти-не-бачена, вже-не-своє, не-при-ділі, життя-яким-воно-мало-б-бути-але-не-відбулося.*

Утвори цього штибу є результатом *голофразису* (від гр. *holos* «цілий» і *phrases* «висловлювання»), який ми, погоджуючись із більшістю дослідників, розглядаємо як неузв'язаний (оказіональний) спосіб деривації, що полягає в перетворенні синтаксичної одиниці на лексичну для підсилення художньої експресії, лаконічності і влучності вираження думки [Гольцова 2019: 40; Колоїз 2015: 117]. За застереженням М.Г. Гольцової, термін *голофразис* увів у 1853 р. німецько-американський філософ і політичний теоретик Френсіс Лібер, позначаючи «поєднання багатьох ідей в одному слові». Голофразис, з одного боку, є способом словотвору, з другого, – це фігура мови, що,

наприклад у постмодерністській прозі, реалізує мовну економію [Дегтярьова 2012: 135].

Цей спосіб словотворення активний у романо-германських мовах, застосування ж його на українському ґрунті мовознавці схильні пояснювати іншомовним впливом. Хоча в нашій лексичній системі є подібні багатоконпонентні слова, як-от: назви рослин *люби-мене-не-покинь*, *мати-й-мачуха*, *брат-і-сестра*, прізвиська (з походження переважно козацькі прізвиська) *Небийбаба*, *Неїжбориц*, *Недайкаша*, *Непийвода*. Л.П. Кислюк вирізняє також одиниці, утворені голофразисом з афіксацією (*кулявлюбівець*, *досмертістискач*) [Кислюк 2020: 36].

Голофразис характеризують як зрощення, злиття, інтеграцію словосполучення чи предикативної одиниці, рідше – як графодеривацію. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі трапляються різноманітні назви утворених таким способом одиниць: *візуальні неологізми*, *голофразисні конструкції*, *голофрастичні конструкції*, *голофрази*, *слова-фрази*, *дефісовані фразові вирази*, *фразові структури*, *фразові сполуки*; *багатоконпонентні утворення*, *написані через дефіс*; *складні слова синтаксичного типу*, *компресиви*.

Когнітивний механізм побудови й декодування ГК дослідила В.О. Клименюк, пор.: «З'явившись як перцептивний компонент, ГК приводять у рух ланцюжок зв'язків, конотацій, зорових, тактильних, слухових і смакових характеристик об'єкта, створюючи таким чином його точний і яскравий метафоричний образ» [Клименюк 2013: 6]. Дослідниця припускає існування загальної моделі генерування ГК та її декодування реципієнтами [там само: 7]. Комунікативна мета вживання таких одиниць – позначення складного об'єкта, сприйнятого в цілості. «При продукуванні голофразисних оказіональних одиниць відбувається конденсація змісту: аналітичні описові конструкції синтезуються в єдину нестандартну, незвичну смислову сутність» [Колоїз 2015: 118]. ГК «семантично <...> є одним мовним образом, одним поняттям, окремим семантичним компонентом, який фіксує потік асоціацій мовця» [Holtsova, Vitomska 2022: 8].

Типи ГК на прикладі англійської, німецької, турецької та інших тюркських мов проаналізували К. Тріпс і Дж. Корнфілт (щодо вираження інтонаційних патернів, у плані семантичних

властивостей головного слова конструкції, за текстовими ознаками) [Trips, Kornfilt 2018: 288–293]. У французькій і англійській мовах ГК розрізняють за кількістю компонентів – дво-, три-, чотири- і багатокомпонентні (найбільше – 26 компонентів); у семантичному плані – семантично непрозорі та семантично мотивовані [Holtsova, Vitomska 2022: 10–11]. Значення семантично непрозорих ГК не може бути прямо декодовано з їхніх компонентів; такі лексичні одиниці мають метафоричне й інтертекстуальне значення, несуть додаткову контекстну й культурну інформацію. Значення ж семантично прозорих ГК виводять з їхніх компонентів. За спостереженням дослідниць, графічне оформлення ГК має кілька варіантів: написання з дефісом, у лапках, курсивом, з великої літери та комбінацію цих способів.

Проведене на матеріалі англійської мови дослідження дало змогу А.А. Калиті і В.О. Клименюк типологізувати ГК за комунікативною і прагматичною метою (спонукання до дії, утримання від дії, оцінка), формою вираження значення (прозорі, непрозорі), емоційним навантаженням (емоційно-нейтральні, емоційно-забарвлені, емоційно-експресивні), синтаксичною функцією (підмет, предикат, додаток, означення, обставина), структурою (три-, чотири-, п'яти- і багатокомпонентні) [Kalyta, Klumenyuk 2013: 77].

Українські дослідники, вивчаючи мову Оксани Забужко, звертали увагу на схильність письменниці до побудови нетипових багатокомпонентних словесних комплексів. Деякі з таких одиниць стали об'єктом лексикографічного опису (фіксації, тлумачення і культурологічного коментування) у «Словнику мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (СМТО), як-от:

самá-собі-Пігмаліон¹, *незм.* Та, яка самостійно створює свій образ. *Мужчина сидить тимчасом у кріслі з газетою, чекаючи, коли ти вийдеш із кабінки й пройдешся по залі, покрутившись перед дзеркалом і оглядивши спідницю на заді й на стегнах, мов вилплюючи власне тіло наново, **сама-собі-Пігмаліон**, із нового убору* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 289). – Від імені героя давньогрецького міфу скульпто-

¹ Словникові статті укладені авторкою.

ра Пігмаліона, який вирізає зі слонової кістки статую прекрасної жінки Галатеї та закохався в неї; пор. також із назвою п'єси англійського драматурга Бернарда Шоу (1856–1950), «Пігмаліон», написаної в 1912 р., про професора-лінгвіста Генрі Хігінса, який навчив просту квіткарку Елізу Дулітл володіти мовою та манерами вищого світу й зумів представити її у вищих колах як герцогиню. – У СУМ: сам (самá) собі голова; сам собі [свій] пан; самá собі хазяйка (господія) (СМТО: 616);

сон-з-розплющеними-очіма, ~у~, ч. Сприймання реальності як сну, перебування у напісвідомому, загальмованому стані. *Десь на дні того багатомісячного сну-з-розплющеними очима цілий час жеврїла в ньому [в Адріанові], мов незамерзаючий потічок-«теплиця», тасмна гордість перед самим собою* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 474) (СМТО: 663);

ще-не-перейменований, -а, -е. Назву, ім'я якого ще не змінили. *Внизу, за Поштамтом, рокотав людським морем ще-не-перейменований Майдан [майдан Незалежності в Києві]: гул, вибухаючи нападами, одбивався од мурів, землетрусним дрозжем стрясаючи шибки по спустілому місту аж до Євбазу й страйкуючих тролейбусних депо* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 99). – Майдан Незалежності мав назву Хрещатицька площа (1869), Думська пл. (1876), Радянська пл. (1919), площа імені Калініна (1935), площа Жовтневої революції (1977), останнє перейменування відбулося в 1991 р. – майдан отримав сучасну назву (СМТО: 776).

Загалом із поетичних, прозових текстів і з есеїв Оксани Забужко було дібрано 105 одиниць, аналіз яких переважно виходить за межі лексикографічного опрацювання, але є необхідним для осягнення багатогранної та унікальної мовотворчості письменниці.

У семантичному аспекті насамперед привертають увагу ГК з прозорою семантикою. Метою створення таких одиниць є необхідність позначення складного об'єкта, що в авторській картині світу є цілісним. Такими є портрет людини, її душевний стан і т. ін. Голофразис одночасно надає номінації емоційно-експресивного відтінку: *Ні в чому істотному людина з роками не міняється, і той біленький малюк із перетягненими ни-*

точкою пухкими ручками на старому фото та нинішній дуболом, **метр-вісімдесят-вісім-вісімдесят-два-кіло**, – таки одна й та сама особа (Музей: 380) (іронія); **Ніякої арт-мафії в нашій ні-від-якого-глузду-незалежній** дулі <...> не стояло, за визначенням, зроду (Музей: 106) (сарказм); **Дітвацька, чи то дівоцька, двадцятилітня сливе, цікаво задивлена в світ готовність-до-нової-любови** увімкнулася вже згодом (Польові: 98) (піднесеність).

Голофразис також є засобом позначення кількох об'єктів як єдиної сукупності, до того ж сприйнятої через призму власних переживань: **Підем проживати уривки не-наших-історій** (Диригент: 32).

Попри прочитуваність більшості таких одиниць майже завжди помітний нюанс – чи то в значенні, чи то в його конотативному компоненті, чи то в культурологічному тлі створення ГК, який «запаковано» в цю, на перший погляд, прозорість. Якщо препозиції автора і читача збігаються, образ набуває виразності, переносячи нас у світ, створений письменником, пор.: **З кожним новим кроком уздовж облупленого-не-для-туристів, поплямленого мокрими підтьоками й незмивними графіті Софійського муру мене роз'їдає дедалі пекучіше відчуття досади** (Музей: 718); **Незвична для сучасного світу, а для захожого з вулиці вже ледь-не-церковна атмосфера несуетности...**, – це донедавна її можна було вловити в розсипаних по місті обрушинах давнього ремісничого укладу (Музей: 817); **Незліченні листи, заяви, скарги, доповідні записки – до Київміськради, до Генпрокуратури, до ЦК українського, до ЦК московського (три чи чотири розпухлі папки в-зав'язаних-мертвим-вузлом-поворозочках у мами на антресолях!)** (Музей: 37). Виділені ГК мають компакту мовну форму. Вона не лише ефектна й свіжа, а й глибока, емоційна, адже апелює до особистого досвіду читача, сучасника авторки, у шухлядах пам'яті якого неодмінно відшукаються картинки – спогади про занедбані історичні споруди, на відновлення яких в обікраденої держави завжди бракувало коштів, про тиху атмосферу святості в храмі, про канцелярсько-бюрократичний атрибут радянської епохи, що зберігається в багатьох родинах, – міцно стягнуті заплутаними поворозками старі теки з навряд чи потрібними вже документами.

Ущільнення фрази до ГК дає авторці змогу підносити її до рівня символу, як-от це відбувається з okazіоналізмом *Проблема-Яку-Належить-Розв'язувати* (контекстуальний варіант *Проблема-Котру-Належить-Розв'язувати*), написання кожного компонента в якому з великої літери не випадкове. Ця ГК у романі «Музей покинутих секретів» є засобом характеристики бізнесмена Вадима – владного, рішучого, цілеспрямованого і прагматичного; він береться за справи, які масштабом відповідають його особистості: *Це вже належало до Проблем-Котрі-Належить-Розв'язувати, і Вадим одним махом її й розв'язав* (Музей: 415); *Він [Вадим] справді не бачив Проблеми-Яку-Належить-Розв'язувати* (Музей: 435). ГК *Коли-Мене-Ще-Не-Було-На-Світі* засоційована з міфологією створення світу; це дивовижно точне відтворення складних емоцій, які переживає кожна людина на певному етапі життя, коли розуміє, що навколишній світ значно давніший, аніж світ власний: *Одначе той чоловік <...>, котрий колись давно, Коли-Мене-Ще-Не-Було-На-Світі <...>, одного дня наприкінці п'ятдесятих чи на початку шістдесятих так ентузіастично черкнув був на берегах книжки своє «оце!!!»* (Музей: 34).

Нагадаємо, що ознакою постмодерністського тексту є виразна інтертекстуальність. Прямі або опосередковані покликання на відомі тексти містяться в ГК з непрозорою семантикою, тобто не зумовленою значенням окремих складників. В одних закодовано перегуки зі світовою класикою: *Мій батько завжди знав за собою, наче потаємну стидку недугу, оцю саму, хай її абищо, «гамлетівську-нездатність-до-рішучих-дій-при-виді-торжествуючого-зла»* (Музей: 37) – алюзія до п'єси В. Шекспіра «Гамлет, принц данський». В інших – з українськими народними піснями: *Він, Адріян, знову йшов за ним [Романом] лісом, слід у слід, тільки ліс був якийсь невпізнаний, свіжовмитий і просяклий сонцем, як отой гай-зелен-розмай у пісні* (Музей: 203); *Попід «Яром» (туман-по-Хрещатику-яром...) / Джинсова юність моя зупинилась і плачеться* (Диригент; 29). Такі одиниці належать до групи алюзійних ГК.

Сконструювала Оксана Забужко й ГК, джерелом яких є дослівні цитати: *Вадим сидів мов-скеля-непорушній, немовби його привинтили вкупі з кріслом до підлоги* (Музей: 236). Пор.

рядки з вірша Павла Тичини «Відповідь землякам» зі збірки «Вітер з України» (1922): *Душі моєї не купить вам / ані лавровими вінками, / ні золотом, ні хлібом, ні орлом. / Стою – мов скеля непорушний*. Стилістичний ефект уживання цієї цитатної ГК полягає в розбіжності між іронічним найближчим контекстом одиниці в романі та патетичним прототекстом.

В іронічній стилістиці Оксани Забужко представлений аналогічний до українського «шароварного» жіночий портрет. Основний акцент падає на соковитий okazіоналізм-ГК, що є ущільненою цитатою з відомої гумористичної народної пісні: <...> *круглоvido-плахтянисті, ой-під-вишнею-під-черешнею кралі ще водяться* (Польові: 156). Контраст виникає на тлі уявлення про витончену красу жінки, осяяної внутрішнім світлом, що її зафіксували портрети епохи козацького бароко, пор. інші символи: <...> *така світиться ніжна дівчинка в пуклях, очей не відвести!* – *личко делікатне, довгобразе, з гостреньким носиком – затрачений, лагідний, мовби внутрішнім усміхом розвиднений тип краси, козацький бароковий портрет упродовж трьох століть: Роксолана – Варвара Апостол – Варвара Лангишівна, – ех, була колись Гетьманицина, а тепер пропала!* (Польові: 156).

Отже, засвоєння «чужого слова» відбувається не лише як трансформація цитати в образ, а також як перетворення його на компонент речення (обставину, означення і т. ін.) – цитата отримує нове життя в новій семантичній формі та стилістичній і синтаксичній функції.

Новотвори-ГК розширюють арсенал метафоричних засобів Оксани Забужко. Одні конструкції побудовані на контекстуальних антонімах: *Ти вкладаєшся весь, до останку, з розпачливою силою уже аж-неживої природи, всезмагаючих **вогню-і-тверді*** (Музей: 17); інші – на гіперболі: *В на-вушко-голки-змружену бійницю / Сліпуча нитка неба прозира...* (Диригент: 72). Експресивно сконденсована ГК *морозом-в-жили*, що співвіднесена з фразеологізмами **мороз іде (ішов, пішов, подирає і т. ін.) поза шкірою (поза шкурою, по шкірі, поза спиною і т. ін.); морозом обдає (проняло і т. ін.); морозом сипнуло за (поза) спиною**): *Мов ніж із піхов, вихоплений свист! / Розбійницький! Смалкий! **Морозом-в-жили!** – голос...* (Диригент: 90). Така ГК

є вираженням не просто неприємного відчуття холоду від пере-
ляку, а відчуття жаху, що проникає в саме людське єство.

Пропущені через голофразис, загальноновживані фразеологіз-
ми й стереотипні кліше по-новому функціонують у мові творів
Оксани Забужко як текстуально акцентовані одиниці: *Новинари
скаржилися, що отримують від власників щоденні тематич-
ні інструкції, які новини подавати, а за які взагалі мовчати
як-у-рот-води* (Музей: 286); *За тобою весь час пантрують,
чекаючи на який-небудь твій зрив чи просто спалах роздрату-
вання, щоб <...> відновити власну чоловічу гідність, хронічно
підточувану поруч незалежної вродливої жінки в якійсь іншій
ролі, аніж **дівчинка-на-побігеньках*** (Музей: 805–806); *Всі мої
настирливі а), b), c), d) **і-так-далі** були марними* (Музей: 111); *Сама
вже ні фіга не пам'ятаєш, окрім того, що стримить
перед очима, на розчищеному серед завалів вузькому проміж-
ку **сьогодні-на-сьогодні*** (Музей: 295); *Вона [Влада] й переска-
кувала всі підсовувані їй сторонні правила **мов-не-помічаючи**,
з розгону, байкерським стрибком* (Музей: 119); *З третім [чо-
ловіком], смирним, як хлібний м'якуш. і цілий вік **не-при-ділі**,
гарувала за здорового дядька* (Польові: 108).

ГК як трансформована пряма мова (невласне-пряма мова)
персонажа дають змогу читачеві поглянути на комунікатив-
ну ситуацію начебто зсередини, безпосередньо, через сприй-
няття персонажів: *Мене дратує оте надміру голосисте,
«**всі-дивляться-на-мене**» сопрано за сусіднім столиком* (Му-
зей: 425); *Може, це й є головна прикмета нашого покоління:
голі як бубон, нічим, крім батьківських напучувань – **вперед-
дитино-і-буде-тобі-щастя**, – не озброєні* (Музей: 336–337); *Та
сама віковічна жіноцька бесіда при багаттю, де кожна,
на пораду, вмикає своє «**а-от-у-мене-так-було**», і всім іншим
цікаво слухати* (Музей: 797); *Я булькнула теж щось односкла-
дово-маловрозумливе, типу **думаю-дещо-зробити-про-УПА**,
тема назрїла* (Музей: 59).

Чужа мова увиразнена у ГК, що оформлені по-різному – у
лапках і без них, пор.: *Зачинивши за ним двері зі змішаним від-
чуттям **не-до-кінця-зіграного-спектаклю**, вогняного шворня
«**як-же-його-жити-далі**», встромленого в мозок, <...> обер-
нувшись до дзеркала, угледїла в ньому <...> відчужений посміх*

(Польові: 140); *Вивернувся тою ж стороною, преспокійно рубонувши на її як-же-же-мені-жити-далі: «Я в тобі бачу здатність до виживання в будь-яких ситуація»* (Польові: 72).

Деякі ГК поєднують у своєму складі пряму мову з непрямою: *Вичавила-таки тоді з нього, хоч якого задубіло-відпороного на всякі розпити-лаціння-сюсю-пусю-ну-скажи-мені-жебоніння, – скупу, пунктиром історію* (Польові: 37).

За кількістю компонентів ГК у текстах Оксани Забужко розрізняємо такі, що складаються з:

двох слів: *Що робить «тоді» й «тепер» однаково ввімкненими й ніколи-невимикальними, бо такими вони в дійсності й є, – тільки ми цього не бачимо* (Музей: 423);

трьох слів: *Митець <...> перед людьми діла, з їхнім невідхильним-від-курсу «цілься, плі!» й зірваним у висліді джек-потом, неминуче відчувається трохи як підліток перед дорослими* (Музей: 237);

чотирьох слів: *Маленькою батько возив її в село на похорон своєї матері, Владиної ніколи-доти-не-баченої бабуні* (Музей: 121);

п'яти слів: *Їх [публічних осіб] слухали, намагаючись співвіднести мовлене ними (навіть коли то були похабні анекдоти про зайчика й білочку та кайдашівщина в душі «хто-кому-ловкіше-скрутить-дулю») з долею країни* (І знову: 56);

шести слів: *Владин перевернутий «бітл», разом із вчавленим у нього, як у зім'яту бляшанку, насадженим з розмаху, всією-грудною-клітиною-на-гарпун-керма Владусьчиним тілом, підняли з кювету* (Музей: 91);

семи слів: *Її [Владу] виносить нагору стрімголов-розігнаним-ліфтом-чи-велетенським-оглядовим-колесом – не понад простір, як на Владиній картині, а понад час* (Музей: 349);

восьми слів: *Нескінченні усні новели на тему «як-ми-були-набрались-і-чого-сп'яну-наброїли» <...> породжували своїх акинів* (Планета: 218);

дев'яти слів: *Це місто, котре <...> є символом «життя-яким-воно-мало-б-бути-але-не-відбулося», існує насправді* (Планета: 140).

З погляду лексичної однорідності / неоднорідності ГК, створені Оксаною Забужко, поділяємо на: ГК з українськими компонентами (найбільша група); ГК-варваризми: *Я став жити за рахунок спадку; я, по суті, звичайний гівняний рантьє, а ніякий не селф-мейд-мен* (Музей: 364); комбіновані ГК: *Вони, дурнуvато-всміхнено-sorry-вибачаючись, ушилися геть* (Польові: 135).

Письменниця лексикалізує різні мовні патерни, майже не вдаючись до сталих алгоритмів. Винятком є хіба що кілька «улюблених» моделей:

1) дво-, іноді трикомпонентні одиниці-атрибути з початковим складником **вже-**, рідше **ще-**: *Я зрозуміла, що, властиво, не знаю свого батька: він помер, коли мені ледве сповнилося сімнадцять, і я ... поступово змонтувала собі в свідомості певного віртуального персонажа – із зовнішністю мого батька в сорокап'ятилітньому, **вже-лікарняному**, віці* (Музей: 34); *Так-бо заселяється, залюднюється нововитворений світ двох, у їхньому випадку даний до рук майже готовим, **вже-семиденним*** (Польові: 72); *Круг столів юрмляться з тарілками й келихами ... не живі й цілком же, хай йому грець, успішні в цьому житті люди, – а трупи, розм'якли до **вже-текучої**, кашоподібної консистенції* (Музей: 339); *В кухні – <...> шапки з абияк учепленими дверцятами, що наврипились, іно відвернешся, безсило відхилитися, як щелепа на **вже-несамовладному** обличчі* (Польові: 17); *Не треба розплющувати очей, слухати лиші клекіт крові, чоловічу партію ударних і своє, чи **вже-не-своє**, розчинення-розступання* (Польові: 31); *Наша незалежна, чи радше **ще-не-вмерла**, якщо до цього часу не вмере, мала б запровадити якусь спецвідзнаку* (Польові: 46);

2) трикомпонентні ГК (два іменники або займенники зі сполучником), утворені від сурядних словосполук: *Список полеглих на дорогах батьківщини українських **політиків-і-бізнесовців** пух як на дріжджах* (Музей: 108); *І гора «високая» (оті самі знамениті **Анди-чи-Кордильєри**, про котрі в усіх анонсах писано, – куди ж уже вищої?), і крізь усі перешкоди герої має переходити чудесним способом* (І знову: 100); ***Хтось-чи-щось** неунікнено мусить відповісти* (Музей: 110);

3) іменникові ланцюжки на позначення комплексу об'єктів, причиново-наслідкових зв'язків між ними, їх подібності або хронологічної послідовності: *Усім треба перемагати, от у чім справа, щиро, нелукаво брати й давати, як вуглекислота-хлорофіл-кисень* (Польові: 32); *Прешся назустріч своїй лікарні-тюрмі-лоботомії* (Польові: 115); *І – сум-печаль-руїна – замість дороги будувати та армію кріпити, своїм курвам італійські сукні вартістю в півсела купували [можновладці]* (І знову: 404); *Дніпра-Кодака-Катеринослава-Січеслава мало би бути більше шансів «стати європейським містом»* (І знову: 216); *Пережитий колісь їхнім відомством із вини Хрущова жах, справдешній «великий перелом» – єдину за всю 100-літню історію ЧК-ГПУ-НКВД-МГБ-КГБ-ФСБ спробу люстрації* (Планета: 265);

4) дієслівні і предикативні ланцюжки на позначення інтенсивної дії або послідовних дій: *Батьки <...> з жахом захищали-замахали-защитькали*, – але перша невдача тебе не зупинила (Польові: 158); *Всі сліди вандалізму квапливенько, не встигли харків'яни оханутись, було замазано-зачищено-затиньковано* (І знову: 358).

5) трикомпонентні ГК з апосіопезою (займенник + частка **тільки** + частка **не**): *Вони [виховання і середовище] вимагали добре урядженого бункера, і батька для Катрусі, <...> і гуртових відпусток, про які потім можна розповідати в товаристві, і ще чого-тільки-не, цілої ретельно сплетеної мережі* (Музей: 118); *Скільки переказів про закопані скарби, козацькі, опришківські, повстанські, які-тільки-не!..* (Музей: 79).

Отже, ГК у мовистилі Оксани Забужко – поширений засіб компактної вербалізації думок і почуттів. Із загальномовного погляду – це не штучні витвори, а відтворені на письмі когнітивні та інтонаційні єдності. Вони характерні для її поезії, прози, есеїстики. Це авторський семантико-стилістичний код. ГК надають контекстам експресії, вони є засобами інтелектуалізації мововираження, носіями інтертекстуальності. Притаманні європейським мовам ГК розширюють і стилістичні можливості постмодерного українського художнього тексту відповідно до світових тенденцій ословлення світу людини в літературі.

Органічність ГК для індивідуально-авторської манери Оксани Забужко засвідчує різноманіття їх структурних особливостей і семантичного наповнення, наявність тенденції до моделювання ГК за граматичними ознаками складників.

Абрамова К.С., Пуніна О.В. «Потік свідомості» як засіб розкриття особистісного потенціалу героїні в романі О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2016. С. 80–84.

Голобородько Я.Ю. Резонансне слово Оксани Забужко в українській прозі. *Вісник НАН України*. 2008. № 1. С. 45–50.

Гольцова М.Г. Голофразис як спосіб okazіонального словотворення в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 42. Т. 2. С. 40–42. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.11>

Дегтярьова І.О. Стилiстичні засоби мовної економії у постмодерністському тексті. *Дослідження з лексикології і граматики української мови: збірник наук. праць*. 2012. Вип. 12. С. 133–141.

Кислюк Л.П. Узуальне й okazіональне словотворення в різностильовій мовній практиці. *Українська мова*. 2020. № 2. С. 31–44. <https://doi.org/doi.org/10.15407/ukrmoiva2020.02.031>

Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015.

Holtsova M., Vitomska N. Holophrastic constructions in English and French fiction. *Міжнародний філологічний часопис. Серія: Мовознавство і перекладознавство*. 2022. Т. 13. № 4. Ч. 2. С. 6–16. [https://doi.org/10.31548/philolog13\(4_2\).2022.001](https://doi.org/10.31548/philolog13(4_2).2022.001)

Клутенуку V.O. Role of holophrastic constructions in realizing speech generating funktion. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 33. С. 6–9.

Trips C., Kornfilt J. Typological aspects of phrasal compounds in English, German, Turkish and Turkic. *Stuf-language typology and universals*. 2018. 68(3). P. 281–321. <https://doi.org/10.1515/stuf-2015-0015>

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Диригент – Забужко О. Диригент останньої свічки: поезії. Київ: Рад. письменник, 1990.

І знов – Забужко О. І знов я влізаю в танк...: вибрані тексти 2012–2016. Статті, есе, інтерв'ю, спогади. Київ: Комора, 2019.

Музей – Забужко О. Музей покинутих секретів: роман. Київ: Комора, 2015.

Планета – Забужко О. Планета Полин: вибрані есеї. Київ: Комора, 2020.

Польові – Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Київ: Факт, 2003.

СМТО – Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Наук. ред. Є.А. Карпіловська і З.Г. Козирева; техн. ред. Л.І. Дідун і Ю.О. Цигвінцева. Понад 10000 слів, словосполук і висловів. Київ: Інститут української мови НАН України, 2022. 787 с. [Електронне видання]. URL: https://drive.google.com/file/d/1kIVhz0Ogn2KNsi_wVzQs1kXdnwRY-_uf/view

REFERENCES

Abramova, K.S. & Punina, O.V. (2016) “Stream of Consciousness” as a means of revealing the protagonist’s personal potential in Oksana Zabuzhko’s novel “Fieldwork in Ukrainian sex”. *Bulletin of the Vasyl Stus Donetsk national university student scientific society*, 80–84 (in Ukr.).

Dehtiariova, I.O. (2012). Stylistic devices of linguistic economy in postmodernist texts. *Studies in the lexicology and grammar of the Ukrainian language: collected papers, 12*, 133–141 (in Ukr.).

Holoborodko, Ya.Yu. (2008). The resonant word of Oksana Zabuzhko in Ukrainian prose. *Bulletin of the NAS of Ukraine, 1*, 45–50 (in Ukr.).

Holtsova, M.H. (2019). Holophrasis as a means of occasional word formation in English language. *Scientific bulletin of the International humanitarian university. Series: Philology, 42, 2*, 40–42 (in Ukr.). <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.11>

Holtsova, M. & Vitomska, N. (2022). Holophrastic constructions in English and French fiction. *International philological journal. Series: Linguistics and translation studies, 13, 4(2)*, 6–16. . [https://doi.org/10.31548/philolog13\(4_2\).2022.001](https://doi.org/10.31548/philolog13(4_2).2022.001)

Kysliuk, L.P. (2020). Usual and occasional word formation in multistyle language practice. *Ukrainian language, 2*, 31–44 (in Ukr.). <https://doi.org/doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.031>

Koloiz, Zh.V. (2015). Non-Usual word formation: a monograph. Kryvyi Rih: Asterix (in Ukr.).

Klymenyuk, V.O. (2013). Role of holophrastic constructions in realizing speech generating function. *Scientific notes of the National university “Ostroh academy”. Series: Philology, 33*, 6–9.

Trips, C. & Kornfilt, J. (2018). Typological aspects of phrasal compounds in English, German, Turkish and Turkic. *Stuf-language typology and universals*, 68(3), 281–321. <https://doi.org/10.1515/stuf-2015-0015>

LEGEND

Диригент – Zabuzhko, O. (1990). The conductor of the last candle: poems. Kyiv: Rad. pysmennyk (in Ukr.).

І знов – Zabuzhko, O. (2019). And again i climb into the tank...: selected texts 2012–2016. Articles, essays, interviews, memoirs. Kyiv: Komora (in Ukr.).

Музей – Zabuzhko, O. (2015). The museum of abandoned secrets: a novel. Kyiv: Komora (in Ukr.).

Планета – Zabuzhko, O. (2020). Planet Wormwood: Selected essays. Kyiv: Komora (in Ukr.).

Польові – Zabuzhko, O. (2003). Fieldwork in Ukrainian sex. Kyiv: Fact (in Ukr.).

СМТО – Dictionary of the language of creative personalities of Ukraine in the second half of the 20th – early 21st century (2022). Scholarly eds.: Ye.A. Karpilovska and Z.H. Kozyrieva; technical eds: L.I. Didun and Yu.O. Tsyhvintseva. Over 10,000 words, phrases, and expressions. Kyiv: Institute of the Ukrainian language of the NAS of Ukraine. 787 p. [Electronic edition]. URL: https://drive.google.com/file/d/1klVhz0Ogn2KNsi_wVzQs1kXdnwRY-_uf/view (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
10.11.2025

Прийнято до друку 01.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 10.11.2025

Accepted for publication

01.12.2025

Published on 29.12.25

Larysa Movchun

COMPRESSION OF PHRASES IN OKSANA ZABUZHKO'S LANGUAGE

This article is devoted to the study of holophrastic constructions in the language of Oksana Zabuzhko, a poet, prose writer, essayist, and representative of Ukrainian postmodernism. Holophrastic constructions are the result of an unusual method of word formation called holophrasis, which consists in transforming a syntactic unit into a lexical one.

In semantic terms, GC with transparent semantics are particularly noteworthy. The purpose of creating such units is the need to designate a complex object that is integral in the author's worldview, several objects as a single entity.

Despite the clarity of such units, there is almost always a nuance in meaning, in its connotative component, or in the cultural background of the creation of a holophrastic construction. If the prepositions of the author and the reader coincide, the image becomes more expressive.

Direct or indirect references to well-known texts are contained in units with opaque semantics, whose meaning is not determined by the meaning of their elements. They contain coded references to well-known foreign and Ukrainian texts. These are allusive and quotational holophrastic constructions.

The "building blocks" of Oksana Zabuzhko's holophrastic constructions are often idioms, linguistic clichés, and collocations.

Formally, the writer's holophrastic constructions consist of varying numbers of components, ranging from two to nine.

Key words: Oksana Zabuzhko's language, lexis, semantics, holophrasis, holophrastic construction.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.2>

УДК 811.161.2'373'38:821.161.2'06-3

СКЛАДНІ НАЙМЕНУВАННЯ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

БАБІЙ

Ірина Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови та
славістики,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка;
вул. Максима Кривоноса, 2,
м. Тернопіль, 46027;
e-mail: iryna.babiy@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1568-7920

Iryna

BABIJ,

candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Associate
Professor of the Department of
General Linguistics and Slavic
Languages,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National
Pedagogical University;
2 Maksyma Kryvonosa St., Ternopil
46027, Ukraine;
e-mail: iryna.babiy@ukr.net

У статті представлено основний склад і стилістичні функції композитної лексики в прозових творах Оксани Забужко. Проаналізовано семантику, структуру й текстове навантаження складних іменників, прикметників, дієслів і прислівників. Визначено, що в проаналізованих текстах переважають групи складних прикметників та іменників. Продуктивні способи творення складних слів – осново- і словоскладання. З'ясовано, що більшість виявлених композитів є індивідуально-авторськими, мають виразне стилістичне забарвлення.

Ключові слова: складне слово, складний іменник, складний прикметник, композит, спосіб творення, осново- і словоскладання, експресивність.

Оригінальністю творчої манери, різноманіттям мовних засобів образотворення відзначені художні тексти сучасної української письменниці Оксани Забужко, одночасно епатажної і популярної серед великого читацького загалу. Такі автори та їх твори завжди в колі уваги лінгвостилістики, адже, як зазначає Н.М. Сологуб, «індивідуальний стиль письменника – це система засобів вираження. Користуючись загальнонародною мовою свого часу, він відбирає, комбінує і створює слова і словосполучення у відповідності до свого світобачення, ідейно-естетичної

платформи, об'єднує ці слова у своєрідну історично, тематично і естетично виправдану індивідуальну систему» [Сологуб 1993: 23]. На індивідуальному стилі письменниці позначилися особливості її мислення, віддзеркаленого у слові, текстова семантика якого «органічно синтезує філософські, міфологічні, історико-документальні, лірично-споглядальні, есеїстичні елементи» [Романенко 2017: 294]. Такий нюанс дозволяє нам зацентувати увагу на складних найменуваннях у прозових творах Оксани Забужко, їх семантико-функціональних особливостях і текстовій ролі. Матеріалом для дослідження послужили оповідання та повісті письменниці, вміщені у книзі «Після третього дзвінка вхід до зали забороняється».

Як відомо, загальномовні питання семантики і творення складних слів, їх функціонування висвітлено у працях Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської, К.Г. Городенської, Н.М. Сологуб, Г.М. Вокальчук, Л.П. Кислюк, А.М. Нелюби, О.А. Стишова, Ж.В. Колоїз та ін. Увага до цих номінацій на початку ХХІ ст. зумовлена тим, що «значно зросла активність творення композитів, юкстапозитів, абревіатур у різних функціональних стилях» [Клименко 2014: 376]. Широко представлені складні слова в художніх текстах. Численний корпус складних найменувань виявлено й у творах Оксани Забужко. З'ясовано, що найбільшою є група складних прикметників, менше складних іменників і прислівників, небагато – складних дієслів. Це зумовило порядок їх розгляду.

Складні прикметники. У творах Оксани Забужко складні прикметники традиційно характеризують зовнішній вигляд (портрет) людини (*безпорадно-оспале* тіло Авеля; *гостроносе* лице, *повногруда* реготушка, *міднокоса* жінка, *розгонисто-довгонога* постать, *чотирилітньо-пушисті* русяві кучері, *буриштиново-жовті* очі); внутрішні якості, риси характеру, стан людини: *лінькувато-валежна* особа, *самодостатня* гордість, *похмуро-заклопотана* істота.

Зафіксовано групу прикметників, які означають природу, її стан, явища, наприклад: *рудяво-сірі* небесні дими, *каламутно-білясте* небо, *сліпучо-білий* блиск на обрії, *моторошно-прекрасні* вечори, *прохолодно-вільготний* віддих землі. За допомогою них авторка створює настроєві словоописи: *Особливо*

моторошно-прекрасні стояли *вечори*, коли гусне фіолет, спалахують ліхтарі, і в ущелинах занишклих вулиць починає дихати зоряне небо, – місто помалу розчинилося в мороці, мов цілий день тільки прикидалося собою, від дерев тягло ожилою вільгістю <...> (Забужко 2017: 83).

Семантика прикметникових основ визначає ступінь експресивності того чи іншого прикметника-комполітата. Загально-вживані складні прикметники, що характеризують предмети, об'єкти, предмети побуту (*двостулкові* двері, *куленепробійна* віконниця, *сріблясто-брудне* шмаття), містять слабкий заряд експресивності.

Підсилюють експресивне звучання складні прикметники-означення, які стосуються абстрактних назв (назви емоцій, почуттів, станів, мислення, мови і под.): *радісно-потужне* струменіння, *новозведені* емоції, *розважливо-гумлива* інтонація, *моторошно-прекрасна* любов, *можновладне* кохання, *самоцвітний* смисл. Ці метафоричні словообрази пов'язані з відображенням психічного стану людини: *Авель боявся підступитися до неї. Його щент затопила дивна повінь: звуки – не звуки, якесь радісно-потужне струменіння, від якого хотілось чи то сміятись, чи плакати <...>* (Забужко 2017: 37); <...> *розкручується зовсім інше життя, роздроблене, атомарне, <...> а в своїй нескаламученій глибині воно якраз і ховає отой самоцвітний, космічний смисл, відкритий усім, окрім мене <...>* (Забужко 2017: 86). Помітно, що складні прикметники у творах Оксани Забужко нерідко стосуються абстрактних понять *щастя, любов*. Пор. як письменниця опоетизовує прекрасне почуття любові в такому уривку: <...> *королівськи-щедротний дарунок* змученому хлопчині – *неподілена, недоторкана, моторошно-прекрасна*, мов царівна в кристалевій труні, *любов – капітал, на відсотки з якого можна жити до самої смерті* (Забужко 2017: 112). Емоційне переживання щастя засоційоване із сильним шаленим фізичним чи психічним явищем: <...> *найсильніше пам'яталось іще дівоче, стріхозривне відчуття щастя <...>* (Забужко 2017: 389); *То взагалі була щаслива пора в їхніх із дочкою стосунках – ейфорично-підхмелена, мов приправлена прянощами, од яких прискорюється кровообіг* (Забужко 2017: 373). Як бачимо, в основі одного епітета розмов-

ний згрубілий фразеологізм «зривати дах / стріху» (‘втрачати контроль, шаленіти’), а інший утворюють взаємопідсилювані означення: *ейфоричний* (‘зумовлений станом радості, душевного піднесення у зв’язку з певними обставинами, подіями і т. ін.’) та *підхмелений, розм.* ‘який перебуває під хмелем, підхмелився, випив спиртного’.

Складні прикметники беруть участь у створенні одоративних образів: *задушливо-пахучий* ремінь, *млосно-солодкавий* дух, *нудотно-солодкавий* сморід; <...> *та ще непродихально-парке від загальної люті повітря, що розріджується потім кількагодинними гнівними балачками* (Забужко 2017: 77).

Серед численних прикметників-комполітів привертає увагу читача група на позначення кольору:

- з погляду насиченості: *ясно-синя* сукенка, *темно-зелена* кохта, *світло-зелений* колір стіни;
- вираження ступеня яскравості, прозорості, інтенсивності: *сліпучо-білий* блиск, *сріблясто-чорні* жуки, *перламутрово-білий* відблиск, *каламутно-жовті* води;
- передавання додаткових відтінків: *карамельно-жовта* підлога, *буришиново-жовті* очі;
- поєднанням двох ознак: *жовто-червоний* диск.

Традиційно такі епітети зі значенням кольору становлять асоціативно-образний центр в описах пейзажу: <...> *рознятий простір, різкий сліпучо-білий блиск на обрії, вітер ворухить складки хітона* <...> (Забужко 2017: 75).

Якщо загальноновживані складні прикметники на зразок *чорнобровий, білозубий* не створюють особливого стилістичного ефекту, є швидше номінативними одиницями, то наведені далі характеристики кольору є психологічно навантаженими. У повісті «Книга Буття. Глава четверта» виразно передано душевний стан, страждання Авеля в такому контексті: *Світ зненацька зробився вогненно-червоним – перед очима в Авеля його власні вогненно-червоні пальці несамовито дерли чорну, як запечена кров, траву, впиваючись у багряню, жарко освітлену землю – припасти, злитися, заритися в неї! Ні, кричало все в ньому, ні, ... не тепер, о, що ж ви робите зі мною... о Боже...* (Забужко 2017: 49).

Зазначимо також, що виявлені складні прикметники у творах Оксани Забужко переважно утворені на основі двох компонентів (загальнозживані означення, що конкретизують зображуване з різних боків, як-от *каламутно-жовтий, сліпучо-білий, темно-карий, високогірний, прямокутний, всеохопний, самоцвітний, цілодобовий*, а почасти – індивідуально-авторські, що відбивають синкретичне мовомислення письменниці і активізують різні семантичні нюанси одночасно в уяві читача, як-от *чорнофігурний*). Зафіксовано прикметники, твірною базою яких виступають три компоненти, як наприклад: *самоцінно-блискучі очі, розгонисто-довгонога* постать, *протеївськи-багатолика* речовинність, *чотирилітньо-пушисті* русьві кучері, *нескінченно-тужноквильний* нявкіт, *м'ясно-червоно-жовте* щось. Таких трикомпонентних похідних виявлено небагато, але відзначаємо синкретизм їхньої семантики, що актуалізує неодновимірні словесні образи, як наприклад: *Оленка заводила серед ночі жалібний рявкіт, не вимогливий, як звичайно в дітей, коли їм щось дошкуляє, а по-дорослому нескінченно-тужноквильний, як осіння сльота, від чого Марію достоту казило <...>* (Забужко 2017: 253).

Складні прикметники у творах Оксани Забужко – оцінно-експресивний засіб. Авторка, наприклад, так характеризує дітей-підлітків у контексті: *Розуміла тепер виразно, <...> чому Улянка, котра наче ж уже виросла з підлітково-бунтарського віку, останнім часом так до неї змінилась, а натомість зблизилася з батьком <...>* (Забужко 2017: 405); *<...> перед нею, натомість, раз у раз зринало його обличчя з розгублено-фальшивою посмішечкою й злодійкувато втікаючими очима <...>* (Забужко 2017: 389).

В аналізованих творах нерідко фіксуємо розгорнуті описи зовнішності героїв, а не тільки окремі портретні деталі. Епітети-композиції не лише характеризують емоційно-психологічні стани персонажів, але й актуалізують часово-просторові, яким авторка надає соціально-психологічного звучання, пор. в уривку з повісті «Інопланетянка»: *<...> «чоловік» (темна, похмуро-заклопотана істота, зі спини або в профіль, чомусь ніколи – фронтально; а це – мій чоловік) – Арсен, високий, студзогонівського гітарно-романтичного покрою: джинси, светр,*

ясний хлоп'ячий усміх – у мене якраз не було *студзагонівської* юності, може, тому?.. (Забужко 2017: 108).

Нанизування епітетів-комполітів сприяє посиленню експресії мініконтексту, в якому можуть поєднуватися контрастивні за семантикою, оказіональні за походженням складні прикметники. У результаті народжуються цікаві й оригінальні метафоричні образи, а саме: *хард-роковий* екстаз, *болючо-прекрасна* різкість, *тупо-заведене* невільництво, *мурашино-кислотна* слабкість. У творах такі сполуки часто виступають вагомим емоційно-експресивним засобом, передають складний неврівноважений чи збуджений психічний стан, настрої персонажів: <...> *і свідомість... наводила Ользі тим принизливішу, болючо-прекрасну різкість на Улянчин прохід шкільною сценою в пурпуровій сукні – бухала в крові хард-роковим екстазом ударних ... і вона чула, як її знов жалить вогнем у запотилічну ямку, і по руках повзе мурашино-кислотна слабкість, викочуючи з очей сльозу* <...> (Забужко 2017: 375).

Як індивідуально-авторську рису виділяємо таку прикмету: для створення цілісних образів Оксана Забужко може нанизувати кілька різноструктурних означень, що доповнюють одне одного, розширюють асоціативне сприйняття художньої реальності: *пластиліново-податливе*, очужіле мокре тіло; *невідволодно-підшкірний* цілочасний страх, пор.: <...> *в цій протейівськи-багатоликій, нудній і бездушній речовинності вже не лишалось* <...> *місяця для пожаданої тайни смислу* <...> (Забужко 2017: 107). У таких рядах поєднуються ознаки, що легко вгадуються / пригадуються із власного життєвого досвіду читача, а також оказіональні, базою для яких має бути індивідуальний життєвий досвід: <...> *наступної миті розітнувся мамин, таки мамин, але який же очужілий, моторошний, колодязно-нутрянний крик – на ціле життя вб'ється він тобі в пам'ять* (Забужко 2017: 141); <...> *малá з неподобним, сороміцьки-закличним реготом качалася по траві* <...> (Забужко 2017: 114). Ніби подумки перегукуючись з читачем, письменниця «розтлумачує» відчуття, що їх хоче зробити зрозумілими.

Незначною є кількість оказіональних епітетів-комполітів дієприкметникового походження: <...> *достатній привід для вічно-жаріючої відтак у ній, роками, тихої вдячності* <...>

(Забужко 2017: 388). Такі текстові структури – сконденсовані синтаксичні одиниці, що виражають динамічну ознаку.

З нашого погляду, більшість складних прикметникових найменувань варто віднести до індивідуально-авторських.

Складні іменники. В аналізованих текстах активно функціонують іменники на позначення осіб, які характеризують рід занять, діяльність персонажа (*психоконтролер, складув, баба-пупорізка, маляр-різьбяр, швейцар-викидайло*), його внутрішні якості, риси характеру (*шаленець-педешник, паливода, зміючка-Оленка, садист-гвалтівник*), рідше – вік, стать, соціальний стан і под. (*дівчина-підліток, Ганна-панна, учениці-Соціалізаторки, н'ятикурсник, Учень-Цивілізатор*); зовнішній вигляд (*опецьок-десятилітка*) тощо.

Стилістично навантаженими є саме абстрактні іменники-композиції – назви понять: *благополучність, усезогутність, біоенергія, малоефективність, рівновага*; емоцій, психічних станів: *самоповага, зловтіха, самопониження, самолюбство, малодухість, неповноцінність*; станів, процесів та їх результатів: *циклічність-неперервність, самоплив, саморегуляція, самооборона, лиходійство, звукоізоляція, смішок-зітхання, ко-нечність-єдиноможливість*.

У мовотворчості Оксани Забужко більшість складних іменників традиційні, загальнозживані. Вони утворені або шляхом осново- та словоскладання (*рівновага, книжечка-розмальовка*), складанням основ із суфіксацією: *верховіття, тисячоліття, десятиліття, чотирикутник, самолюбство, самогубство, однокласник, н'ятикурсник*; складанням основ із нульовою суфіксацією: *рукопис, сміттєпровід, життєпис*. Засвідчено і групу складних номінацій з усіченою основою (*зарплата, держслужба, артобстріл, концтабір, редвисновок, музикола, драмгурток*), слова, утворені за допомогою активних у сучасному мововжитку аброморфем: ***електрокрісло, фотооб'єктив***.

Маркерами нового часу є слова-неологізми, які відносно недавно, за доби незалежності, з'явилися в лексиці української мови: *поп-індустрія, фітнес-центр, фешин-шоу*.

Простежуємо у творах Оксани Забужко вживання термінної лексики, як наприклад: *біоенергія, біоробот, звукоізоляція, радіоелементи, гомообіг*. Такі лексеми зафіксовані

в повісті «Книга Буття. Глава четверта», яку авторка назвала «докомп'ютерною» антиутопією. Виявлені композити-терміни служать для стилізації відповідного професійного середовища, у якому перебувають персонажі твору.

Складні іменники виконують зображально-експресивну функцію. При цьому одні характеристики людини виражають негативну оцінність: *Рада впізнала сусідську дівчинку – **опець-ка-десятилітку** з видутими губами й вічно сонним поглядом маленьких, мов ув останню мить похапцем прорізаных на лиці очиць; малá з неподобним, сороміцьки-закличним реготом качалася по траві <...>* (Забужко 2017: 114). Інші є носіями виразної асоціативно-образної конотації: <...> *модну скуйовджену зачіску а-ля «щойно з ліжка» мама ще зробити може, і **стегна-плечі-живіт** сяк-так тримати в тонусі <...>* (Забужко 2017: 396).

Деякі композити – компаративні метафори [*На згадку про цей **дотик-опік** – за кожним разом, як згадка поверталась, – їй хотілось схватися навіть не як у дитинстві, під ковдру, – а під землю* (Забужко 2017: 377)], індивідуально-авторські новотвори, як-от: *ворожіння-приміряння, смішок-зітхання, мить-цілина*. Як правило, вони привертають увагу як експресиви.

Складні прислівники. Загальноновживані складні прислівники на зразок *тишком-нишком, воднораз, велемовно-недбало, мимохідь, силоміць, самохіть* та ін. традиційні для прозової оповіді. Вони позначають: а) спосіб дії: *страшно-нерозривно, різноголосо, повногрудо*; б) міру й ступінь ознаки: *помалу-малу, швидко-швидко, геть-чисто*; в) час: *повік-віку*; г) місце: *туди-сюди, зусібч*.

Як індивідуально-авторські означаємо утворення *тягуче-смолисто, сторожко-штивно, занудно-буденно, сухо-професійно* та ін. У текстах вони часто виконують оцінно-експресивну функцію, підсилюючи за допомогою одного складника-основи семантику іншого: *Посланець відказав сумирно, аж якось **занудно-буденно**: – Є сили, що правлять світом. Не добрі, не лихі – просто сили* (Забужко 2017: 90); <...> *саме цей, розділений між двома, смертний ризик міг би з'єднати їх так **страшно-нерозривно**, як ніколи ще не єднав Шлюбний Зв'язок жодного Цивілізованого мужчину <...>* (Забужко 2017: 41).

Складні дієслова. Таких назв виявлено невелику кількість. Одні з них є традиційними тавтологічними утвореннями, як *іди-йди*, інші нагадують усно-розмовні повтори (*шукали-кликали*), треті ж – окаянізми: <...> *іди-йди, нічого тобі тут ловити, прохось-заціпнися, Бог подасть* (Забужко 2017: 387). Цікаві новотвори-дієприслівники позначають подвійну динамічну реальність: *опливаючи-осуваючись, вхлебтуючи-всьорбуючи, утягнувши-закрутивши* [<...> *ця любов <...> могла переколосматити на своєму віку скільки завгодно життів, утягнувши-закрутивши їх, як у вирву смерча* (Забужко 2017: 113)].

Отже, мовостиль Оксани Забужко вирізняє увага до складних словесних образів із синкретичною семантикою, що розворушує асоціативно-образне мислення читача, його творчу уяву.

Забужко О.С. Після третього дзвінка вхід до зали забороняється. Оповідання та повісті. Київ: Вид. дім «Комора», 2017.

Клименко Н.Ф. Вибрані праці. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2014.

Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 1984.

Романенко О.В. Оксана Забужко. *Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст.: у 3 т.* Київ: Вид. центр «Академія», 2017. Т. 3. С. 281–294.

Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара. Київ: Наукова думка, 1991.

REFERENCES

Klymenko, N.F. (1984). Word-forming structure and semantics of compound words in the modern Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Klymenko, N.F. (2014). Selected works. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Bura-ho (in Ukr.).

Romanenko, O.V. (2017). Oksana Zabuzhko. *History of Ukrainian literature of the 20th – early 21st centuries: in 3 vols.* (Vol. 3, pp. 281–294). Kyiv: Vyd. tcentr “Academiiia” (in Ukr.).

Solohub, N.M. (1991). The linguistic world of Oles Honchar. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Zabuzhko, O.S. (2017). After the third bell, entry to the hall is prohibited. Stories and tales. Kyiv: Vyd. dim “Komora” (in Ukr.).

*Стаття надійшла до редакції
11.11.2025
Прийнято до друку 02.12.2025
Статтю опубліковано 29.12.25*

*Received 11.11.2025
Accepted for publication
02.12.2025
Published on 29.12.25*

Iryna Babii

COMPOUND NAMES IN THE PROSE WORKS OF OKSANA ZABUZHKO

The article is devoted to the analysis of compound vocabulary in the prose works of Oksana Zabuzhko. The aim of the study is to conduct a semantic and functional analysis of compound words in the writer's artistic discourse, to clarify the methods of forming compounds, and to identify the peculiarities of their use. The material of the research includes the writer's short stories collected in the book "*After the Third Ring, Entry to the Hall is Prohibited.*"

As a result of the analysis, a large corpus of compound nouns was identified in the works of Oksana Zabuzhko. It was found that the most numerous groups among the compounds are adjectives and nouns, while compound adverbs and verbs occur less frequently.

The semantic analysis of compound nouns has shown that the most common types in the writer's works are compounds denoting persons and abstract notions. All identified compound nouns are formed according to traditional word-formation models of the Ukrainian language. The productive means of forming compounds are stem compounding and word compounding. In Zabuzhko's prose, compound nouns often serve as an important figurative and expressive means of characterizing a person.

A considerable number of compound adjectives were also identified. They frequently describe a person's appearance, inner qualities, character traits, and emotional state. Compound adjectives modifying abstract nouns (names of emotions, feelings, etc.) enhance the expressive tone of the text. Many of these formations create vivid metaphorical images reflecting the psychological state of a character. Compound adjectives in Zabuzhko's works often serve as bright evaluative and expressive linguistic units.

Only a small number of compound verbs were found, while compound adverbs were more numerous. By their semantics, the latter can be grouped into the following categories: manner, measure and degree, time, and place.

It was established that most of the identified compound nouns and adjectives are two-component, although several examples with three roots (components) were also recorded.

The analysis revealed that the majority of compounds in Zabuzhko's prose are individual and author-specific, possessing distinct stylistic coloring. They vividly demonstrate the originality of the writer's idiosyncrasy and artistic mastery.

Compound nouns in Oksana Zabuzhko's prose serve as a significant means of enhancing linguistic expressiveness and testify to the richness of the author's imagery and verbal artistry.

Key words: compound word, compound noun, compound adjective, composite, word-formation, stem compounding, expressiveness.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.3>

УДК 811.161.1:003.086]:[821.161.2-1.093аб:81'367.2]

ТИРЕ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: НОТАТКИ ДО СИНТАКСИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУНКТОГРАМИ

КУТНЯ

Галина Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови імені
професора Івана Ковалика,
Львівський національний університет
ім. Івана Франка;
вул. Університетська, 1, Львів, 79001;
e-mail: kutnia@ukr.net;
ORCID: 0000-0002-6628-411X

Halyna

KUTNIA,

Candidate of Philological Sciences
(Ph.D.), Docent of the Ukrainian
Language Department named after
Professor Ivan Kovalyk,
Ivan Franko National University of Lviv;
1 Universytetska St., 79001 Lviv,
Ukraine;
e-mail: kutnia@ukr.net

У статті проаналізовано використання тире в поетичній мові Оксани Забужко у зв'язку з синтаксичними ознаками висловлень. Визначено індивідуально-авторські особливості вживання цього розділового знака. Схарактеризовано найчастотніші семантико-синтаксичні відношення, що він увиразнює – порівняння, зіставно-протиставні, наслідковості.

Ключові слова: поетична мова, авторська пунктуація, тире, синтаксис, семантико-синтаксичні відношення, Оксана Забужко.

Сучасні поетичні тексти – важливе джерело дослідження семантико-стилістичних і комунікативних функцій мовних одиниць. Не є винятком і графічна організація поетичного тексту – елемент його архітекτονіки, яка може визначати специфіку авторського мовомислення, а відтак ідіостилу поета загалом. Увага до вживання розділових знаків у мові поезії пов'язана з осмисленням того, як співвіднесена пунктуаційна норма сучасної української мови із семантичними та естетичними чинниками творення художнього тексту, як ці знаки урізноманітнюють ритміко-інтонаційне оформлення, маркування авторських смислів, акцентів. Дослідники нерегламентованої пунктуації вказують на те, що розділові знаки митців є носіями енергопо-

тенціалу, елементами творчої мовленнєво-мисленнєво-емоційної діяльності, формуючи «ієрархічну систему одиниць (пунктуаційні позиції, пунктуаційні фігури і пунктуаційні сценарії), завдяки якій текст реалізує свою архітекτονіку, свій зміст, свої експліцитні та імпліцитні смисли» [Романова 2010: 152].

Вивчення авторської пунктуації сьогодні представлено численними розвідками, які виформували стилістичний напрям, що охоплює різні аспекти: питання пунктуаційної культури текстів різних стилів, переважно з погляду нормативності / анормативності (І. Кевлюк, Ю. Починок, Л. Прокопчук та ін.); образно-стилістичний вектор – пунктограми як маркери експресивного, чи афективного, синтаксису (Н. Романова, Н. Слухай, Л. Українець та ін.); комунікативних настанов автора (авторська модальність, пунктуаційне поле тексту, авторські пунктуаційні інновації – у працях Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Н. Плющ, В. Сухомлин та ін.). Усі вони увиразнені на тлі синтаксичних особливостей української мови (А. Загнітко, І. Савченко, І. Юшук, К. Шульжук та ін.).

Синтаксичні складники поетичної мови, зокрема й пунктограми, мають забезпечувати когерентність тексту. Коли ж спостерігаємо «відхилення» в оформленні типових синтаксичних одиниць «нетиповими» розділовими знаками, можемо говорити про асиметрію пунктуаційної та синтаксичної парадигм, відзначаючи домінанту інтонаційного і/чи смислового принципів. Саме це і окреслює поняття *авторської пунктуації* – не регламентованого використання розділових знаків, яке не суперечить концепції сучасного бачення пунктуаційної системи української мови, а сприяє увиразненню інформації в семантичному, комунікативно-стилістичному, емоційному аспектах [Гуйванюк 2009, Приходько 2021, Романова 2010, Савченко 2012, Сегін 2018].

Авторські розділові знаки існували відтоді, відколи почало формуватися графічне оформлення текстів: як слушно зауважує Н. Приходько, «уся пунктуаційна система первинно постає як авторська пунктуація» [Приходько 2021: 61]. Свого часу І. Огієнко зазначав: «Індивідуальність проявлялася й проявляється власне в інтерпункції дуже помітно, чому й тепер у наших письменників часто виразно проявляється захохання

до тих чи інших знаків розділових, особливо так званих знаків психологічних» [Огієнко 1990: 201]. До таких мовознавців зараховував, зокрема, і тире, яке з-поміж решти інтерпозиційних розділових знаків української мови вирізняється особливою поліфункційністю, охоплює найбільшу кількість правил, зокрема щодо факультативного вживання, тому і має найбільший потенціал щодо авторського використання.

Поетична мова Оксани Забужко, як і прозова, привертає увагу особливою і впізнаваною манерою художнього мовомислення: інтелектуальне вістря думки, гострий емоційний шарм втілені у формат розлогих синтаксичних конструкцій. Це авторська потреба донести до слухача відповідні сенси. Власне вони, за словами самої мисткині, і є джерелами «того безумного забужківського синтаксису, цих самих багатоповерхових і багатопарових речень, куди втискається, вкладається, як коліном у валізку, максимум інформації, щоб не було де лезо ножа всунути» [Забужко 2021]. Тире в таких конструкціях – одна з визначальних пунктограм, основне призначення якої: бути кодом авторських інтенцій, усвідомлених чи підсвідомих, за допомогою яких формується бажаний ритм, темп або мелодійність; виконувати функцію літературного невербального прийому, який рухає думку і передає експресивність почуттів авторки.

Спостерігаючи за використанням тире в поетичних текстах О. Забужко, відзначаємо різні пунктуаційно-синтаксичні взаємозумовлення. В одних випадках, масштабуючись, цей знак може набувати крайніх індивідуально-авторських рис, утверджуючи функціонально-стильовий принцип пунктуації [Савченко 2012]: *Сніг – / Чорним по вогняному – силе, різко, нестерпно, – / Наче на негативі – в палаючому вікні. / Навіть на фотографії – лягає відсвіт вогню...* («В розлуці»); *І враз – брязк! – (не закрити вікон!) – / Шибка – з дзвоном! – немов на столох!* («Пророцтва Нострадамуса»). У таких прикладах, на нашу думку, тире не варто прив'язувати до власне синтаксичних показників: парцелювати поетичні рядки на окремі речення чи предикативні частини, виокремлювати та аналізувати з погляду синтаксичного навантаження фіксований тире сегмент чи елемент у реченні некоректно з погляду поезики, адже в

цьому разі ми руйнуємо цілісну архітектоніку поетичного тексту як іманентну ознаку твору.

В інших контекстах за тире проглядається виразна синтаксична компонента, яку можна характеризувати в канві традиційного синтаксису. Це стосується функції тире як факультативного (варіантного) засобу ранжування речень, так і власне оказіональних випадків, які за чинними нормами не передбачають уживання знаків інтерпункції взагалі або оформлюються розділовими знаками іншої графіки: *Квітневий Хрещатик – мов крига скресає...* (із книжки «Травневий іній»). У такому випадку підхід до аналізу тире головно визначатиметься двома пунктуаційними принципами: структурно-семантичним (смісловим) та функціонально-стилістичним, за останнім із яких «умотивується постановка індивідуально-авторських розділових знаків, що увиразнюють зміст речення, надаючи йому певного стилістичного забарвлення» [Сегін 2012: 86].

У мові поезії О. Забужко засвідчуємо найрізноманітніші випадки вживання тире як засобу оформлення ритміко-інтонаційної структури речення.

Відокремлення будь-яких другорядних членів речення (чи фрагментів речень): *Ми попрощались – коротко й насправді* (із книжки «Травневий іній»); *О Боже, подай – хоч один монолог, / в яким клекотіла би – кров, а не лімфа!..* (із книжки «Диригент останньої свічки»). Зокрема підсиленого запереченням: *Нам уже не потрібно – ні площ, ні широкого шляху* («Самогубче дерево»); *От і цей вірш – не буде дописано* («Аркуш із блокнота»).

Відокремлення вставлених компонентів (парентеза): *І схотілось – **ото але!** – / З порцеляни й нам поїсти* (із циклу «Туга за батьківщиною»). Використання тире для таких компонентів кодифіковане нормою, однак частотність таких уживань у мові поезій О. Забужко дає підстави розглядати їх у канві авторської пунктуації, зорієнтованої на внесення додаткових словесних образів настрою, пози ліричного героя тощо: *Ти просто не знав, озирнувся і – **через плече** – пожалів* (із книжки «Травневий іній»).

Уживання тире між підметом і присудком стосується факультативних виявів пунктограми [*Ви – найперша їхня заслona* («Портрет К.М. Грушевської в юності»)], а також оказіональ-

них випадків з різними способами вираження граматичної основи: *Нічний трамвай – такий глибокий* («Нічний трамвай»); *Щось – охолоне в звичку* («Травневий іній»); *Безлюдне місто – плаче уночі* (із книжки «Травневий іній»); *Боюсь, коли ручкаються – жінки* («Про рукостискання»).

Засвідчуємо використання пунктограми в неповних еліптичних реченнях з опущеними присудками, у яких за пунктуаційними нормами тире не обов'язкове: *В попільничці – недокурки. В вазі – заплющена квітка* («Прип'ять. Натюрморт»); *Лише під ногами – сухе шарудіння чернеток...* («Три осінні елегії»).

Нетрадиційним є відокремлення тих членів речення, зокрема напівпредикативного характеру, для яких тире виступає периферійним графічним знаком або ж узагалі невластиве. Це стосується обставин, виражених дієприслівниковим зворотом, які привносять додаткову, але важливу для повноти словесного образу, підсилення експресії, інформацію в контекст: *Пальці востаннє шарпнуться в пошуках авторучки – вже застигаючи, роблячись вже не моїми* («Визначення поезії»); *Озираючись за янголом – бачиш самих санітарів...* («З лікарняного щоденника»). Відокремлення означень у такому висловленні «Тут юність твоя – дискотечна, джинса та й тривожна – / Природною смертю сконала, не знати й коли («Прип'ять. Натюрморт») пов'язане з порушенням прямого порядку слів, що зумовлене потребою увиразнення тих чи інших ознак, тим більше, що вони виражені оказіональними відносно-якісними епітетами.

Тире в рядах однорідних членів із безсполучниковим зв'язком увиразнює визначений автором порядок компонентів, який потребує відповідного інтонування дискретності: *Та з повітря московський акцент облікає, мов чилі, / Піднебіння – гортань – стравохід – і гузничну кишку...* («Крим. Ялта. Прощання з імперією»); *Небо – земля – небо* (назва поезії).

Індивідуально-авторську мотивацію має розмежування предикативних частин складних речень: складнопідрядних: *Біг – щоб втриматись на поверхні* (із книжки «Травневий іній»); складносурядних: *Мов портрети, із рам виходим, – / Але з вуст шортський, як зола, осипається подих* («Любов»);

безсполучникових: *Мене іще не скоро загребе – я відкупивсь* («Воскресіння Богородиці»).

Визначаючи найвиразніші особливості вживання тире в синтаксичних структурах, зупиняємо увагу на окремих семантико-синтаксичних відношеннях, що транслують окреслена пунктограма в мовостилі О. Забужко. Виразниками смислових відношень, на наш погляд, виступають порівняльні, зіставно-протиставні та наслідкові. Їх відстежуємо як у структурі простого, так і складного речення.

Щодо смислових відношень **порівнянь**, які загалом поширені в мові поезії і традиційно марковані сполучниками *як, ніби, неначе, мов* тощо, то вони мотивують використання тире. Порівняльний зворот, що є частиною складеного іменного присудка, може стосуватися підмета: *Ця гостра, ця пронизлива весна – Мов синя сталь...* (із книжки «Травневий іній»). *Кімната – мов акваріум півтіней* (із книжки «Травневий іній»). Поетеса відділяє знаком тире обставини способу дії, що мають форму порівняльного звороту: *Він озиравсь, чекаючи свистка – / Як гальмівного виляску нагайки* («Балада про офсайд»); *Проступлять обличчя – немов крізь воцаний папір* («Рядок з автобіографії»); *А тепер – мов ширяючи над землею, / Бачу згори нескінченну осінню алею* («Постскрипtum»). Знак тире виконує емоційно-експресивну функцію в таких уточнювальних порівняннях з метафоричним змістом: *Вони самоправні – як в камінь вціловані морем* («Новий закон Архімеда»); *І шерех короткий – як здушений схлип* (із книжки «Травневий іній»).

Для мовостилю О. Забужко характерне відокремлення у складнопідрядних реченнях обставинної частини порівняльної семантики за допомогою тире, що переносить на підрядну частину експресивне навантаження словообразу: *Ішов – як голіруч ідуть на вовка* («Балада про офсайд»); *Смеркає – ніби гасне кіноплівка* (із книжки «Травневий іній»); *Кружляє зола – мов натрушено чорного цвіття* («Самогубче дерево»). Серед таких чи не найчисленніші конструкції з контекстуально неповними підрядними предикативними частинами: *Люди спустяться трапом, і земля вознесе їх – / Наче молитва* («Небо–земля–небо»); *Це час застигає – як кров у безвиході тіла* («Три осінні елегії»); *Сніг опадає – мов зграя підстрелених птах* («Теорема»).

Експресію синтаксичної конструкції підсилює виділення нанизуваних за допомогою тире порівнянь, включених у звукову гру – алітерацію та асонанс. У результаті народжується елегійний ритміко-інтонаційний малюнок: *Так давно не дрімалось – мов з тебе аж дві баби Ванги! / – З лікарняної лежні надвір – як у дим і вогонь: / Дивно мати десь дім – як фрагмент в нецікавому сні* («З лікарняного щоденника»).

Зіставно-протиставні семантико-синтаксичні відношення, як відомо, також увиразнює тире: *Це текст не мій – це, як в танці повільнім, зміна фігур, і правил, і норм...* («Монолог Офелії»). Власне авторською є пунктуація у складносурядних реченнях з протиставними сполучниками *а, але*: *У ритмах ямбів і хорейв / Завіса вечора впаде – / А твій трамвай не зійде з рейок...* (із книжки «Травневий іній»); *Розтанеш в димній сутині вокзалу – / Але осяде в пам'яті, на дні, / Обличчя жінки...* («Травневий іній»); *Ловлюся за тебе руками – але зісковзують пальці* («В розлуці»); *Забгато дано – а замало встигаєм віддати* («З невідісланих листів»). Граматичні відношення протиставлення підсилені в таких контекстах антономазією (*впаде – не зійде; розтанеш – осяде; забагато – замало*).

Асиндетон – ще один улюблений стилістичний прийом поетеси-Оксани Забужко. Редукцію протиставних сполучників компенсує тире, що маркує факт зіставності між однорідними членами речення: *І тоді хай не йменнями – датами наших народжень / Розітнемо віки* (із книжки «Диригент останньої свічки»); *Не офіра, не пристрасть, не дар – / Просто спроба лишитись живою* («Любов»); *Не прихистку прошу – / Свободи, світлої й страшиної* (із книжки «Диригент останньої свічки»).

Найбільш виразний індивідуально-авторський пунктуаційний малюнок ілюструють ритміко-інтонаційні зміщення – перенесення паузи за сполучник: *Але – ременів рип, але – шурхіт одерж, але трутть черевики / Верескливий паркет* («Самогубче дерево»); *Якщо це не любов, / То – в міжбрів'я-упала-звізда* (із книжки «Авгостопп»).

Уживання тире звично пов'язане з вираженням **наслідкових** семантико-синтаксичних відношень у складних реченнях, зокрема в безсполучникових: *Це ж тільки лютий – завтра*

буде сніг (із книжки «Травневий іній»); *Вирвіть із мене / – Я знову зроблюсь невагома* («Пророцтва Нострадамуса»).

Хоча в поезії О. Забужки тире фігурує у всіх зазначених типах складних речень, але авторська пунктуація характерна саме для складносурядних речень із невласне єднальним значенням, у яких наслідковість зумовлена різними смисловими чинниками попередньої предикативної частини. Каузатори наслідку можуть окреслюватися відносно чітко семантикою причини та умови у препозиції [... *Ступнеш – і нога одкаснеться* («З лікарняного щоденника»); *Нагусає морок – і я уже не збагну...* («Сезон безнадії»)], що й зумовлює використання тире. Коли наслідок онтологічно зумовлений часовим перебігом подій, ця пунктограма набуває авторського характеру. Чіткої градації між семантико-синтаксичними відношеннями наслідку, з одного боку, та часовою послідовністю подій, з іншого, не існує: лише суб'єктивні авторські інтенції окреслюють ці смислові особливості, що їх фіксують відповідні паузи в усній мові (взоровати в цьому разі варто на декламацію власних поезій самої авторки [Забужко 2021]) і тире – на письмі. Таких речень є найбільше: *А йому вже піввіку / блудний вітер ворожить на картах / – І щоразу виходить те саме, хоч жий, хоч умри!* («Художник»); *Вслід палому листку вихолодає простір – / І гусне фіолет, і брижаться світла...* (із книжки «Автостоп»).

Експресивно насажені висловлення – складносурядні структури із семантикою швидкої зміни подій чи їх незвичності, що підкреслюють знаки тире: *Простягаю для потисків руки – й хапаю руками повітря* («Тим, що пішли»); *І двері розчахнулись – і за ними / стояв той чоловік, якого я люблю* (із книжки «Автостоп»). Додаткове напруження у вербалізацію наслідкових відношень між синтаксичними структурами вносять часово марковані детермінанти: *Бо ще трохи – і власну нехить я теж навчусь удавати* («Тим, що пішли»); *Ще хвилина – і вже в сполотнілих залякне снігах / Твоє місто* (із книжки «Диригент останньої свічки»).

Тире увиразнює паузу в складних реченнях із зіставно-наслідковими відношеннями, як-от: *Покладаю долоні на плечі – а плечі шугають униз...* (із книжки «Диригент останньої свічки»).

Окрім складних речень, нашарування наслідковості спостерегаємо і в простих реченнях – між парами однорідних прилюдків: *Ввійшла у нього – й вийшла, наскрізна...* (із книжки «Травневий іній»); *Переплавиться в мед – і стече світляною рікою...* («Базар на Медового Спаса»); *Я її намалюю – / І крапку поставлю тоді* («Королівство повалених статуй»).

Індивідуально-авторський ритм відображають поетичні рядки Оксани Забужко, де вживання тире є ситуативним: *А далі – розбирайтеся без мене* («Прощання між зірок»); *І – висисає сили* («Зворотня адреса, або Поема проводу»). Поступальна динаміка властива також висловленням, що відображають ланцюжки подій, відокремлених тире: *Зищулився – і вдарив на вманя – / І в свисті небо розідрало рота!..* («Балада про офсайд»); *Рівно дихав вогонь – і нічого мені не відкрилось / І пішла я у натовп – і там не впізнали мене* («Диптих»).

Отже, поетичний мовостиль О. Забужко вирізняється на тлі інших поетичних практик сучасності особливим пунктуаційним малюнком, а саме – ритмом та інтонаційним оформленням. Синергія синтаксису і пунктуації відображає характерний емоційно-експресивний колорит мовомислення потеси. Вражають не лише масштаби уживання тире в ідіостилі майстрині слова, але й широта семантико-синтаксичних відношень, які вони маркують, майстерність метафоричних конструкцій, стилістичних фігур, побудованих на поєднанні пунктуації та звукопису, пунктуації та асиндетону, пунктуації та антономазії.

Гуйванюк Н. Новітні тенденції в українській пунктуації та проблеми авторської пунктуації. *Слово – Речення – Текст: вибрані праці*. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича. 2009. С. 486–492.

Дудик П., Прокочук Л. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2010.

Забужко О. Вірші: 1980–2013 рр. Київ: Комора, 2020.

Забужко О. Презентація книги «Наша Європа». *Книжковий Арсенал*. 31.05.2025. Відео-файли. URL: <https://www.youtube.com/live/NZCkBffUris> (дата звернення: 02.12.2025).

Забужко О. Презентація поетичного «Вибраного». *II. 08. 2021*. Відео-файли. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=k4xnD7utfQ4> (дата звернення: 02.12.2025).

Огієнко І. Нариси з історії української мови. Система українського правопису: популярно-науковий курс з історичним освітленням. Репринтне вид. 1927. Вінніпег, 1990.

Приходько Н.С. Авторська пунктуація як елемент графіки тексту. *Мовознавство*. 2021. № 4. С. 60–69. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-319-2021-4-004>

Романова Н. Знаки пунктуації в інтимній ліриці Г. Гессе: енергетичний аспект. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 11. С. 152–156.

Савченко І.С. Способи реалізації функціонально-стилістичного принципу української пунктуації. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 152–155.

Сегін Л.В. Українська пунктуація: здобутки, проблеми, перспективи опису та кодифікації. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 80–91.

REFERENCES

Dudyk, P., Prokorchuk, L. (2010). *Syntax of the Ukrainian language*. Kyiv: Akademia (in Ukr.).

Guivaniuk, N. (2009). Recent trends in Ukrainian punctuation and issues of authorial punctuation. *Word – Sentence – Text: selected works* (pp. 486–492). Chernivtsi: ChNU im. Yu. Fedkovycha (in Ukr.).

Ohiienko, I. (1990). *Essays on the history of the Ukrainian language. The system of Ukrainian orthography: a popular scholarly course with historical perspective. Reprint from the edition of 1927*. Winnipeg (in Ukr.).

Prykhodko, N.S. (2021). Authorial punctuation as an element of text graphics. *Linguistics*, 4, 60–69 (in Ukr.).

Romanova, N. (2010). Punctuation marks in H. Hesse's intimate lyric poetry: the energetic aspect. *Linguistic bulletin*, 11, 152–156 (in Ukr.).

Savchenko, I.S. (2012). Ways of implementing the functional-stylistic principle of Ukrainian punctuation. *Scientific journal of the NPU named after M.P. Dragomanov. Series 10: Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language*, 9, 152–155 (in Ukr.).

Sehin, L.V. (2018). Ukrainian Punctuation: Achievements, Problems, and Prospects for Description and Codification. *Ukrainian language*, 3, 80–91 (in Ukr.).

Zabuzhko, O. (2020). *Poems: 1980–2013*. Kyiv: Komora (in Ukr.).

Zabuzhko, O. (2021). Presentation of the poetry collection. *11 Aug. 2021. Video files*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=k4xnD7utfQ4> (accessed: 02.12.2025) (in Ukr.).

Zabuzhko, O. (2025). Book presentation “Our Europe”. *Book Arsenal. 31 May 2025. Video files*. URL: <https://www.youtube.com/live/NZCkBf-fUris> (accessed: 02.12.2025) (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
09.10.2025
Прийнято до друку 11.11.2025
Статтю опубліковано 29.12.25

Received 09.10.2025
Accepted for publication
11.11.2025
Published on 29.12.25

Halyna Kutnia

The Dash in the Poetic Language of Oksana Zabuzhko: Notes on Selected Syntactic Features of Its Use

The article is devoted to the analysis of the dash in the poetic language of Oksana Zabuzhko based on specific syntactic indicators. It has been established that this is one of the most frequent punctuation marks in poetic texts, which predominantly has an individually authorial character. It reflects various authorial nonverbal intentions, particularly in emotional and communicative-stylistic aspects. Poetic lines are often permeated with dashes throughout; such cases are inappropriate to comment on in a formal-syntactic dimension, as they do not relate to the structural-grammatical principle of using this punctuation mark. However, in many sentences the authorial dash can be viewed through the prism of syntactic indicators, which demonstrates the synergy of syntax and punctuation. This concerns O. Zabuzhko's use of the dash between subjects and predicates, between homogeneous parts of the sentence, for marking parenthetical units, for isolating semi-predicative components, for separating predicative parts of various complex sentences, and so on. The article focuses on the main semantic-syntactic relations that underlie the use of the authorial dash: comparative, contrastive-oppositional, and consequential relations. Such relations are implemented mainly in syntactic units that, from the perspective of current punctuation norms, do not traditionally require a dash.

Key words: poetic language, authorial punctuation, dash, syntax, semantic-syntactic relations, Oksana Zabuzhko.

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.4>

УДК 811.161.2:37.017.4-021.464(477)

«САМОДОСТАТНІСТЬ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ РОЗПОЧИНАЄТЬСЯ ІЗ САМОДОСТАТНЬОЇ СИЛЬНОЇ РОЗВИНЕНОЇ МОВИ», або МОВНЕ ПИТАННЯ У ВИСТУПАХ П.Ю. ГРИЦЕНКА

ГЛУХОВЦЕВА

Катерина Дмитрівна,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української
мови,

Навчально-науковий інститут філології
і журналістики, ДЗ «Луганський
національний університет імені
Тараса Шевченка»;

вул. Івана Банки, 3, м. Полтава,
36006, Україна;

e-mail: hlukhovtseva@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5581-2204

Kateryna

HLUKHOVTSEVA,

Doctor of Philological Sciences,
Professor, Professor of the Ukrainian
Language Department,

Educational and Research Institute
of Philology and Journalism, the State
Institution "Luhansk Taras Shevchenko
National University";

3 Ivana Banky St., Poltava, 36006,
Ukraine;

e-mail: hlukhovtseva@gmail.com

У статті систематизовано наукові та громадянські позиції директора Інституту української мови НАН України, д. філол. н., професора Павла Юхимовича Гриценка з питань розвитку і функціонування української мови, які він постійно обстоює у своїй публіцистиці. Виявлено зв'язок тверджень із сучасними мовознавчими дослідженнями, показано історико-культурну глибину їх висвітлення, актуальність, доцільність.

Стверджено, що науково-популярний виклад питань походження української мови, з'ясування її функцій як державної закладає основи як теоретичних засад глибокого мовного будівництва в демократичному суспільстві, так і працює на формування національно-державницької ідентичності населення України.

Ключові слова: державна мова, лінгвістичний інтегратор, старописемна мова, медіальна мова, енергетичний і духовний код народу.

Павло Юхимович Гриценко – відомий славіст, учений-діалектолог, що розробив теоретичні засади й втілив у практику досліджень українських говірок вчення про ареальне моделювання та варіювання лексики, створив потужну діалектологічну школу, представників якої знають не лише в Україні, а й за її межами як дослідників високого наукового рівня. Відомий Павло Юхимович своїми працями з текстології й текстографії, адже зумів актуалізувати потребу створення українського діалектного фоно- й текстofонду, що сприяло розвитку текстocентричного напрямку в діалектологічних дослідженнях в Україні. Він зробив значний внесок у лінгвогеографію, бо тривалий час очолював когорту українських учених, які працювали над створенням карт «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу».

Знають Павла Юхимовича Гриценка як багаторічного очільника Інституту української мови НАН України, який не лише причетний до тих різноаспектних досліджень, що їх активно розробляють відомі в Україні і Європі вчені, а й як невтомного захисника прав і інтересів громадян України в їхньому прагненні послуговуватися українською мовою в усіх сферах суспільного життя. Записи його виступів на телебаченні, на платформах спільного доступу позначені кількома десятками тисяч переглядів. Про нього пишуть так: «Павло Гриценко – жива легенда українського мовознавства. Його виступ в Конституційному Суді стосовно скасування кремлівського мовного закону давно розібрали на цитати. Його слова – зважені й вивірені, його аргументи – неспростовні. Його твердження – актуальні й поза часом. Його любов до українського слова і культури –

мотивує і надихає. У час, коли за українську мову цинічно і показово вбивають, голос Павла Юхимовича Гриценка має чути кожен українець» (ГП 2024а).

Такі оцінки не випадкові, адже Павло Юхимович у серії публіцистичних виступів і публікацій порушує актуальні для сьогодення питання функціонування української мови, адресуючи їх і політикам, і науковцям, і історикам, і пересічним мешканцям України, аби привернути увагу до гострих мовних проблем, розвіяти наявні ще з часів радянського союзу міфи та спрямувати суспільну думку в русло демократичного розвитку державності в Україні.

Учений аргументовано доводить, що парадигма буття української мови в Україні оцінена багатьма зарубіжними експертами як зразкова: українська мова – **єдина державна** (з усіма визначеними сферами і правилами застосування), а статус, функції і сфери використання всіх інших мов, що побутують у нашій Державі, також окреслено (ГП 2012). Державний статус української мови спричинив зміни національного мовного коду держави. Отже, замість російсько-української двомовності було запроваджено єдину державну мову, функції якої природно виконує українська мова. Наразі українська літературна мова є **мовним інтегратором**: вона забезпечує потреби спілкування в усіх сферах, а також є засобом міжнаціонального порозуміння (Виступ 2016).

Науково виражені й історично зумовлені положення у виступах Павла Юхимовича про українську мову не потребують доказів. Це лінгвістична аксіома. Серед цих тверджень знаходимо перелік найважливіших ознак мови титульної нації в Україні.

Це, по-перше, українська мова, як і низка інших, «дуже голографічна». Тобто вона є «окрема багатовимірنا сутність, що має імпульси інформаційні й імпульси впливу на суспільство» (ГП 2021). Ця думка вченого суголосна з роздумами Павла Мовчана, який вважає, що слово матеріальне, адже має звукове вираження, і ідеальне водночас, бо наділене енергетикою космічних тіл: «...мова – це явище космічне. Бо слово – це струмопровід космічної енергії... Що таке слово? – запиташ себе. І чіткої відповіді дати не можеш. Це все, і водночас ніщо...

Звук... Ефемерність, привид... Але ж і реальність. Слово зробило людину людиною. Не знаряддя праці (й мавпа, всупереч твердження Дарвіна, ним може користуватися), а саме Слово... Коли воно виникло, оте першослово? Гай-гай... За часів Адама? Можливо... Але акт найменування світу був і актом космічним, світотворним, і він був рівнозначним з актом світобудування. І це стало зрозумілим у наш світоперебудовний час, коли людина постала "геологічною силою" (В. Вернадський), коли біосфера перейшла у новий еволюційний стан – ноосферу. Й усе це – завдяки слову, через слово, адже думка втілюється передусім у Слові» [Мовчан 2022: 22].

По-друге, українська мова – це суспільний і енергетичний код титульної нації в Україні (ГП 2021). Учений розглядає мову як енергетичне поле, бо вона в принципі незнищений феномен. Комунікація уявляється як обмін мовців енергетикою: «<...> я знаю, що ти мене сприймеш, що ми на одній площині», відповідно, я добираю такі чи інші засоби. Я знаю, що ти мій опонент або мій недруг, тоді я добираю вже інші засоби. Навіть ця варіативність комунікації, коли ми здатні переходити з одного регістру в інший, коли ми здатні порізно будувати своє мовлення, – це вже є величезна загадка» (ГП 2024а).

По-третє, українська мова – високорозвинена старописемна мова, що має більш як тисячолітню історію книжності і засвідчує високий інтелектуальний рівень наших предків. Учений переконаний, що інтелектуальна потужність української мови бере свій початок з дописемного періоду, з фольклору. Проте мовна культура, її книжність набула інших ознак з появою писемності: «Книжність для українців була справою абсолютно прийнятною, звичною, традиційною. Це був високоцивілізований народ, тому що він жив із книгою». Треба розуміти, «<...> що і та висока поезія, і висока книжність, по-перше, була для цих реципієнтів, хто її сприймав, а по-друге, вони були готові її сприймати. А з іншого боку, воно їм було зрозуміле. А якщо так, то тієї глибокої прірви між народною мовою і мовою книжною в Україні не було. Це дуже важливий для нас висновок» (ГП 2014).

Ще одне важливе твердження. Українська мова належить до східнослов'янських мов. Однак щодо всіх їх українська мова є медіальною, серединною, тобто займає серединне положення в колі цих мов; зв'язок з іншими слов'янськими ареалами незаперечний, проте її розвиток позначений самобутніми тенденціями розвитку. При цьому вона має давні і міцні зв'язки з цими мовами (там само).

Українська мова в Україні – не тільки засіб щоденного спілкування, а насамперед **«камертон духовності народу й запорука утвердження його незалежності й вічнобуттєвості, збереження у віках»** (ГП 2014). Багаторічні спостереження над мовою дали можливість П.Ю. Гриценкові стверджувати, що українська (національна) мова, передусім система її лексичних і фразеологічних засобів, – це відбиття в семантиці слова окремішнього світогляду, на якому позначилося становлення і розвиток конкретного етносу на конкретній території. З конкретним способом буття і родом занять, із конкретною історією.

Аксіологічна оцінка мови, культури, держави (попри всі намагання опонентів ігнорувати неспростовні факти) має бути високою. Тому майбутнє української мови уявляється досвідченому вченому зовсім не в темних тонах, а, навпаки, – у світлих.

Як людина з багатим життєвим досвідом і як лінгвіст високого гатунку, Професор Гриценко застерігає, що, вступаючи в полеміку з представниками російської держави і з президентом путіним особисто, не треба забувати, що вони дотримуються такої позиції – «чия мова, того й держава». Не випадково в Росії, попри все, витрачаються великі кошти на підтримку російської мови, фінансується як окремий напрям у мовознавстві геолінгвістика, за якою існує український варіант російської мови, грузинський варіант російської мови, азербайджанський, казахський і т. д. Створено також спеціальний штаб мовної присутності і поширення російської мови.

Охоче обговорює Павло Юхимович і питання, пов'язані з «Українським правописом». Відомо, що 3 червня 2019 року на офіційних сайтах Міністерства освіти та науки було опубліковано остаточну редакцію нового українського правопису. І року 2024 вже завершився термін, який був відведений на «плавний перехід» до повного впровадження нових правил написання.

Тобто українці вже мають писати і говорити згідно з новими правилами, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року. Але усі ці п'ять років тривали судові процеси, на яких розглядали питання правочинності нового правописного кодексу. Як директор Інституту української мови, П.Ю. Гриценко реагує на ці факти так: «Мене це бентежить, тому що я бачу в утриманні суспільної уваги навколо правопису відволікання від головного – удержавлення української мови в усіх сферах її буття і, нарешті, завершення оцього постколоніального стану, коли мовний код української держави спочатку в Радянському Союзі, але потім тривалий час і за незалежної України залишався із домінацією російської мови» (ГП 20246).

Щодо особливостей самого Правопису, то професор вважає його статті в окремих випадках занадто розлогими, що актуалізує питання скорочення тексту деяких параграфів: «Правопис треба скоротити, позабирати з нього те, що стосується самоочевидних речей, яких не треба давати. На те є орфографічний словник, який має бути додатком до правопису, де наведені прості і складні форми, де легко можна віднайти, відшукати, послатися на те чи те джерело» (там само).

Ідеологія укладачів нового правописного кодексу полягає в тому, щоб створити правопис української мови, у якому пріоритети віддані питомим українським лексемам, формам, а не калькам з російської мови. Про це П. Гриценко говорить так: «Коли українська держава змінює мовний код і відходить від постколоніального російськомовного узалежнення до вільного українського мовного простору, у нас має бути українськоцентрична, питома літературна мова, а не кальки із російської, приховані чи неприховані. І ці залежності ми через правопис мусимо подолати... Усі ми маємо працювати на одне – позбутися солодкого вавилонського полону, полону російської колонії» (там само).

Дискусійними питаннями залишаються випадки варіативного написання слів, їх треба обговорювати з висококваліфікованими спеціалістами: «І коли знову спекують, що ви знову говорите – *радості, соли, ночі*, мені хочеться зупинитися і сказати: “Чекайте, але це єдина форма українська, а не радості, не-

залежності. Це російська форма, яку нам нав'язали, і тепер ви її продовжуєте нав'язувати... Мовляв, хай це буде... Правопис не вибирає. Правопис дає чітке визначення, рекомендацію: пишімо так і тільки так... *Любов без радості була, прийшла розлука без печали* – отак у нас із мовою. Ми всі так любимо, ми всі так хочемо, але, боронь Боже, поступитися і вивчити два-три нових правила”».

Усвідомлюючи гостроту питання норми при функціонуванні писемної і усної форми літературної мови, Павло Гриценко підкреслює: «Володіння мовою, мовокористування, мовотворення – це процес, який спирається на свідоме уживання, на розуміння структури мови і на відчуття власного, а також відповідальності за те, що ти користуєшся українською мовою. Це має бути українська мова, а не покруч».

Позиція Професора Гриценка чітка: самодостатність громадянина у своїй державі починається із самодостатньої, сильної, розвиненої мови. А розвиток мови залежить від чіткого, продуманого українського правопису. Тільки так. Тільки зі своїм національним профілем ми можемо входити в сучасну цивілізацію. Тоді ми Україна, тоді ми українці, а не копія Євросоюзу чи не копія росії. Ми маємо бути самодостатніми (ГП 2024б).

Мовчан П. Вертикаль слова: статті, передмови, інтерв'ю. Ред. упор. М. Васьків. Київ: Ярославів Вал, 2022.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Виступ 2016 – Виступ професора Павла Гриценка на засіданні Конституційного Суду України. 13.12.2016. URL: <https://surl.li/csxrsl> (дата звернення: 09.10.2025).

ГП 2012 – Гриценко П. Українська мова: високість духу і незборимість прагнень. *Слово Просвіти. Всеукраїнський культурологічний тиждень*. 2012. № 29. 19–25 липня.

ГП 2014 – Гриценко П. Незламний будівничий Української Церкви [Слово про Святійшого Патріарха Філарета]. *Голос православ'я*. 2014. № 2 (січень).

ГП 2021 – Гриценко П. Коли з'явилась українська мова, як говорили на Русі, мовні каліки з СРСР. *Без брому*. 06.07.2021. URL: <https://surl.li/qwtzle> (дата звернення: 10.10.2025).

ГП 2024а – Гриценко П. Мова – це коли «я віддаю частину себе у момент, коли я з тобою говорю». *Аргумент*. 26.08.2024. URL: <https://surl.li/whbtbuc> (дата звернення: 09.10.2025).

ГП 2024б – Гриценко П. Український правопис і деколонізація в Україні. *Суспільство. Радіо Свобода*. 02.06.2024. URL: <https://surl.li/dqxxsg> (дата звернення: 09.10.2025).

REFERENCES

Movchan, P. (2022). Vertical of the word: articles, prefaces, interviews. M. Vaskiv, ed. Kyiv: Yaroslaviv Val (in Ukr.).

LEGEND

Виступ 2016 – Speech by Professor Pavlo Hrytsenko at a meeting of the Constitutional Court of Ukraine (Dec 13, 2016). URL: <https://surl.li/csxrsl> (accessed: 09.10.2025) (in Ukr.).

ГП 2012 – Hrytsenko, P. (2012). Ukrainian language: loftiness of spirit and irrepressibility of aspirations. *Word of Enlightenment. All-Ukrainian cultural weekly*, 29, July 19–25 (in Ukr.).

ГП 2014 – Hrytsenko, P. (2014). The Unbreakable Builder of the Ukrainian Church [A Word about His Holiness Patriarch Filaret]. *Voice of Orthodoxy*, 2 (January) (in Ukr.).

ГП 2021 – Hrytsenko, P. (July 6, 2021). When the Ukrainian language appeared, as they said in Russia, speech cripples from the USSR. *Without bromine*. URL: <https://surl.li/qwtzle> (accessed: 10.10.2025) (in Ukr.).

ГП 2024а – Hrytsenko, P. (August 26, 2024). Language is when “I give a part of myself at the moment when I speak to you”. *Argument*. URL: <https://surl.li/whbtbuc> (accessed: 09.10.2025) (in Ukr.).

ГП 2024б – Hrytsenko, P. (June 2, 2024). Ukrainian spelling and decolonization in Ukraine. *Society. Radio Liberty*. URL: <https://surl.li/dqxxsg> (accessed: 09.10.2025) (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
19.11.2025
Прийнято до друку 09.12.2025
Статтю опубліковано 29.12.25

Received 19.11.2025
Accepted for publication
09.12.2025
Published on 29.12.25

Kateryna Hlukhovtseva

THE SELF-SUFFICIENCY OF A UKRAINIAN CITIZEN BEGINS WITH A SELF-SUFFICIENT, STRONG AND DEVELOPED LANGUAGE, or THE LANGUAGE QUESTION IN THE SPEECHES OF P.YU. HRYTSENKO

The article systematizes the positions of Pavlo Yukhymovych Hrytsenko on the development and functioning of the Ukrainian language, which he constantly defends in his publications. The article reveals the connection with modern linguistic research, shows the depth of their coverage, the legitimacy of bringing it up for discussion, and its expediency. We believe that by updating and popularizing the issues of the origin of the Ukrainian language, clarifying its functions as a state language, the scientist lays the theoretical foundations of deep language construction in a democratic society.

Scientifically balanced and historically conditioned provisions in Pavlo Yukhymovych's speeches about the Ukrainian language do not require proof. Among these statements we find a list of the most important features of the language of the titular nation in Ukraine. This is, firstly, that the Ukrainian language, like a number of others, is "very holographic". That is, it is "a separate multidimensional entity that has informational impulses and impulses of influence on society". Secondly, the Ukrainian language is the social and energy code of the titular nation in Ukraine. The scientist considers language as an energy field, because it is, in principle, an indestructible phenomenon. Thirdly, the Ukrainian language is a highly developed ancient written language, which has more than a thousand years of literary history and testifies to the high intellectual level of our ancestors. The scientist is convinced that the intellectual power of the Ukrainian language originates from the pre-written period, from folklore.

A condensed presentation of the positions of the Institute of the Ukrainian Language and personally P.Yu. Hrytsenko on the renewal of the Ukrainian spelling code. The ideology of the compilers of the new spelling code is to create a spelling of the Ukrainian language in which priorities are given to specific Ukrainian lexemes and forms, rather than calques from the Russian language.

Key words: state language, linguistic integrator, ancient written language, medial language, energy and spiritual code of the nation.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.5>

УДК 811.161.2'36-37 І.Вихованець

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ І ПРАКТИЧНИХ ПОРАДАХ І.Р. ВИХОВАНЦЯ

СОКОЛОВА
Світлана Олегівна,

Svitlana
SOKOLOVA,

доктор філологічних наук,
професор, завідувач відділу
стилістики, культури мови та
соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН
України;
вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;
e-mail: a-senchuk@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0052-6128

Doctor of Sciences in Philology,
Professor, Head in the Department
of Stylistics, Language Culture and
Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language of
the National Academy of Sciences of
Ukraine;
4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;
e-mail: a-senchuk@ukr.net

У статті висвітлено теоретичні погляди І.Р. Вихованця на граматичні і лексичні особливості українського дієслова порівняно з російським у проекції на культуромовні поради, відображені в його науково-популярних публікаціях, насамперед у збірці мовознавчих етюдів «Ромовляймо українською». Наголошено на тому, що створення нової академічної граматики на міцних теоретичних засадах, яка б відображала специфічні риси саме української мови, висвітлювала її національну специфіку, учений планував від моменту відновлення української державності, але цю мету реалізовано частково – видано лише «Морфологію». Зауважено, що теоретичні праці науковця доводять, що граматична специфіка української мови полягає в невіддільному поєднанні дієслівності й іменниковості як характерологічної ознаки української мови. Серед специфічних граматичних рис української мови, пов'язаних з дієсловом, виділено: завершеність морфологічного переходу дієприкметників і прикметників в іменники, два полюси дієслівних співвідношень категорії стану – активна дія і результативний стан унаслідок виконання активної дії, невласивість їй активних дієприкметників теперішнього часу, синтетичний спосіб

утворення дієслівних форм зі значенням заклику до спільної дії, унікальність відношень полісемії й омонімії, особливості творення і вживання віддієслівних іменників і дієслів зі значенням набуття ознаки. Ці та інші особливості української мови відображені в наукових і науково-популярних публікаціях І.Р. Вихованця.

Ключові слова: дієслово, іменник, граматики, семантика, полісемія, активна дія, результативний стан.

У вже далекому 1996 р. на Міжнародному III конгресі україністів І.Р. Вихованець виклав свою концепцію створення академічної граматики української мови – граматики категорійної, адже повної граматики українська мова до того часу не мала «через відомі несприятливі обставини минулого» [Вихованець 1996: 177]. Таку працю було плановано завершити в першому п'ятиріччі XXI ст. На жаль, цим планам завадили вже інші «непереможні обставини», і 2004 р. з'явилася лише авторська «Теоретична морфологія» у співавторстві з К.Г. Городенською. 2006 р. Іван Романович виступив з уже детальнішою програмою створення нової академічної граматики в трьох томах [Вихованець 2006], і цю працю знов не було заплановано як цілісний проєкт. Отож, зараз з трьох розділів, які вчений бачив у складі повної академічної граматики, маємо лише «Морфологію» [Вихованець та ін. 2017]. Улюблений розділ граматики для Професора Вихованця – синтаксис – поки що не охоплений академічним описом, немає й нового «Словотвору», який він теж бачив як один з розділів цілісної граматики.

Мрією І.Р. Вихованця було створення на міцних теоретичних засадах національно орієнтованої граматики, яка б відображала специфічні риси саме української мови, висвітлювала її національну своєрідність. Для цього в основу опису мав лягти широкий фактичний матеріал, спеціально дібраний з багатьох джерел: «художньої літератури, публіцистики, наукової і науково-популярної літератури, офіційно-ділового мовлення, творів епістолярного жанру, сучасного розмовного літературного мовлення тощо» [Вихованець 1996: 178].

Ще у 80-ті роки ХХ ст. І.Р. Вихованець почав опрацьовувати теорію валентності дієслова, у якій дієслово постає як структурний центр речення, що «“прогнозує” семантико-синтаксичну структуру речення» [Вихованець 1988: 110], «вимагає залежних іменників для розкриття свого змісту» [там само: 111]. Валентність він запропонував розглядати як одну з дієслівних категорій, якій згодом надано статусу міжрівневої, тобто пов'язаної з трьома рівнями – лексичним, синтаксичним і морфологічним. Про це можна прочитати в обох виданнях «Морфології», де розділ «Дієслово» написала К.Г. Городенська [Вихованець, Городенська 2004: 269; Вихованець та ін. 2017: 450]. Ідеї І.Р. Вихованця щодо валентності дієслова творчо застосовані в авторському «Словнику дієслівного керування» (2017), який цього року вже перевиданий у доповненому вигляді [Колібаба, Фурса 2025]. Його ж практичні поради знаходимо, зокрема, у науково-популярних нарисах, які він регулярно публікував у журналах «Українська мова» (рубрика «Мовна мозаїка»), «Культура слова», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах» та об'єднав їх у популярній книжці «Розмовляймо українською» [Вихованець 2012]. Саме особливостям українського дієслівного керування присвячені етюди: «*Зрадити не можна Батьківщину*» (РУ: 70); «*Навчатися грамоти чи навчатися грамоті?*» (РУ: 82); «*Не надсилають за адресою*» (РУ: 84); «*Лунає голос чийсь: “Не можна сміятися над кимсь!!!”*» (РУ: 125).

Порівнюючи українську граматичну систему з іншими слов'янськими, насамперед російською, на яку були примусово орієнтовані граматичні праці радянського періоду, І.Р. Вихованець підкреслював особливості функціонування в цих мовах іменника і дієслова як центральних частин мови [Вихованець 2002: 8]. «Зіставлення сучасних української і російської мов за іменниковими і дієслівними параметрами показове для аргументації “іменниковості” української мови і “дієслівності” російської мови як їхніх типологічних характеристик», – зауважував він [там само: 8]. У пізнішій праці, полемізуючи з польською дослідницею Д. Вечорек, яка обстоювала дієслівний

типологічний профіль української мови [Wieczorek 1997: 30], І.Р. Вихованець наголосив на невіддільному поєднанні «дієслівності й іменниковості як характерологічної граматичної ознаки української мови, граматичного стрижня, навколо якого об'єднуються морфологічні, синтаксичні і словотвірні явища» [Вихованець 2012: 4]². Зокрема підкреслив, що «вадою багатьох україністичних граматичних студій є те, що мовознавці у своїх міркуваннях не зважають на характерологічне вирізнення української мови з-поміж інших мов» [там само: 3], тоді як «у граматичних категоріях найповніше відбито світобачення нашого народу, спосіб об'єднання слів у синтаксичні конструкції для вираження думок і почуттів, а також потенціал творення нових слів» [там само: 4].

І далі автор підкреслив кілька рис, які демонструють своєрідність граматичного акцентування дієслівності й іменниковості в українській мові. Назву лише ті, що так чи інакше пов'язані з дієсловом.

1. Українська мова, так би мовити, здебільшого власне іменникова порівняно з російською, у ній частіше спостерігаємо «неповний морфологічний перехід в іменники дієприкметників і прикметників»: укр. *завідувач* – рос. *заведующий*, укр. *командувач* – рос. *командующий*, укр. *пожежник* – рос. *пожарный*, укр. *пожежня* – рос. *пожарная* ('пожежна частина'), укр. *їдальня* – рос. *столовая*, укр. *пральня* – рос. *прачечная*, укр. *приймальня* – рос. *приёмная*, укр. *складник* – рос. *составляющая* і *составная* та ін. [Вихованець 2012: 9].

2. У граматичній системі сучасної української мови закріплено тільки два полюси дієслівних співвідношень категорії стану – активна дія і результативний стан унаслідок виконання активної дії: «Замість російських пасивних особових дієслівних форм теперішнього часу з постфіксом *-ся* в українській мові використовують дієслівні форми активного стану, пор.:

² Ці погляди, як зауважує О. Пчелінцева, «насправді не суперечать одне одному, тим паче, що й автори досліджують українську мову з різних позицій – “із заходу” і “зі сходу”. Можна припустити, що українська мова справді “більш іменна” порівняно з російською і “більш дієслівна” – порівняно з польською, але очевидно, що доведення або спростування такого припущення вимагає часу і зусиль багатьох науковців» [Пчелінцева 2018: 43].

рос. *Мягкий знак пишется после мягких согласных в конце слова* – укр. *М'який знак пишемо після м'яких приголосних у кінці слова*. Українська мова витворила для вираження значення пасивного (результативного) стану пасивні дієприкметники (здебільшого) доконаного виду, а також недоконаного, коли вони вказують на результативний стан унаслідок виконання багатократної дії <...> У сучасній українській мові закріплено граматичну опозицію “дія, передавана особовими дієсловами активного стану” – “результативний стан унаслідок виконання дії”, виражений формами пасивних дієприкметників (переважно) доконаного виду і формами віддієприкметникових утворень на **-но, -то** (здебільшого) доконаного виду. Це становить одну з її [української мови. – С. С.] характерологічних морфологічних і синтаксичних ознак [там само: 9].

Саме ці особливості української мови насамперед відображені в численних практичних рекомендаціях І.Р. Вихованця.

3. Ще в монографії «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» [Вихованець 1988] було обгрунтовано двоїстий статус дієприкметника в сучасній українській мові – тяжіння одних його форм (синтетичних) до прикметника, а інших (аналітичних) – до дієслова. У пізніших працях Іван Романович, слідом за Оленою Курило, наголошує на тому, що «найголовнішу ознаку дієприкметників становить те, що в українській мові не вживані так звані активні дієприкметники теперішнього часу» [Вихованець, Городенська 2004: 147]. Саме на цю рису спираються такі культуромовні етюдн³, як: «**Бажаючий, керуючий, початкуючий, працюючий, співаючий**» (РУ: 24). Рекомендовано вживати замість наведених у заголовку слів або іменники (*початківець, працівник, керівник*), або описові конструкції з дієсловом в особовій формі (**той, хто + дієслово**); «**Хто ви – віруючий, вірний, вірник чи вірянин?**» (РУ: 44); «**Дозвольте запитати: “Чи наступаюче буває свято?”**», у якому запропоновано вітати або з передсвятком, або вже безпосеред-

³ У книжці автор назвав їх саме етюдями, кожному з яких дав яскраву назву, нерідко римовану, яку легко запам'ятати і в такий спосіб засвоїти мовну пораду.

ньо зі святом – «без позначення часової наступності» (РУ: 88); «Дивина за стільки літ: **оточили** навіть світ» (замість росіянізму **оточуючий світ** автор пропонує **довкілля, навколишнє середовище, довколишнє середовище** і навіть малопоширені **навкілля, довкружся**) (РУ: 94); «Має бути лиш одне: не **пануюче, а панівне**» (РУ: 96).

4. Питома граматична риса українського дієслова – синтетичний спосіб утворення дієслівних форм зі значенням заклику до спільної дії. В українських граматиках другої половини ХХ ст. як основну форму для 1-ої особи множини наказового способу наводили синтетичну – *читаймо, співаймо, ставаймо, підімо, прочитаймо, встаньмо* або ж синтетичну з часткою *хай (нехай)* [Сучасна... 1969: 389], але як цілком нормативна фігурувала й форма зі спонукальними частками *давай, даваймо, давайте* у сполученні з формами майбутнього часу доконаного і недоконаного виду або з інфінітивом: *давай будемо читати, даваймо гратися, давайте пускати вінки на воду* [там само: 390]. Цікаво, що таких форм не було, наприклад, у рекомендаціях О. Синявського 30-х рр. минулого століття [Синявський 2018: 85], про які ми, щоправда, дізналися вже у ХХІ столітті.

Саме синтетичну форму для заклику до спільної дії рекомендує вживати І.Р. Вихованець в етюді «У нашій мові – ні! – не маємо отого **“Давайте заспіваємо!”**»: «Тут доречно використовувати прості форми, наприклад, першої особи множини дієслівного наказового способу, які так виразно передають різновиди спонукальності» (РУ: 50). Навіть сама назва книжки «Розмовляймо українською» навчає правильного вживання форми наказового способу.

5. Найбільше мовних порад І.Р. Вихованця ілюструє тезу про те, що полісемія в українській мові значною мірою відрізняється від полісемії в російській (особливо це стосується дієслова як найбагатозначнішої частини мови), що спричиняє помилки в українському слововживанні, зумовлені саме інтерферентним впливом російської мови – аналогією з її полісемантичними відношеннями (явище так званої міжмовної семантичної асиметрії). Цю тему І.Р. Вихованець спеціально теоретично не

опрацьовував, але вона чітко відображена в його практичних настановах, які автор цієї статті із вдячністю використав для теоретичного і лексикографічного опрацювання проблеми міжмовної семантичної асиметрії.

Наведемо кілька прикладів: етюд одинадцятий «Якщо **важати** й **гадати**, то не **рахувати**»:

«Іноді дієслово **рахувати** використовують у значенні “важати, гадати”. Таке використання перебуває поза нормами сучасної української літературної мови. Значення “важати, гадати” властиве російському слову **считать**». І наводить приклади з художніх текстів: *Те, що в Черкасах я майже не маю друзів, зовсім не означає, що я важаяю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги і т.д.* (Василь Симоненко); *Я повірив у нього з першого знайомства і, гадаю, не помилюся* (Василь Симоненко). І далі: «У цьому ж значенні вживають дієслово **думати**: *Я завжди думав і думаю, що без гарячої любові до природи людина не може бути митцем* (Олександр Довженко)» (РУ: 32).

Зазначеній проблемі присвячено інші мовні етюди, зокрема «*Буває, що й витікає, і впливає*» (РУ: 34), у якому автор аналізує семантику обох українських дієслів. Словникова стаття дієслова *вытекает* з авторського «Російсько-українського словника міжмовних семантичних асиметризмів» інтерпретує мовну пораду так:

ВЫТЕКАТЬ I, НСВ. См. Вытечь	
ВЫТЕКАТЬ II, НСВ	
1. ‘Брать начало (о реке, ручье)’. <i>Нева вытекает из Ладожского озера.</i>	ВИТІКАТИ, БРАТИ ПОЧАТОК , НСВ. [Річка Серет] <i>впадає й витікає з велетенського озера, раніше на його місці були болота й мочари, лише в п’ятидесятих чи то в шістдесятих усю ту біду розчистили, розширили й викопали пристойну водойму</i> [Анатолій Дністровий]; <i>У низині жебонів струмочок, що брав початок тут же у дворі з джерельця</i> [Володимир Заєць].

<p>2. 'Являться выводом, логическим следствием чего-л.' Одно вытекает из другого. Решение вытекало из реальных обстоятельств.</p>	<p>БЎТИ (СТАВАТИ) НАСЛІДКОМ, ВИПЛИВАТИ, НСВ / СТАТИ НАСЛІДКОМ, СВ. <i>Наслідком того також є, що цілий світ з чисельними конференціями і до цього часу не знає, що саме зробити з цими двома хижакими, – одним, що тимчасово за ґратами і другим, що безкарно й беззастережно грасує по Європі</i> [Улас Самчук]; – <i>Отож, чи не впливає з цього, що Асата служив Малхі, доки той не заробив свого прокляття?</i> [Марина Соколян]; <i>Наявний розрив у вищій освіті є наслідком прискореного індустріального розвитку одних країн і збереження аграрної економіки в інших</i> [«Вища освіта України»: Публіцистика]; <i>Катастрофа перших днів радянської німецької війни стала прямим наслідком того, що Радянський Союз не готувався до захисту</i> [«Експедиція ХХІ»: Публіцистика].</p>
<p>ВЫТЕЧЬ, СВ / ВЫТЕКАТЬ I, НСВ</p>	
<p>'Вылиться струей или каплями'. Вода вытекла из треснувшего кувшина. Если же в рану и попал яд, то он должен был вытечь с кровью.</p>	<p>ВІТЕКТИ, СВ / ВИТІКАТИ, НСВ. <i>Одна бочка випала й розбилась, а вино витекло на бруківку</i> [Юрій Винничук]; <i>Та коли слуги спустилися в підвал, то почули дзюркіт вина, котре струмочком витікало з відкоркованої бочки</i> [Юрій Винничук].</p>

Інші приклади міжмовної асиметрії: «**Відчиняйте** двері й **відкривайте** виставку» (РУ: 42) (пор. рос. *открывают*); «**Телевізор, будь ласка, вмикайте, а про слово вклучати забувайте**» (РУ: 47) (пор. рос. *включать*); «**Знаходиться** втрачене – і не **знаходиться** тут і там побачене» (РУ: 67) (пор. рос. *находиться*); «**Люди зустрічаються, а помилки трапляються**»

(РУ: 71) (пор. рос. *встречаться*); «Що **настоюємо** і на чому **наполягаємо**...» (РУ: 86) (пор. рос. *настаивать*); «**Розв'язали** проблему і **вирішили** опублікувати статтю на цю тему» (РУ: 118) (пор. рос. *решить*) та ін.

6. Ще одна вагома риса української мови, пов'язана з дієсловом. У теоретичних працях І.Р. Вихованець обстоює двоїсту природу вторинних іменників, зокрема віддієслівних дериватів, «лексичне значення яких не відрізняється від лексичного значення вихідних для них дієслів». І далі: «З погляду семантичних характеристик такі іменники-деривати відтворюють дієслівну семантику дії, процесу або динамічного стану» [Вихованець та ін. 2017: 75], яка є вторинною для іменникового класу. Віддієслівні іменники поширені насамперед у науковому і офіційно-діловому стилях, проте активно входять і в інші. Про те, що вони мало поширені в українській народній мові, писали наші мовознавці ще у 20–30-ті роки ХХ ст. [Смерчинський 2021: 156 і наст.]. З одного боку, українські віддієслівні іменники «більш дієслівні», порівняно зі, скажімо, російськими, бо в них зазвичай добре збережена здатність до видової диференціації, точніше – до регулярного протиставлення процесного і результативного значення (пор. *зберігання – збереження, добирання – добір, зосереджування – зосередження, регулювання – врегулювання, висаджування – висадження – висадка* і под.), що дуже важливо для термінотворення і впорядкування наукової термінології [Гінзбург 2013]. З іншого боку, нерідко вживання віддієслівних іменників у складі дієслівно-іменних зворотів – це штучне відтворення російської моделі (не завжди доречної й там). Саме цю проблему ілюструє дуже емоційний етюд «*Швидше **виходьте** і **заходьте***», у якому відображено не лише відповідне мовне явище, а й результат «тривалої боротьби» українських граматистів з Київським метрополітенем, який від першого дня свого існування «вдаряв, як обухом по голові» (вислів Івана Романовича) шанувальників української мови фразою: «*Прискорюйте **висадку** і **посадку!***». І тільки за рекомендацією нашого Інституту її замінено на звичну тепер і правильну: «*Виходьте і **заходьте швидше!***» (РУ: 37). До речі, двері в потязі метро тепер теж не *закриваються*, а *зачиняються*, але це вже інша категорія культуромовних проблем, про яку ми говорили раніше.

Останнім часом в українській мові, особливо в наукових та публіцистичних текстах, усе більше поширюються однослівні найменування на позначення набуття (позбавлення) певної ознаки – префіксально-суфіксальні дієслова [Колібаба 2019], яким у російській відповідають дієслівно-іменні сполуки, у радянській час активно вживані й в українській мові⁴: **збожеволіти** (пор.: *зійти з розуму*, рос.: *сойти с ума*); **знепритомніти** (пор.: *утратити свідомість / притомність*, рос.: *потерять сознание, упасть в обморок*); **отямитися** (пор.: *повернутися / прийти до тями*, рос.: *прийти в себя*); **порозумітися** (пор.: *знайти спільну мову*, рос.: *найти общий язык*); **вдавати** (пор.: *робити вигляд*, рос.: *делать вид*); **поробити, зурочити** (пор.: *наслати нещастя*, рос.: *навести порчу*); **поцілити** (пор.: *по-трапити у [саму] ціль / точку*, рос.: *попасть в цель*); **позиватися** (пор.: *позивати в суд / до суду / на суд*, рос.: *подавать в суд*); **увиразнювати** (рос.: *делать выразительнее*); **висновувати** (пор.: *робити висновки*, рос.: *делать выводы*).

У разі ж, коли дієслівно-іменного сполучення не уникнути, треба обирати національно своєрідне дієслово, що не співзвучне з російським. Так, наприкінці етюду «*Не заключаймо договорів*» автор емоційно вигукує: «*А хіба важко по-людськи висловитися, тобто мовити укладати договори, угоди тощо?*» (РУ: 62). Дієслова *заключати* (як і іменника *заклучення*) немає в українських словниках, хоча СУМ, а слідом за ним і СУМ-20, увели до реєстру прикметник *заклучний* (у значенні «останній, завершальний, підсумковий» – кальку з рос. *заклучительный* (від *заклучить – заключать*), яка в українській мові не має мотиватора. В етюді «*Питаєте Ви, питаю я: “Чи варто носити ім’я?”*» (РУ: 89), крім поданого правильного сполучення *мати ім’я*, роз’яснено ще й які значення має в українській мові дієслово *носити*.

В одній зі своїх статей І.Р. Вихованець зауважив: «Вадою багатьох праць про культуру української мови є те, що мовознавці у

⁴ Додаткова відмінність між українською і російською мовами полягає в тому, що українській однослівні найменування притаманні більшою мірою, вони здебільшого стилістично нейтральні, тоді як у російській вони якщо й можливі, то нерідко мають знижене стилістичне забарвлення. Пор. укр. *збожеволіти* – рос. *сдуреть*, укр. *отямитися* – рос. *очухаться*.

своїх міркуваннях не зважають на характерологічне вирізнення української мови з-поміж інших мов. А без такого вирізнення рекомендації з питань культури мови мають непереконливий та ізольований характер, без проникнення в сутність типологічних характеристик української мови» [Вихованець 2000: 20]. На прикладі представлених моделей розв'язання культуромовних проблем продемонстровано, як тісно вони можуть бути пов'язані з теоретичним осмисленням мови, з вивченням типологічних характеристик, що вирізняють її з-поміж інших, насамперед слов'янських мов.

Окрім розглянутих у статті, що стосуються власне дієслова, це: а) особливості полісемії й омонімії інших частин мови, передусім іменника і прикметника, багатозначність яких інколи теж може бути пов'язана з дієсловом (якщо йдеться про похідні від нього) та інші лексичні особливості; б) специфіка формо- і словотворення; в) своєрідність синтаксичних конструкцій та ін. Зазначені аспекти мають бути підкреслені в теоретичних і практичних граматиках, системно зафіксовані й належно проілюстровані в різних словниках і довідниках.

Вихованець І.Р. Концепція нової академічної «Граматики сучасної української літературної мови» у 3-х томах. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 41–47.

Вихованець І.Р. Принципи категорійної граматики української мови. *Тези та повід. III Міжнар. конгресу українців: Мовознавство* (Харків, 26–29 серпня 1996). Харків, 1996. С.177–181.

Вихованець І.Р. Про одну характерологічну синтаксичну ознаку української мови. *Лінгвістичні студії: збірник наук. праць*. Донецьк, 2000. Вип. 6. С. 20–22.

Вихованець І.Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: Пульсари, 2012.

Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988.

Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. За ред. І.Р. Вихованця. Київ: Пульсари, 2004.

Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Загнітко А.П., Соколова С.О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. За ред. К.Г. Городенської. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2017.

Гінзбург М. Українські віддієслівні іменники на -ння, -ття на тлі сусідніх слов'янських мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 3–13.

Колібаба Л.М. Реактуалізація префіксально-суфіксальних дієслів в українських наукових та публіцистичних текстах. *Українська мова*. 2019. № 3. С. 81–93. <https://doi.org/doi.org/10.15407/ukrmoiva2019.03.081>

Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування: у 2 т. Вид. 2-ге, випр. і доп. Тернопіль: Вид-во «Підручники і посібники», 2025.

Пчелінцева О.Е. Аспектуальні властивості українського віддієслівного іменника зі значенням дії. *Мовознавчий вісник: збірник наук. праць*. 2018. Вип. 24–25. С. 42–53.

Синявський О. Норми української літературної мови. Репринт з вид. 1931 р. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2018.

Смеречинський С. Нариси з української синтакси. Репринт з вид. 1932 р. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2021.

Соколова С.О. Словник міжмовних семантичних асиметризмів: концепція та її еволюція. *Лексикографічна парадигма ХХІ століття: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука: монографія*. Відп. ред. Є.А. Карпіловська; техн. ред. Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. С. 501–519. URL: <https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html>

Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Заг. ред. І.К. Білодід, відп. ред. В.М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 1969.

Wieczorek D. Украинский язык: Slavia Romana – Slavia Byzantina. Очерки по глагольности. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

РУ – Вихованець І.Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: Пульсари, 2012.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 т. Томи 1–15 (А-П'ЯТЬ). Київ: Укр. мов.-інф. фонд, 2015–2025. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>

REFERENCES

Bilodid, I.K., Rusanivskyi, V.M. (Eds.). (1969). Modern Ukrainian literary language. Morphology. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Hinzburh, M. (2013). Ukrainian verbal nouns in *-ння*, *-ття* against the background of neighboring Slavic languages. *Bulletin of the National*

University "Lviv Polytechnic". Series: Problems of Ukrainian terminology, 765, 3–13 (in Ukr.).

Kolibaba, L., Fursa, V. (2025). Dictionary of Verbal government: in 2 vol. 2nd ed., corrected and supplemented. Ternopil: Vyd-vo "Pidruchnyky i posibnyky" (in Ukr.).

Kolibaba, L.M. (2019). Reactualization of prefix-suffix verbs in Ukrainian scientific and journalistic texts. *Ukrainian language, 3, 81–93 (in Ukr.).*

Pchelintseva, O.E. (2018). Aspectual properties of the Ukrainian verbal noun with the meaning of action. *Linguistic bulletin: collection of scientific works, 24–25, 42–53. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho (in Ukr.).*

Smerechynskiy, S. (2021). Essays on Ukrainian Syntax. Reprint from the 1932 edition. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Sokolova, S.O. (2023). Dictionary of interlingual semantic asymmetries: Concept and its evolution. *Ye.A. Karpilovska, ed.; Yu.O. Tsyhvinseva, tech. ed. Lexicographic paradigm of the 21st century: Theory and methodology. To the 100th anniversary of Leonid Sidorovich Palamarchuk's birth: Monograph (pp. 501–519). Kyiv: Institute of Ukrainian Language NASU. URL: <https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html> (in Ukr.).*

Syniavskiy, O. (2018). Norms of the Ukrainian literary language. Reprint from the 1931 edition. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (1988). Parts of speech in the semantic-grammatical aspect. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (1996). Principles of categorial grammar of the Ukrainian language. *Theses and reports of the III International congress of Ukrainian studies: Linguistics (Kharkiv, August 26–29, 1996) (pp. 177–181). Kharkiv (in Ukr.).*

Vykhovanets, I.R. (2000). On one characterological syntactic feature of the Ukrainian language. *Linguistic studies: collection of scientific works, 6, 20–22 (in Ukr.).*

Vykhovanets, I.R. (2006). The concept of a new academic "Grammar of the modern Ukrainian literary language" in 3 volumes. *Ukrainian language, 3, 41–47 (in Ukr.).*

Vykhovanets, I.R. (2012). Let's speak Ukrainian: Linguistic etudes. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (Ed.), Horodenska, K.H. (2004). Theoretical morphology of the Ukrainian language. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R., Horodenska, K.H., Zahnitko, A.P., Sokolova, S.O. (2017). Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology. K.H. Horodenska, ed. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Wieczorek, D. (1997). Ukrainian language: Slavia Romana – Slavia Byzantina. Essays on verbosity. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. Wrocław: University of Wrocław Publishing House (in Ukr.).

LEGEND

РУ – Vykhoanets, I.R. (2012). Let's speak Ukrainian: Linguistic etudes. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).

СУМ – Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.)

СУМ-20 – Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vol. (2015–2025). Vol. 1–15 (A – FIVE). Kyiv: Ukr. mov.-inf. fond. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0> (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
26.10.2025

Прийнято до друку 20.11.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 26.10.2025

Accepted for publication

20.11.2025

Published on 29.12.25

Svitlana Sokolova

THE NATIONAL SPECIFICITY OF THE UKRAINIAN VERB IN THE THEORETICAL WORKS AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS OF IVAN VYKHOVANETS

The article highlights Ivan Vykhoanets's theoretical views on the grammatical and lexical features of the Ukrainian verb in comparison with Russian, interpreted through the lens of his language-culture recommendations presented in his popular-science publications, especially in the collection of linguistic essays “Rozmovliamo ukrainskoiu” (“Let's speak Ukrainian”). It is emphasised that the creation of a new academic grammar, grounded in robust theoretical principles, one that would reflect the distinctive features of the Ukrainian language and illuminate its national specificity, began from the moment Ukrainian statehood was restored. However, this goal was only partially achieved: only Morphology was published.

In his theoretical works, the scholar emphasised that the grammatical specificity of Ukrainian lies in the inseparable combination of verbness and nounness as a characteristic feature of the Ukrainian language. Among the specific grammatical features of Ukrainian related to the verb, we find: the completed morphological transition of participles and

adjectives into nouns; the two poles of verbal correlations within the category of voice – active action and the resultative state arising from the performance of an active action; the absence of present-tense active participles; the synthetic means of forming verbal constructions denoting an appeal to joint action; the uniqueness of polysemy and homonymy; and the particularities of creating and using deverbal nouns and verbs expressing the acquisition of a property. These and other features of the Ukrainian language are reflected in the scholarly and popular-science works of Ivan Vykhoivanets.

Key words: verb, noun, grammar, semantics, polysemy, active action, resultative state.

ТЕОРЕТИЧНА ЛІНГВОСТИЛІСТИКА

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.6>

УДК 81'42:004.738.5

ТЕКСТ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОБЛЕМИ ПАРАМЕТРИЗАЦІЇ

КРАВЕЦЬ
Лариса Вікторівна,

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
філології,
Закарпатський угорський універси-
тет імені Ференца Ракоці II;
пл. Кошута, 6, м. Берегове,
Закарпатська обл., 90200;
e-mail: kravets.larysa@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0002-5486-0642

ЛІБАК
Наталка Андріївна,

доктор філософії, доцент кафедри
філології,
Закарпатський угорський універ-
ситет імені Ференца Ракоці II;
пл. Кошута, 6, м. Берегове,
Закарпатська обл., 90200;
e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0002-0200-4668

Larysa
KRAVETS,

Doctor of Philological Sciences,
professor, Department of Philology,
Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian
Hungarian University;
6 Koshuta Sq., Berehove,
Transcarpathia Region, 90200,
Ukraine;
e-mail: kravets.larysa@kmf.org.ua

Natalka
LIBAK,

PhD, Associate professor Department
of Philology,
Ferenc Rakoczi II. Transcarpathian
Hungarian University;
6 Koshuta Sq., Berehove,
Transcarpathia Region, 90200,
Ukraine;
e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua

У статті висвітлено особливості цифрового тексту. Звернуто увагу на трансформації традиційних текстотвірних категорій зв'язності й цілісності в нових умовах. Показано, що цифровий текст істотно відрізняється від традиційного друкованого. Він є динамічним, багатоаспектним, відкритим і прагматично орієнтованим утворенням, структура та основні ознаки якого залежать від технологічних і комунікативних чинників. Обґрунтовано необхідність параметризації лінгвістичного опису цифрового тексту.

Ключові слова: *цифровий текст, зв'язність, цілісність, гіпертекстуальність, мультимодальність, інформативність.*

Актуалізація досліджень тексту в другій половині ХХ ст. тісно пов'язана з переосмисленням значення мови в житті людини та визнанням її влади над людиною. Ідеї пізнього Л. Вітгенштейна про мову як сукупність «мовних ігор» і «лабіринт стежок» не тільки акцентували особливості мови як такої, зокрема залежність значення слова від контексту, а й привернули увагу до її діяльнісного аспекту, що було новим на той час. За гіпотезою Сепіра-Ворфа (або гіпотезою лінгвістичної відносності) припускалося, що структура мови впливає або навіть визначає спосіб мислення і сприйняття світу людиною. Такі міркування посилювали ідею влади мови над людиною, стверджуючи, що мова не просто називає світ, а конструє його. Теорія мовленнєвих актів Дж. Л. Остіна (та Дж. Серля) довела, що говорити – це завжди щось робити (*How to Do Things with Words*). Висловлювання мають не лише локутивний (буквальне значення), але й ілокутивний (намір, дія) та перлокутивний (наслідок) виміри. Це закріпило розуміння мови як діяльності та переорієнтувало лінгвістику на вивчення функціональних виявів. Постструктуралізм і деконструкція (М. Фуко, Р. Барт, Ж. Дерріда, Ю. Крістева) радикалізували уявлення про текст. Зокрема Р. Барт проголосив «смерть автора», змістивши фокус на активну роль читача і текст як простір, де значення народжується в процесі читання. Ж. Дерріда ж через свою деконструкцію показав, як письмо (текст) передує омовленню, як письмо формує розуміння мови, і як будь-який текст є нестабільним, відкритим для нескінченних інтерпретацій. За Ю. Крістевою

закріпилася концепція інтертекстуальності як «текстової інтеракції в межах одного й того самого тексту». Отож текст постав як цитатна мозаїка, як мінлива система взаємопов'язаних елементів, зміст якої формує читач.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. роль тексту істотно зросла і водночас трансформувалася. Цифровізація, яка передбачає глибоку трансформацію процесів і моделей, перегляд стратегій та операцій за допомогою цифрових інструментів, вплинула і на текст, який став фундаментальною одиницею цифрової комунікації. Зростання обсягу та різноманіття інформації, представленної зокрема у вигляді цифрових текстів, спричинило чергову хвилю досліджень, що потребують залучення не лише лінгвістів, а й програмістів та фахівців з комп'ютерних наук. Виникла потреба в розробленні програм для автоматичного створення, аналізу та модифікації текстів, пошуку інформації, конвертації кодувань символів тощо. В аспекті автоматизованого аналізу систем гострішими стали питання семантико-синтаксичної та композиційно-стилістичної структури тексту. Увиразнене сприйняття тексту як інструмента дії (маркетинг, продаж, вплив) актуалізувало його вивчення за аспектами ефективності та інтенційності (авторського наміру). Отже, філософське переосмислення ролі мови у ХХ ст. призвело до визнання тексту як діяльності, а розвиток технологій перетворив його на динамічний прагматично орієнтований засіб спілкування, який знову перебуває в центрі уваги дослідників.

Мета статті – окреслити специфіку тексту цифрового середовища, визначити його характерні ознаки та проаналізувати трансформацію традиційних категорій текстуальності (зокрема, когезії та когерентності) під впливом гіпертекстуальності, мультимодальності та інтерактивності мережевої комунікації.

Як відомо, основними ознаками тексту вважають зв'язність (когезія), цілісність (когерентність), лінійність, завершеність, членованість та інформативність [Загнітко 2012: 16; Мацько 2003: 222–225]. Ці характеристики були виокремлені на основі аналізу традиційних друкованих текстів, коли письмове повідомлення сприймали як статичне, завершене і впорядковане.

Текст поставав як структура з чітко визначеними межами, послідовною логікою викладу та відносно стабільною формою.

Цифровий простір суттєво трансформував природу та основні ознаки тексту, що дало підстави констатувати появу нового явища – цифрового (електронного) тексту, який існує у вигляді цифрових даних і може бути оброблений відповідними програмами. Від друкованого тексту він відрізняється низкою характерних ознак. Пор. таблицю 1:

Таблиця 1. Порівняльна характеристика друкованого і цифрового тексту

Традиційна ознака (друкований текст)	Трансформація в цифровому тексті	Сутнісна характеристика
Лінійність	Лінійність + нелінійність (гіпертекстуальність)	Послідовне читання поєднується з мережевою навігацією за допомогою гіперпосилань. Читач сам обирає порядок сприйняття.
Завершеність	Динамічність та відкритість	Текст може бути оновлений, доповнений або виправлений (наприклад, у Wiki, блогах). Поняття остаточної завершеності розмивається.
Цілісність	Цілісність + мультимодальність	Цілісність забезпечують не лише вербальні засоби, а й інтеграція тексту, зображень, відео та інтерактивних елементів.
Зв'язність	Зв'язність за посиланням (конективність)	До граматичної та логічної зв'язності додається технічна зв'язність та вбудовані посилання, що з'єднують різні документи.
Інформативність	Актуалізація ефективності	Інформативність тісно пов'язана з прагматичною заданістю (SEO, копірайтинг). Текст має бути не просто змістовним, а максимально лаконічним та зручним для сканування з екрана.

Інтертекстуальність	Базовий принцип (технічна реалізація)	Інтертекстуальність, яка раніше була лише лінгвістичним явищем, тепер технічно реалізована через гіперпосилання та вбудовані цитати.
Членованість	Членованість для SEO та читабельності	Структура тексту підпорядковується вимогам пошукових робіт та зручності читання (короткі абзаци, списки).

По-перше, цифровий текст позбавлений жорсткої завершеності: почасти його можна редагувати, доповнювати, переписувати і коментувати в режимі реального часу, як, наприклад, тексти Вікіпедії чи власні коментарі в соцмережах і под.

По-друге, лінійність цифрового тексту поєднується з гіпертекстуальністю: читач рухається не за заздалегідь визначеною послідовністю, а за мереживом посилань, переходів, асоціативних зв'язків.

По-третє, зв'язність тексту в онлайн-овому середовищі часто забезпечують не лише лінгвістичні одиниці, а й візуальні, графічні та технічні засоби (емодзі, хештеги, гіперпосилання, індикатори цитування).

По-четверте, цілісність цифрового тексту також набуває нового значення: визначальною для неї є не стільки формальна структура і завершеність, скільки комунікативна спрямованість – текст може залишатися «незамкненим», але виконувати своє завдання інформування, залучення читача, переконання його або створення емоційного ефекту.

По-п'яте, інтертекстуальність у цифрову ж епоху досягає рівня базового принципу: кожне повідомлення перебуває в постійному діалозі з іншими текстами, а також мемами, цитатами, коментарями, алгоритмічно згенерованими текстами.

По-шосте, зросла вага інформативності. Вона виявляє себе як взаємодія різних джерел отримання даних, як інтерактивність адресанта і адресатів за допомогою тексту. Ступінь змістового насичення цифрового тексту визначає специфіка інтернет-середовища, правильне визначення читачької аудиторії та її зацікавлень, урахування психофізіологічних особливостей

роботи людини з комп'ютером (чи ін. технічним пристроєм). Підвищити насичення тексту певними відомостями допомагає дотримання низки вимог, серед яких і правила пошукової оптимізації.

Отже, текст перестає бути стабільним артефактом і набуває рис динамічного, відкритого та інтерактивного утворення, формування якого залежить від технологій, соціальної взаємодії та комунікативних стратегій учасників мережевого спілкування.

У зв'язку з означеним виникає низка дослідницьких проблем, зокрема встановлення параметрів цифрового тексту, структура якого розщеплена через наявність гіперпосилань, мультимедійних вкраплень, коментарів та реплік читачів.

Розв'язання цих питань ускладнює те, що основні ознаки тексту, зокрема зв'язність (когезія) і цілісність (когерентність), не здобули однозначного трактування в лінгвістиці і навіть заперечувалися. В. Бюблиц зазначає: «Когерентність – це концепція, яка у своїй складності досі не повністю зрозуміла та є предметом постійних дискусій. Хоча після публікації книги Холлідея та Хасана “Когезія в англійській мові” у 1976 році поняття когезії було широко сприйнято як чітко визначена та корисна категорія для аналізу тексту поза межами речення, когерентність розглядалася або навіть відкидалася як розпливчате, нечітке та «досить містичне поняття» (на думку Джона Сінклера, Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford, 1991). Здебільшого лінгвісти бачили невелику практичну цінність категорій когерентності та когезії для аналітика. Деякі ж трималися іншої думки (серед таких виділяють роботу Герда Фріца 1982 р. [див. Bublitz 1999: 1]). Як зауважують аналітики, учений підкреслював, що в сучасній науці намітилася тенденція ширшого пояснення цих явищ з орієнтацією на реципієнта та контекст: «Очевидно, що когерентність знайшла своє місце як ключове поняття в аналізі дискурсу та тексту. <...> Ми спостерігаємо тенденцію в галузі аналізу дискурсу та тексту, яка відходить від зведення когерентності до продукту (формально представленої) когезії та/або (семантично встановленої) зв'язності. Натомість, існує спроба досягти більш орієнтованого на користувача та контекст інтерпретаційного розуміння, яке є більш інтерактивно узгодженим і менш залежним від мови самого тексту» [Bublitz 1999: 1].

Тенденція, що намітилася наприкінці ХХ ст., посилилася на початку ХХІ ст., чому сприяв розвиток інформаційних технологій. Дж. Лемке одним із перших звернув увагу на те, що сучасний текст вже не можна розглядати лише як вербальний об'єкт. У своїх дослідженнях він переходить від аналізу вербального тексту до вивчення *мультимодальних семантичних комплексів*, де словесне повідомлення поєднується з візуальними зображеннями, графічними елементами, аудіо- та відеокomпонентами. Дж. Лемке наголошує, що значення в таких текстах створюється завдяки взаємодії різних семіотичних ресурсів, а не лише через мовний код. Особливу увагу дослідник приділяє оцінним значенням, що виникають у процесі інтерпретації мультимодальних матеріалів [Lemke 2000; Lemke 2001]. Учений також розвиває думку про те, що тексти є не просто пасивним відображенням суспільства, а активно сприяють його структуруванню та організації [Lemke 2003]. Дж. Лемке стверджує, що сучасні тексти функціонують як мультимодальні системи, де значення виникає на перетині кількох семіотичних каналів. Це дає підстави розглядати *цифровий текст* як складну модель комунікації, в якій не лише слова, а й візуальні та технічні компоненти відіграють визначальну роль у формуванні змісту та його оцінних характеристик.

Проблема цифрового тексту та його ключових характеристик, насамперед цілісності (когерентності) та зв'язності (когезії), перебуває в центрі уваги також низки європейських дослідників, серед яких А. Шторрер, Г. Фріц, Ж.-О. Остман і Т. Вірганен. Зокрема А. Шторрер розглядає цифровий текст як гіпертекстову структуру, в якій зв'язність забезпечують не лише граматичні та лексичні засоби, а й технічні компоненти: гіперпосилання, навігаційні складники (напр., виділення колором, коментар «Про це ТУТ» тощо), структура веб-інтерфейсу. Дослідниця наголошує, що в умовах мережевої організації текст втрачає свою жорстку лінійність, а його цілісність набуває динамічного та варіативного характеру, залежно від траєкторії читання [Storrer 2002].

Г. Фріц застосовує динамічний теоретико-діяльнісний підхід до вивчення когерентності та розглядає її різні форми, залучаючи до аналізу гіпертекст і тексти, згенеровані штучним

інтелектом [Fritz 2022]. Автор наголошує, що «як створення когерентності, так і моніторинг когерентності є важливими видами діяльності для успішної комунікації» [Fritz 2022: 7].

У працях Ж.-О. Остман і Т. Віртанен цифрову комунікацію розглянуто як контекстуально детерміновану: зміст і структура тексту формуються залежно від платформи, ситуації спілкування, жанру та соціальних ролей комунікаторів. Вони стверджують, що цілісність цифрового тексту є не формальною, а прагматичною – її визначають не засоби зв'язку, семантичні чинники чи завершеність повідомлення, а відповідність комунікативній меті та очікуванням аудиторії [Ostman, Virtanen 2011].

Сучасні вчені загалом сходяться на думці, що *цифровий текст* – це відкритий (коли автор чи читач може коригувати повідомлення в мережі), *інтерактивний та мультимодальний комунікативний об'єкт*, у якому зв'язність і цілісність забезпечують не лише мовні засоби, а й технологічні та соціальні чинники. Специфічними ознаками цифрового тексту більшість учених вважають:

– гіпертекстуальність: взаємозв'язок фрагментів тексту через посилання (як у Wiki⁵), що реалізує ідею інтертекстуальності на технічному рівні. Завдяки гіперпосиланням, електронний текст втрачає лінійність і завершеність. Комунікація стає багатовекторною – читач сам обирає шлях конструювання змісту, переходячи за посиланнями, що руйнує жорстку авторську логіку;

– мультимодальність: інтеграція тексту, зображень, відео та аудіо, що створює складніші комунікативні структури. Це багатоконпонентне об'єднання «ресурсів вербальної й невербаль-

---

⁵ Розрізняють внутрішню і зовнішню Wiki (вікі). Внутрішня вікі – це тип програмного забезпечення, яке компанії використовують для зберігання, організації та обміну конфіденційною інформацією. Це безпечні внутрішні вебсайти, які доступні тільки для осіб, які мають специфічні дозволи – зазвичай співробітники компанії. Корпоративна вікі використовується для того, щоб надати командам єдине джерело правди для корисної інформації та, в кінцевому рахунку, підвищити ефективність. Зовнішня вікі – це програмний продукт, яким члени громадськості можуть користуватися для перегляду, публікації та редагування інформації. Це вебсайти, призначені для загального доступу, куди може зайти будь-хто. Деякі зовнішні вікі надають різні дозволи різним людям.

ної та / або паравербальної природи, який відповідає критеріям цілісності і зв'язності, покликаний донести структурно впорядковану й семантично значущу інформацію до потенційної аудиторії» [Макарук 2019: 26];

– інтерактивність і динамічність: текст стає частиною діалогу. Електронний формат (коментарі, форуми, соціальні мережі) часто передбачає негайну реакцію читача, можливість постійного редагування, оновлення, а в деяких випадках – співавторства (наприклад, у Wiki).

Дослідники констатують також, що в цифровому середовищі зазнали істотних змін комунікативна спрямованість та інтенційно-прагматична заданість тексту через зміщення фокусу із передавання інформації на спонукання до дії. У цифровому просторі текст існує в умовах конкуренції за увагу користувача / споживача, що зумовлює необхідність:

– маркетингу і копірайтингу: текст має бути переконливим і дієвим; його інформативність повинна забезпечувати досягнення комерційних та / або комунікативних цілей;

– пошукової оптимізації (міжнародне позначення SEO, тобто 'search engine optimization', означає «пошукова оптимізація»), що передбачає підвищення унікальності тексту, насиченість ключовими словами, досягнення ясності, доступності і лаконічності викладу з метою доброї видимості в пошукових системах. Тобто, інформативність набуває ще й технічного виміру, пов'язаного з алгоритмами.

Через це з'явилася значна кількість праць прикладного спрямування, а також спеціалізовані електронні ресурси. Численні посібники, методичні платформи та онлайн-курси подають детальний опис наведених вище властивостей цифрового тексту, підкреслюють практичні аспекти роботи з цифровим текстом – від підбору лексичних та композиційних засобів до оптимізації читабельності, формування чіткого інформаційного повідомлення, забезпечення інформативності та залучення аудиторії [Зінченко 2015–2025; Носкеу 2000].

Маркетинг і копірайтинг як засоби перетворення тексту на комерційний і комунікативний інструмент. Текст цифрового простору – це не лише «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлювань,

об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [Баранник 2000], але й дія (згідно з теорією мовленнєвих актів). Автори праць наголошують, що цифровий текст має бути не лише інформативним, а й викликати емоції, знімати заперечення та пропонувати розв'язання проблем. Тому копірайтер, будуючи граматично правильні висловлювання з певним змістом і референцією, зосереджується на перлокутивному ефекті (наслідках, які має викликати висловлювання). У цьому аспекті фраза «Купи наш шампунь!» менш ефективна, ніж «Позбудься лупи за 7 днів: Спробуй новий шампунь сьогодні!». Другий варіант апелює до потреби і пропонує конкретну перевагу та заклик до дії [Каплунов 2019].

З позицій сучасного маркетингу, ефективність тексту визначає не кількість слів чи обсяг наведених даних, а його здатність досягати поставлених комунікативних і комерційних цілей. Це поєднання користі для читача та вигоди для бізнесу. Тому текст має відповідати комунікативній стратегії та бути інформативно релевантним для цільової аудиторії.

Ефективність тексту також залежить від якості, глибини й достовірності представленої інформації. Ці чинники формують у читача уявлення про експертність автора та / або брэнда, демонструють їхню компетентність у певній галузі і забезпечують довіру до повідомлення. Послідовне і системне висвітлення експертної позиції в текстах сприяє формуванню лояльності аудиторії, що є ключовим результатом у маркетингових комунікаціях. Текст у бізнесовій сфері є не лише засобом передавання інформації, але й інструментом формування репутації і довготривалих відносин з читачем.

Ефективність тексту в цифровому середовищі нерозривно пов'язана з пошуковою оптимізацією, яка має забезпечити його видимість у пошукових системах. Якість оптимізації визначає релевантність тексту цільовому запиту користувача та його позицію в результатах пошуку, що підвищує ступінь довіри пошукових систем до всього сайту. Ефективна оптимізація тексту ґрунтується на чотирьох ключових параметрах: унікальність, насиченість ключовими словами, якість викладу та низька «водянистість» [Зінченко 2015–2025].

Унікальність тексту – це мінімальна кількість або повна відсутність фрагментів тексту, що збігаються з іншими текстами, раніше опублікованими в мережі. Пошукові системи віддають перевагу оригінальному контенту, оскільки він пропонує нову цінність для користувача. Неунікальний (скопійований) контент може призвести до санкцій з боку пошукових систем (наприклад, фільтр дублікатів контенту) та значно знижує позицію тексту (сайту) у результатах пошуку.

Трансформація функцій ключових слів і вимог до якості тексту. У цифровій комунікації значно зросла роль ключових слів (ключів), які стали основою будь-якої стратегії пошукової оптимізації (SEO), оскільки вони з'єднують пошуковий запит користувача з контентом на вебсайті. Правильне використання ключових слів важливе для визначення релевантності тексту пошуковими системами та залучення цільового трафіку. За сучасними вимогами пошукової оптимізації, ключові слова мають не лише представляти зміст тексту і всього сайту, але й відповідати наміру користувача, тобто містити визначення та пояснення, якщо запит інформаційний («як працює програма»), або ціни, умови та заклик до дії, якщо запит комерційний («купити книгу»).

Ключові слова безпосередньо впливають на позицію сторінки в результатах пошуку (ранжування). Стратегічне розміщення ключових слів у «гарячих» зонах сторінки (заголовок сторінки, заголовок тексту на самій сторінці, перший абзац) сигналізує пошуковим системам про тему тексту. Це головна передумова виведення тексту на верхні позиції. Ключові слова, використані в цифровому тексті, мають бути частиною семантичного ядра сайту – повного набору термінів, за якими має відбуватися ранжування сайту. Чим краще текст оптимізовано під ключові слова із семантичного ядра, тим вищий загальний ступінь довіри пошукових систем до всього ресурсу. Важливим у вживанні ключових слів є дотримання правил їх розміщення, серед яких головне – урахування їхньої щільності. Оптимальна частота використання ключових слів у тексті зазвичай становить 5–7%. Надмірне використання їх сприймається як маніпуляція алгоритмами і призводить до зниження рейтингу або на-

кладення санкцій, а низька щільність робить текст невидимим або ледь помітним для роботів.

Ключові слова і словосполучення вводять у різних формах: прямі входження (точно використання слова чи фрази) та непрямі входження (зі зміною відмінка, додаванням прийменників або використанням синонімів та споріднених термінів). Це робить текст природним для читача і повнішим для робота. Отже, ключові слова – це не просто номінації, а стратегічний інструмент, який визначає видимість, релевантність та ефективність тексту в цифровому середовищі. Ці функції ключових слів істотно відрізняються від тих, які вони виконують у друкованому тексті.

Якість тексту – ще один із найважливіших і водночас найскладніших параметрів сучасної пошукової оптимізації. Якщо технічна оптимізація тексту забезпечує його видимість для роботів, то якісний контент забезпечує його високе ранжування, довіру користувачів та довгострокове збереження позицій у результатах пошуку. Пошукові системи, особливо Google, постійно оновлюють свої алгоритми, щоб надавати пріоритет контенту, який найкраще відповідає потребам користувача.

З технічного погляду якість тексту визначають параметри:

- ясність і доступність: текст має бути легким для сприйняття цільовою аудиторією;
- лаконічність: уникнення зайвих слів і розлогих конструкцій;
- структурованість: використання заголовків, підзаголовків, списків та виділень допомагає пошуковим роботам та користувачам швидко ідентифікувати основні теми.

Якість текстового контенту визначає відповідність концепції Е–Е–А–Д (експертиза, експериментальний досвід, авторитет, довіра). Ці параметри важливі для всіх типів сайтів, але найбільше для тих, що впливають на фінанси чи здоров'я користувачів). Якісний текст має вичерпно розкривати тему, за якою він ранжується, та повністю задовольняти користувача, який зробив запит (наприклад, якщо користувач шукає «рецепт вареників», то він очікує повної інструкції, а не лише історії страви), бути релевантним (містити оновлену інформацію) і достовірним.

Поняття «водянистість тексту» в цифрову епоху набуло більш конкретного значення та увійшло до лексики копірайтерів та SEO-фахівців. «Водянистий текст» – це відсоток неінформативних слів у тексті, які не несуть суттєвого смислового навантаження, але збільшують загальний обсяг. «Водянистий текст» багатослівний, але змістово збіднений. Неінформативними словами (стоп-словами або шумовими словами) вважають ті, що не мають жодного семантичного навантаження, відповідно, їх усунення не знижує інформативності, але пришвидшує процес пошуку тексту роботами. За кількістю неінформативних слів онлайн-сервіси визначають відсоток «водянистості тексту» (допустимі показники 20–40%) [Зінченко 2015–2025]. До стоп-слів найчастіше належать службові слова (прийменники, сполучники, частки, а також вигуки), займенники і займенникові прислівники, а також скорочення (*та ін.*, *і т. д.*), звертання, вставні слова, фрази на кшталт «*на сьогодні*», «*насправді це*», «*як відомо*», мовні кліше, слова-паразити, лайливі слова. Їх склад постійно змінюється й залежить від алгоритмів, що використовуються пошуковими системами. Відсоток «водянистості» безпосередньо впливає на легкість сприйняття тексту користувачем: тексти з нульовою «водянистістю» читати важко, а ті, що мають високий показник «водянистості», нецікаві. Водночас пошукові системи сприймають текст з високою «водянистістю» як нерелевантний запитам, що ускладнює просування сторінки. Загалом, рівень «водянистості» встановлюють залежно від завдання та цільової аудиторії.

Оптимізація тексту – це баланс між технічними вимогами пошукових систем (унікальність, ключові слова, низька водність) та інтересами користувача (ясність, доступність, інформативність). Добре оптимізований текст – це той, який зрозумілий роботам для високого ранжування та корисний і привабливий для людей, оскільки задовольняє їхній пошуковий запит.

Отже, текст цифрового середовища (електронний текст) – це динамічний та багатогранний об'єкт, який суттєво відрізняється від традиційного друкованого тексту. Основні лінгвістичні ознаки (лінійність, завершеність, зв'язність і цілісність),

заснали значної трансформації під впливом гіпертекстуальності, мультимодальності та інтерактивності. Інформаційно-комунікаційні технології перетворили текст з монологічної, завершеної одиниці на динамічну, мережеву та відкриту структуру, де ключову роль відіграє не послідовність, а радше зв'язність за посиланням. У цифровому просторі інтенційно-прагматичний характер тексту різко зріс. Його ефективність оцінюється не лише за параметром «інформативність», а й «результативність», що особливо помітно у сферах маркетингу і пошукової оптимізації.

Через складність та багатожанровість цифрового тексту (від наукових статей до постів у соціальних мережах), його оцінка вимагає залучення комплексної параметризації. Вона має поєднувати класичні лінгвістичні ознаки (когезію, когерентність, інформативність, членованість) із технічними вимогами пошукової оптимізації (унікальність, щільність ключових слів, «водянистість») та метриками користувача (читабельність, релевантність запиту). Сьогодні це досить віддалені аспекти в дослідженнях.

Проблема параметризації тексту цифрового середовища залишається відкритою. Подальші дослідження вимагають тісної інтеграції текстової, корпусної лінгвістики та інформатики для розроблення універсальних, але гнучких інструментів аналізу, які можуть враховувати жанрову специфіку, мультимодальність та високу швидкість еволюції цифрового дискурсу.

Текст цифрового середовища є об'єктом, що постійно розвивається, і його адекватний аналіз можливий лише за умови визнання та врахування його багатогранної, гібридної та прагматично орієнтованої природи.

Баранник Д.Х. Текст. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2000. С. 627–628.

Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 4. Донецьк: ДонНУ, 2012.

Зінченко О. Водність тексту. *SeoNomad*, 2015–2025. URL: <https://seonomad.net/wiki/vodnist-tekstu>

Каплунов Д. Нейрокопірайтинг. Харків: Ранок: Фабула, 2019.

Макарук Л.Л. Мультиmodalність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору: автореф. дис. ... д-ра. філол. наук. Запоріжжя, 2019.

Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003.

Bublitz W. Cohesion and coherence. *Discursive Pragmatics*. 2011. Vol. 8. P. 37–49. <https://doi.org/10.1075/hoph.8.03bub>

Bublitz W. Views of Coherence. *Coherence in spoken and written discourse: how to create it and how to describe it: selected papers from the International Workshop on Coherence*, Augsburg, 1997. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 1–7. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9789027283801_A24765225/preview-9789027283801_A24765225.pdf

Fritz G. Coherence in Discourse: A Study in Dynamic Text Theory. Giessen University Library Publications, 2022. <http://doi.org/10.22029/jlupub-791>

Hockey S. Creating and Acquiring Electronic Texts. *Electronic Texts in the Humanities: Principles and Practice*. Oxford: Oxford Academic Books, 2000. P. 11–23.

Lemke J. Discursive Technologies and the Social Organization of Meaning. *Folia Linguistica*. 2001. Vol. 35. No. 1–2. Berlin: Mouton de Gruyter. URL: <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/flin.2001.35.1-2.79/html>

Lemke J. Texts and Discourses in the Technologies of Social Organization. Weiss G., Wodak R. (Eds.) *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity*. London: Palgrave Macmillan, 2003. P. 130–149.

Lemke J. Travels in hypermodality. *Visual Communication*. 2000. 1(3). URL: <https://2024.sci-hub.se/3915/7b3914946bd4206f6095682f9fa4bf41/lemke2002.pdf>

Östman J.-O., Virtanen T. Text and discourse linguistics. *Discursive Pragmatics*. 2011. Vol. 8. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. P. 266–285. <https://doi.org/10.1075/hoph.8.15ost>

Storrer A. Coherence and text and hypertext. *Document Design*. 2002. 3(2). P. 156–168. <https://doi.org/10.1075/dd.3.2.06sto>

REFERENCES

- Barannyk, D.Kh. (2000). Text. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo "Ukr. entsyklopedia" im. M.P. Bazhana. P. 627–628.
- Bublitz, W. (1999). Views of coherence. *Coherence in spoken and written discourse: How to create it and how to describe it* (pp. 1–7). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9789027283801_A24765225/preview-9789027283801_A24765225.pdf.
- Bublitz, W. (2011). Cohesion and coherence. *Discursive Pragmatics*, 8, 37–49. <https://doi.org/10.1075/hoph.8.03bub>.
- Fritz, G. (2022). Coherence in discourse: A study in dynamic text theory. Giessen University Library Publications. <http://doi.org/10.22029/jlupub-791>
- Hockey, S. (2000). Creating and acquiring electronic texts. *Electronic texts in the humanities: Principles and practice* (pp. 11–23). Oxford: Oxford University Press.
- Kaplunov, D. (2019). Neurocopywriting. Kharkiv: Ranok; Fabula (in Ukr.).
- Lemke, J. (2000). Travels in hypermodality. *Visual Communication*, 1(3). URL: <https://2024.sci-hub.se/3915/7b3914946bd4206f6095682f9fa4bf41/lemke2002.pdf>.
- Lemke, J. (2001). Discursive technologies and the social organization of meaning. *Folia Linguistica*, 35(1–2). URL: <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/flin.2001.35.1-2.79/html>.
- Lemke, J. (2003). Texts and discourses in the technologies of social organization. G. Weiss & R. Wodak (Eds.). *Critical discourse analysis: Theory and interdisciplinarity* (pp. 130–149). London: Palgrave Macmillan.
- Makaruk, L.L. (2019). Multimodality of the modern English-language mass media communicative space: author's abstract. thesis. ... doctor of philol. sciences. Zaporizhzhia (in Ukr.).
- Matsko, L.I., Sydorenko, O.M., Matsko, O.M. (2003). Ukrainian language stylistics. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
- Östman, J.-O., Virtanen, T. (2011). Text and discourse linguistics. *Discursive Pragmatics*, 8, 266–285. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/hoph.8.15ost>.
- Storrer, A. (2002). Coherence and text and hypertext. *Document Design*, 3(2), 156–168. <https://doi.org/10.1075/dd.3.2.06sto>.
- Zahnitko, A.P. (2012). Dictionary of modern linguistics: concepts and terms. Vol. 4. Donetsk: DonNU (in Ukr.).
- Zinchenko, O. (2015–2025). Wateriness of text. *SeoNomad*. URL: <https://seonomad.net/wiki/vodnist-tekstu> (in Ukr.).

*Стаття надійшла до редакції
09.11.2025
Прийнято до друку 09.12.2025
Статтю опубліковано 29.12.25*

*Received 09.11.2025
Accepted for publication
09.12.2025
Published on 29.12.25*

Larysa Kravets, Natalka Libak

TEXT OF THE DIGITAL ENVIRONMENT: RESEARCH ASPECTS AND PROBLEMS OF PARAMETERIZATION

The article is devoted to the analysis of the multidimensional nature of the text of the digital environment and the problem of its parameterization. The theoretical basis of the study is the linguistic concepts of the second half of the 20th century, which rethought the role of language and text in communication. The ideas of the late L. Wittgenstein, the hypothesis of linguistic relativity of Sapir-Whorf, the theory of speech acts of J. Austin, as well as the poststructuralist approaches of M. Foucault, R. Barthes, J. Derrida and Y. Kristeva caused a transition from understanding the text as a static and completed formation to treating it as an open, intertextual and dynamic semantic structure. With the development of information and communication technologies, the text has become the main unit of digital communication, which led to the transformation of traditional categories of textuality. In the digital environment, the text exhibits the properties of hypertextuality, multimodality, interactivity, and dynamism, and the categories of coherence and integrity acquire a pragmatically determined character. Coherence is ensured not only by lexical and grammatical means, but also by hyperlinks, navigation elements, visual and graphic components of the interface. Integrity is no longer associated with the completeness of the text, but is determined by its functional efficiency and ability to perform communicative and pragmatic tasks. Special attention is paid to the influence of marketing and SEO on the structure and content of digital texts. It is shown that informativeness acquires a technical dimension and depends on the uniqueness, keyword density, level of «wateriness» and correspondence of the text to search queries. Based on the works of J. Lemke, A. Storrer, G. Fritz, J.-O. Ostman and T. Virtanen substantiate the need to combine linguistic, pragmatic and technical approaches to digital text analysis. As a result, it is argued that the parameterization of digital text requires interdisciplinary methods and coordination of quality assessment criteria, taking into account its hybrid, multimodal and socially interactive nature.

Key words: digital text, coherence, cohesion, hypertextuality, multimodality, informativeness.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.7>

УДК 81'37:821.161.7.09

ФІЛОСОФІЯ СЛОВА ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ ТА ЕСТЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ НЕОКЛАСИКИ

ПАЛАШ

Альона Олегівна,

доктор філософії, молодший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН України;

вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001;

e-mail: palash706@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5283-9906

Alyona

PALASH,

PhD, Junior Researcher Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics,

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine

e-mail: palash706@gmail.com

У статті досліджено вплив лінгвофілософської концепції Олександра Потебні на формування естетичної програми української неокласики 1920–1930-х років. Теоретичні праці та поетичну творчість М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, Юрія Клена проаналізовано крізь призму філософії О. Потебні про внутрішню форму слова. Обґрунтовано, що культ досконалої форми в неокласичній поезії – це свідомо інтелектуальна стратегія художньої реалізації ідей Потебні про нерозривний зв'язок між мовою, мисленням та національною ідентичністю. У дослідженні доведено, що естетизація національного мовного корпусу в жанрових формах (сонет, терца, рондо), через циклічні збірки та синтез національних та європейських традицій, є практичним втіленням концепції Потебні про поезію як засіб «завершення думки» та «формування мрій». Визначено специфічні механізми художньої реалізації концепції внутрішньої форми слова в поетичних текстах неокласиків. Продемонстровано, що зазначені автори втілили лінгвофілософію О. Потебні щодо розуміння мови як інструменту національно-культурної самоідентифікації.

Ключові слова: філософія слова, внутрішня форма слова, мовотворчість, слово-образ, Потебня, неокласики.

Дослідження впливу лінгвофілософських ідей XIX ст. на формування національної мовно-естетичної свідомості письменників є актуальним завданням сучасної лінгвістики. Філософсько-лінгвістичні ідеї Олександра Потебні – оригінальної концепції внутрішньої форми слова, яка суттєво вплинула на розвиток теорії і практики української мови та культури, – були творчо трансформовані в естетиці української неокласики, що створює унікальний матеріал для вивчення взаємозв'язку індивідуальної мовної картини світу митця з національною ідентичністю та дозволяє осмислити еволюцію української гуманітарної думки у XX ст.

Огляд наукової літератури. Філософську спадщину О.О. Потебні в контексті розвитку української лінгвістики досліджували О.І. Білодід, Л.А. Булаховський (питання історії мови та мовної норми), С.Я. Єрмоленко (стилістичні аспекти мовної теорії), С.П. Биби́к, Т.А. Коць (когнітивні виміри філософії слова), В.І. Титар (філософські основи мовознавчої концепції).

Поетику української неокласики вивчали: в літературознавчому аспекті – М.Г. Жулинський (загальна характеристика техніки в контексті української літератури 1920-х років), І.В. Качуровський (віршова майстерність і строфіка), Ю.І. Ковалів (періодизація й естетична платформа), Д.С. Наливайко (компаративні студії), С.Д. Павличко (ідеологічний контекст і рецепція); у лінгвістичному – С.Я. Єрмоленко (синтаксис поетичної мови), О.О. Маленко (концептосфера неокласиків), А.К. Мойсієнко (сонетна форма), Г.М. Сюта (тропіка), А.Ю. Ганжа, М.В. Кудряшова (інтертекстуальність), О.М. Черевченко, Л.В. Зіневич (мовна картина світу), Н.І. Заверталюк, В.Д. Нарівська (ідіостіль окремих авторів).

Водночас зв'язок потебнянської концепції внутрішньої форми слова з естетичною практикою неокласиків не був предметом спеціального лінгвопоетичного дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета дослідження – обґрунтувати, що культ форми та майстерності в поетичній мові неокласиків є не лише естетичною домінантою, а й інтелектуальним осмисленням філософії слова Олександра Потебні, спрямованого на естетизацію національного мовного корпусу.

Матеріалом дослідження слугували поетичні тексти й літературно-критичні праці М. Рильського, М. Зерова, М. Драй-Хмари, Юрія Клена, П. Филиповича, а також теоретичні праці О.О. Потебні.

Творчість О.О. Потебні привертала увагу багатьох дослідників, зокрема і неокласиків. Зацікавлення теоретичними проблемами в галузі поетики стало одним із підставових чинників формування світогляду неокласиків, як поетів, так і літературознавців, адже «без формальних дослідів не збагнути специфіку літературних творів, збудувати наукове літературознавство» [Филипович 1991: 8].

Рильський зазначав, що філософія мови О.О. Потебні «розкрила світові невидані обрії у вивченні людської мислі і слова» [Рильський 1987: 76], адже відомий український філософ мови упродовж усього життя шукав і фіксував нові й нові форми вираження художнього слова та не зупинявся на досягнутому. Орієнтація саме на філософію мови репрезентувала мову як універсальний спосіб людського буття та культурної самореалізації людини.

Головна потебнянська теза про нерозривний зв'язок мови, мислення та пізнання корелює із сучасними когнітивними дослідженнями. Проте детальне вивчення його теоретичної спадщини показує, що деякі «відкриття» когнітивної лінгвістики фактично є переосмисленням ідей, сформульованих ще в другій половині XIX ст.

Постає ключове дослідницьке питання: чи відбулася у творчості неокласиків художня реалізація потебнянської філософії мови, зокрема концепції внутрішньої форми як механізму національно-мовної ідентифікації? Гіпотеза дослідження виявляється в тому, що естетичний культ форми та майстерності у неокласиків є не суто формалістичним явищем, а цілеспрямованою інтелектуальною стратегією відродження національної мовної свідомості через практичне застосування ідей О.О. Потебні.

По-перше, М. Зеров, М. Рильський, Юрій Клен, П. Филипович, М. Драй-Хмара належать до того типу митців-мовотворців, які не просто відтворюють літературну традицію, а радикально її оновлюють, «підхоплюючи чимало елементів літературної

та літературно-мовної традиції, починають використовувати їх по-новому, збагачують їх мовними елементами, надають їм зовсім нового резонансу і тим закладають підвалини для нової якості літератури та літературної мови» [Шевельов 1998: 7]. Така творча робота сприяла інтелектуалізації української літературної мови, оновленню стильових норм та естетичних канонів, які відображали індивідуальне світобачення авторів.

По-друге, специфіку мовно-поетичної картини світу неокласиків і способів та засобів її вербалізації значною мірою визначає належність авторів до естетичної платформи модернізму. Водночас відомо, що на тлі інших модерністичних течій (як-от символізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм, сюрреалізм, неоромантизм) мовотворчість неокласиків має виразні впізнавані риси. Одна з основних – це ставлення до культурної традиції, до надбань словесної і несловесної культури попередніх епох.

По-третє, неокласики – філологи за освітою, тому вони особливо чутливі до прихованих номінативних, оцінних і виражально-стилістичних можливостей української мови. Їх фахова підготовка визначила культ майстерності слова та раціональної ясності як ключових естетичних орієнтирів.

Саме тому вони прагнули реактивувати у словнику свого часу призабуті й маловідомі власне українські слова, розширити його за рахунок запозичень з інших давніх мов, привнести неолексеми як результати власної мовотворчості. Така свідомо праця є здебільшого прямим утіленням філософії Олександра Потебні: якщо слово є сховищем «внутрішньої форми» та колективного світогляду, то збагачення та очищення мови стає актом відродження і збереження національної думки.

Варто наголосити, що системна увага неокласиків до мовної культури була піднесена до творчого кредо: «Треба працювати над культурою своєї мови, над її збагаченням, витонченням і загостренням. У пригоді стане тут і якнайпильніше вслухання в живу мову різних верств суспільства, і уважне, бажано – з олівцем в руках – читання наукової, публіцистичної, художньої літератури» [Рильський 1988: 80]. Таку позицію підтверджують і поетичні рядки: *і навіть слово край я вжив тут недоречно: / Не був я на краю, признатися сердечно* (Рильський 1983: 49);

І коли ти живе це все уздриш, / міркуй, яким добірним, влучним словом / віддати мисль чи образ, бо слова – / мов камінці ті різнокольорові, / що їх колись любила ти збирати (Драй-Хмара 1989: 74), і критичні праці неокласиків: *декларується потреба нової уваги до слова, до його естетики, до глибин його краси* (Драй-Хмара 1989: 139).

Показово, що теоретичні літературознавчі позиції поети прямо пов'язували з філософськими засадами О.О. Потебні, підкреслюючи його роль як вчителя і натхненника. Зокрема Максим Рильський неодноразово наголошував на значенні потебнянської спадщини: «Мова – основне могутнє знаряддя думки, як це прекрасно показано в працях геніального українського філолога Олександра Потебні. Потебня вчив про нерозривний зв'язок мови й мислення» [Рильський 1988: 100–101].

Для неокласиків визначальними були тези О.О. Потебні:

– про особливу гносеологічну роль поезії, яка виходить за межі естетичного феномену та «певним чином винагороджує за недосконалість наукової думки і задовольняє вроджену потребу людини бачити всюди цілісне і досконале. Призначення поезії полягає не лише в тому, щоб підготувляти науку, але й тимчасово влаштовувати і завершувати невисоко від землі зведену наукою будівлю. В цьому полягає давно помічена подібність поезії і філософії» [Потебня 1985: 15]. Отже, поетична творчість є особливий спосіб світопізнання, здатний створювати цілісність там, де раціональне пізнання залишається фрагментарним. Поезія в інтерпретації Потебні не протиставлена науці, а доповнює її, виконуючи функцію інтелектуального й емоційного завершення думки;

– про активну світоглядну роль поетичного слова: формувати і «давати форму мріям юності» [Потебня 1985: 30]. Отже, поезія тут постає не як пасивне відображення реальності, а як механізм структурування свідомості, надання форми аморфним прагненням і переживанням.

Показово, що дві тези – про завершення думки та формування мрій – лягли в основу естетичної програми українських неокласиків, які трансформували потебнянську філософію мови в конкретну художню практику. Українські неокласики не просто засвоїли ідеї О.О. Потебні – вони створили на їх основі

цілісну естетичну систему, де культ досконалої форми постає способом реалізації потєбнянського принципу «завершення думки». Павло Филипович, характеризуючи літературний процес першої третини ХХ ст., зауважує, що «поезія вела перед у літературному рухові, невпинно шукала нових шляхів, давала чулий і сміливий відгук на явища життя, такого швидкого, різноманітного, мінливого від великих наукових відкриттів, війн, соціальних вибухів» [Филипович 1989: 11]. Поет переконаний у тому, що «українська поезія виходить на нові шляхи, <...> починається справді доба її **відродження**» [Филипович 1989: 13]. **Відродження** мислиться передусім як якісне оновлення самої здатності поезії структурувати національну свідомість.

Протилежну думку висловлює Микола Зеров, який різко критикує поезію попередньої доби, що, на його думку, не виконує потєбнянського призначення: *Коли ж то, Господи, мене нас ця чаша? / Ця старосвітчина, цей повітовий смак, / Ці мрійники без крил, якими так / Поезія прославилася наша?* (Зеров 1990: 12). Як бачимо, слово-образ *мрійники* набуває програмного значення в контексті потєбнянської тези про «формування мрій» [Потєбня 1985: 30]. Якщо в О.О. Потєбні поезія *дає форму мріям*, то у М. Зерова поети-попередники мають *мрію* (зміст), але не мають *форми* (крил), здатної мрію реалізувати й піднести. Відсутність довершеної форми прирівнюється до творчої неспроможності.

Поезія неокласиків – «писемний носій культурних знань, естетичної та оцінної інформації, часово маркованих і понад-часових інтелектуально-почуттєвих змістів» [Маленко 2010: 342]. Зазначена формула точно відображає потєбнянське розуміння поезії як способу збереження й передачі колективного досвіду через внутрішню форму слова. Неокласики свідомо орієнтували свою творчість на інтелектуальне читання, наповаючи тексти «рідковживаними або й невідомими, периферійними в загальному вимірі інтертекстами (цитати, алюзії тощо)», які виконують «інтенсифіковану функцію інтелектуалізації» [там само: 342].

Філософсько-естетична доктрина неокласики, зорієнтована «на синтезі різних стильових течій» [Ковалів 2000: 25],

органічно поєднала потєбнянську ідею завершення думки з європейською традицією строфічних форм. Як слушно зауважує О.О. Маленко, «такій настанові гармонійно відповідають художні форми, що їх обирають неокласики для своїх поезій» [Маленко 2010: 342]. Передусім це поетичні жанрові форми – сонет, рондо, ідилія, терцина, олександрійський вірш, активне використання яких зумовлене не тільки естетичними пріоритетами, а й настановою на раціоналізм світосприйняття. Як зазначає І. Зварич, «красу, гармонію світу поети прагнули відтворити у письмі через кристалізовані досвідом художні форми, які зберігають пам'ять культур і демонструють потужний потенціал самооновлення» [Зварич 2002: 27].

Особливе місце серед цих форм посідає сонет – пріоритетна жанрова поетична форма, ознака «особливого стильового мислення» [Науменко 2014: 147], «своєрідна візитівка неокласичної творчості» [Мойсієнко 2020: 64]. Юрій Лавріненко влучно характеризує його значення: «В європейській поезії сонет вироблявся сімсот років, неначе реалізуючи вічну тугу людини за досконалістю. І, може, саме тому Рильський вибрав сонет та дав йому ще один вислів української туги за визволенням із провінціалізму, за «великою землею» культури» [Лавріненко 2001: 649]. «Вічна туга людини за досконалістю» прямо корелює з потєбнянською «вродженою потребою бачити всюди цілісне і досконале». Сонет стає не просто віршованою формою, а структурою завершення ліричної думки: чотирнадцять рядків, організовані за принципом теза – антитеза – синтез, утілюють модель інтелектуального замикання.

У вірші Максима Рильського «Срібний сонет» показовим є метапоетичний рівень, де форма стає предметом рефлексії: *Цей вечір, замкнений в холодному спокої, / **Чіткий, докінчений** нагадує сонет, / Сонет краси гаїв і тиші зимової. / Зі сніжних рим його зложив поет, / Чий силует на тлі блакиті неземної / Для тих, хто молиться, є божий силует* (Рильський 1983: 138). Означальні епітети *замкнений, чіткий, докінчений* характеризують сонет як цілісність, форма якої іманентна самій природі (*вечір <...> нагадує сонет*). Варто наголосити, що неокласик у поезії втілює потєбнянську мовно-естетичну ідею: поезія «влаштовує і завершує» те, що існує в незавершеному вигляді.

Дослідники зауважують, що «не тільки новизна змісту характерна його [Рильського] сонетам, а в першу чергу афористичність мислення, оригінальність римування катренів і терцетів, використання епіграфів, запозичених із фольклору (“Вірність”), оновлення структури сонета (див. “Сонет-діалог”), і, нарешті, простота і щирість, відчуття краси мови, свіжість тропів» [Мороз 1973: 90]. Константовані формальні інновації не самоцільні – вони є способами увиразнити внутрішню форму слова, зробити видимим те інтелектуально-емоційне ядро, про яке писав О.О. Потебня.

Розвиток «культу досконалих поетичних форм» у поезії неокласиків має ширший вимір – на рівні укладання ліричних збірок за принципом «об’єднаної спільною концепцією замкненої цілісності» [Маленко 2010: 345]. Передбачено, що кожен вірш є ланкою єдиного художнього задуму, його зміст читач повинен сприймати в кореляції із сусідніми текстами – це буде помножувати глибинність сприймання. Названий принцип циклізації світоглядно відбиває характерне для неокласиків потебнянське розуміння дійсності як цілісності.

Як зазначає С.Я. Єрмоленко, саме циклізацією зумовлений упізнаваний поетичний виклад Максима Рильського – його «стрункий синтаксис ліричної медитації з характерними періодами, різноманітними початковими, кінцевими й кільцевими повторами, стилістично навантаженими словами хто і коли, інтонацією ліричного питання, зверненого до кожного з нас» [Єрмоленко 1999: 180]. Варто наголосити, що це передусім спосіб створити ту «будівлю», про яку писав О.О. Потебня: структурно завершену, внутрішньо зв’язану, здатну вмістити цілісне бачення світу.

Максим Рильський засвідчив потебнянську ідею формування світогляду через динамічний слово-образ *плекання мови*: *Як парость виноградної лози, / Плекайте мову. Пильно й ненастанно / Політь бур’ян. Чистіша від сльози / Вона хай буде. Вірно і слухняно / Нехай вона щоразу служить вам, / Хоч і живе своїм живим життям* (Рильський 1983: 120). Атрибутивна метафора *парость виноградної лози* апелює до органічності мовної форми – вона не штучна конструкція, а жива субстанція, що потребує піклування. Побутові предикати *плекайте, по-*

літь маркують свідому творчу роботу над формою. Парадокс останніх рядків (*служить вам vs живе своїм живим життям*) відтворює потєбнянську діалектику внутрішньої форми: мова одночасно слугує митцеві й зберігає власну природу, закладену в її внутрішній структурі.

Неокласики послідовно продовжували й розвивали традиції віршотворення Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Самійленка, проте робили це креативно: «Нема чого й казати, що красу й милозвучність мови можна розуміти тільки за законами тієї самої мови, а не за законами мови іншої, хоч би й найближчої <...> Письменник не може не любити слова. “Слово, моя ти єдина зброе”, – сказала колись хвора фізично, але незламна духовно **Лєся Українка**. Слово – зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати. <...> Не можна увияти собі письменника, який не любив би своєї мови, не пишався б нею, не розумів би безмежної могутності мови» [Рильський 1989: 75]. За слушним спостереженням О. Червінської, це виявлялося як «своєрідний «закон збереження», «притягування – відштовхування», що діє в мистецтві, виражається у величезній кількості традиційних образів, сюжетів, мотивів, які сягають і античної міфології, і фольклору, і Святого Письма, і конкретних літературних першоджерел» [Червінська 1992: 151]. Така стратегія є прямим продовженням потєбнянської концепції розвитку мови та поезії: нове не відкидає старе, а трансформує його внутрішню форму, надаючи їй актуального звучання.

Художнім взірцем для неокласиків була «антична лірика, вишукане слово французьких парнасців, російська поезія “срібного віку”», однак «власне мистецьке кредо вони органічно пов’язували із національною класичною практикою, яка у вимірі формально-змістових парадигм спиралася на народно-пісенну традицію поетичного текстотворення з відповідними мовно-художніми ресурсами й концептуально-філософською спрямованістю» [Маленко 2010: 342]. Синтез європейського й національного виразно простежується в поетичній практиці неокласиків. Показовими є тексти М. Рильського, де книжні джерела та західноєвропейські форми органічно поєднуються з народнопісенною традицією: *Ой, чи тужить Ярославна /*

У Путивлі на стіні, / А чи крильми пісня давня / Обійма нові пісні, / Чи козацька добра мати / Вийшла в ночі сивину / Двох синоків виряджати / В шлях-дорогу на війну (Рильський 1983: 332). Книжний образ *Ярославни* зі «Слова о полку Ігоревім» переосмислено у коломийковому ритмі з фольклорними паралелізмами (*Ой, чи... / А чи... / Чи...*) та народнопісенною лексикою (*синоків, путь-дорогу, добра мати*). Подібне поєднання спостерігаємо в іншому вірші «Зграя веселиків»: *Були там – каже пісня – ковалі, / І слюсарі, і шевчики, й музики, / Були і виновари, й пивовари, / Компанія (говорить пісня нам) / Була хоч невелика, але чесна. / Головував у тому товаристві / Премудрий Купер'ян, якого звали / Цехмейстер над соломою. Гуляли, / Пили собі, як кажуть, чаркувались* (Рильський 1984: 239). Західноєвропейська форма білого вірша наповнена національним фольклорним змістом, конкретизованим у словообразі *Купер'яна* (героя народних пісень, використаного І. Франком у вірші «Цехмістер Купер'ян»), побутовою українською лексикою (*шевчики, чаркувались*) і прямою апеляцією до народної пісні як джерела знань (*каже пісня, говорить пісня нам*).

Синтез європейського й національного є прямим продовженням потєбнянської ідеї про універсальні закони поетичного мислення, що реалізуються в конкретній національній формі. Отже, ідеться про відповідність одному потєбнянському принципу: запозичення стає органічною частиною мови лише тоді, коли воно переосмислюється через внутрішню форму мови-реципієнта. За О.О. Потєбнею, внутрішня форма є основою поетичності мови: «Символізм мови, напевно, може бути названий її поетичністю; навпаки, забуття внутрішньої форми здається нам прозаїчністю слова. Якщо це порівняння правильне, то питання про зміну внутрішньої форми слова виявляється тотожним з питанням про відношення мови до поезії й прози, тобто до літературної форми загалом. Поезія є одним із мистецтв, а тому зв'язок її зі словом має вказувати на спільних сторонах мови й мистецтва. Щоб знайти ці сторони, почнемо з ототожнення моментів слова й твору мистецтва. Можливо, сама по собі подібність моментів не говорить ще нічого, але вона принаймні полегшує подальші висновки»

[Потебня 1985: 44]. Поезія неокласиків реалізує цей принцип, поєднуючи універсальні культурні коди з національною мовною образністю, що зумовлює багатозаровість поетичного змісту – від часово маркованих до понадчасових інтелектуально-почуттєвих змістів.

Проведене дослідження підтверджує, що культ досконалої форми в поетичній практиці неокласиків є свідомою інтелектуальною стратегією художньої реалізації лінгвофілософської концепції Олександра Потебні про внутрішню форму слова. Аналіз теоретичних праць та мовотворчості М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, Юрія Клена засвідчив, що потебнянські принципи «завершення думки у слові» та «формування мрій» реалізуються через культ завершених жанрових форм, принцип циклізації збірок, синтез європейських форм з народнопісенною традицією. Естетизація національно-мовного корпусу через завершену форму є стратегією національно-мовної ідентифікації: неокласики втілили потебнянську ідею про те, що запозичені європейські форми стають органічною частиною національної традиції лише через переосмислення їх внутрішньої форми мови-реципієнта, підтвердивши роль мови як інструменту культурної самоідентифікації.

Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: Стилістика та культура мови. Київ: Довіра, 1999.

Зварич В.З. Стилетворчі функції традиційних образів у поезії неокласиків: дис. ... канд. філол. наук. Дрогобич, 2002.

Ковалів Ю.І. Українська поезія першої пол. XX ст. Київ: Перше вересня, 2000.

Лавріненко Ю. Лірика і ліричний епос Максима Рильського. *Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX століття*. Кн. 3. Київ: Аконіт, 2001. С. 644–649.

Маленко О.О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну). Харків, 2010.

Мойсієнко А.К. Сонетний вірш Максима Рильського: структурно-композиційна і мовно-образна організація. *Культура слова*. 2020. Вип. 92. С. 63–75. <https://doi.org/doi.org/10.37919/0201-419X-2020.92.5>

Мороз О.Н. Етюди про сонет. Київ: Дніпро, 1973.

Науменко Н. Концепти життя і творчості поета в сонетній жанропрофі. *Питання літературознавства*. 2014. Вип. 90. С. 144–155.

Потебня О.О. Естетика і поетика слова. Київ: Мистецтво, 1985.

Филипович П. Літературно-критичні статті. Київ: Дніпро, 1991. 269 с.

Червінська О. Традиційний історичний персонаж і його функції в художньому тексті. *Поетика*. Київ: Наукова думка, 1992. С. 151–166.

Черевченко О. Античні та біблійні ремінісценції у поетичному дискурсі українських неокласиків. *Слово і час*. 2004. № 8. С. 65–74.

Шевельов Ю. Прологомена до вивчення мови і стилю Г. Сковороди. Київ: Час, 1998.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Драй-Хмара – *Драй-Хмара М.* Вибране. Київ: Дніпро, 1989.

Зеров – *Зеров М.К.* Сонети і елегії. Слово. Київ: Час, 1990.

Клен – *Клен Ю.* Вибране. Київ: Дніпро, 1991.

Рильський – *Рильський М.Т.* Зібрання творів: у 20 т. Київ: Наукова думка, 1983–1990. Т. 1–20.

Филипович П. *Поезії*. Київ: Рад. письменник, 1989.

REFERENCES

Cherevchenko, O. (2004). Antique and Biblical reminiscences in the poetic discourse of Ukrainian neoclassicists. *Word and time*, 8, 65–74 (in Ukr.).

Chervinska, O. (1992). Traditional historical character and its functions in the artistic text. *Poetics* (pp. 151–166). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Fylypovych, P. (1991). Literary-critical articles. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).

Kovaliv, Yu.I. (2000). Ukrainian poetry of the first half of the XX century. Kyiv: Pershe veresnia (in Ukr.).

Lavrinenko, Yu. (2001). Lyrics and lyrical epic of Maksym Rylsky. *Ukrainian word: A reader's digest of Ukrainian literature and literary criticism of the 20th century* (vol. 3, pp. 644–649). Kyiv: Akonit (in Ukr.).

Malenko, O.O. (2010). Linguo-aesthetic interpretation of being in Ukrainian poetic language creation (from folklore to postmodernism). Kharkiv (in Ukr.).

Moisiienko, A.K. (2020). Maksym Rylskiy's sonnet verse: structural-compositional and linguistic-figurative organization. *Culture of the Word*, 92, 63–75 (in Ukr.). <https://doi.org/doi.org/10.37919/0201-419X-2020.92.5>

Moroz, O.N. (1973). Studies on the sonnet. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).

Naumenko, N. (2014). Concepts of the poet's life and work in the sonnet genre-stanza. *Questions of literary studies*, 90, 144–155 (in Ukr.).

Potebnia, O.O. (1985). Aesthetics and poetics of the word. Kyiv: Mystetstvo (in Ukr.).

Shevelov, Yu. (1998). Prolegomena to the study of H. Skovoroda's language and style. Kyiv: Chas (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (1999). Essays on Ukrainian literature: stylistics and language culture. Kyiv: Dovira (in Ukr.).

Zvanych, V.Z. (2002). Style-forming functions of traditional images in the poetry of neoclassicists: diss. ... cand. of philol. sciences. Drohobych (in Ukr.).

LEGEND

Драй-Хмара – *Drai-Khmara M.* Selected Works. Kyiv: Dnipro, 1989.

Зеров – *Zerov M.K.* Sonnets and Elegies. Slovo. Kyiv: Chas, 1990.

Клен – *Klen Y.* Selected Works. Kyiv: Dnipro, 1991.

Рильський – *Rylsky M.T.* Collected Works: in 20 volumes. Kyiv: Naukova Dumka, 1983–1990. Vol. 1–20.

Филипович 1989 – *Fylypovych, P.* (1989). Poenis. Kyiv: Rad. pys'mennyk (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
08.10.2025

Прийнято до друку 01.11.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 08.10.2025

Accepted for publication

01.11.2025

Published on 29.12.25

Alyona Palash

THE PHILOSOPHY OF THE WORD BY OLEKSANDR POTEBNIA AND THE AESTHETICS OF UKRAINIAN NEOCLASSICISM

The article examines the influence of Alexander Potebnia's linguistic-philosophical concept on the formation of the aesthetic programme of Ukrainian neoclassicism in the 1920s and 1930s. The theoretical works and poetic creativity of M. Zerov, M. Rylskyi, P. Fylypovych, M. Drai-Khmara, and Yurii Klen are analysed through the prism of Potebnia's philosophy of the internal form of the word. It is argued that the cult of perfect form in neoclassical poetry is not just a formalistic phenomenon, but a conscious intellectual strategy for the artistic realisation of Potebnia's ideas about the inseparable connection between language, thought and national identity. The study proves that the aestheticisation of the national

language corpus through skilful mastery of genre forms (sonnet, tercet, rondo), the principle of cyclisation of the collection and the synthesis of national and European traditions are a practical embodiment of Potebnia's concept of poetry as a means of 'completing thoughts' and 'forming dreams'. Specific mechanisms of artistic realisation of the concept of the internal form of the word in neoclassical poetic texts are identified. The study demonstrates that neoclassicism organically continued Potebnia's tradition of understanding language as an instrument of national and cultural self-identification.

Key words: philosophy of words, internal form of words, language creation, word-image, Potebnia, neoclassicists.

РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.8>

УДК 81'38

СУЧАСНИЙ РЕЛІГІЙНИЙ ДИСКУРС У ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: МЕДІАТИЗАЦІЯ ДІАЛОГІВ ЦЕРКВИ

БИБИК

Світлана Павлівна,

доктор філологічних наук,
професор, член-кореспондент
НАН України,

провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та
соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН
України;

вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;

e-mail: sbybyk2016@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9765-497X

Svitlana

BYBYK,

Doctor of Philology, Professor,
Corresponding Member of the
National Academy of Sciences of
Ukraine,

Leading researcher of the
Department of Stylistics, Culture of
the Language and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language
of National Academy of Sciences of
Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;

e-mail: sbybyk2016@ukr.net

У статті запропоновано структуру сучасного релігійного дискурсу української літературної мови. Визначено два субдискурси – зовнішньорелігійний та внутрішньорелігійний. Схарактеризовано релігійний дискурс ПЦУ як діалог. Відзначено активність процесу медіатизації релігійного дискурсу. Наголошено на тому, що діалогічні за комунікативно-стилістичними ознаками жанри проповідь, слово, звернення, послання за-

знають активного впливу мови публіцистики завдяки активній суспільній, націєцентричній позиції ПЦУ. Констатовано, що взаємодія церкви з державними інституціями сприяє оновленню офіційно-ділового стилю, розширенню його словника за рахунок церковно-релігійної лексики.

Підкреслено, що вивчення текстів зазначених субдискурсів створює широкі перспективи для новітніх праць у галузі лінгвостилістики, культури мови перекладу, теолінгвістики, лексикографії, лінгвокультурології тощо.

Ключові слова: релігійний дискурс, релігійний стиль, жанр, діалог, взаємодія стилів.

Діалог – провідна форма комунікації. За «Словником української мови» у 20-ти т. це слово має такі значення: '1. Розмова між двома або кількома особами. 2. *перен.* Переговори, контакти між країнами, партіями, блоками і т. ін. 3. *інформ.* Постановка людиною завдань для комп'ютера й отримання потрібних результатів' [СУМ-20, <https://sum20ua.com/?page=768&searchWord=діалог&wordid=22505>]. Чи задовольняє нас цей перелік, коли йдеться про сучасну мовну практику як співбуття, реагування, як взаємодію представників певної сфери діяльності із суспільством, як налагодження партнерства, як передавання досвіду, як медійний обмін інформацією тощо? Мабуть, задовольняє частково. Отже, коли йдеться про дискурс як діалог, то уявляємо *мережу* різноспрямованих взаємодій, жанрово-стильових текстів, що народжуються в такій діяльності, *вектори* міжособистісної чи міжінституційної взаємодії у спільноті, у яких реалізуються надскладні механізми комунікації на певні теми, за певних емоційно-експресивних реєстрів, інтенцій тощо. Кожний із видів мовно-суспільних дискурсів мають свої особливості.

Закономірне виділення релігійного дискурсу – це фокусування на мовній діяльності в церковно-релігійній сфері, тобто трансляції віровчення та його догматів про надприродне, яке відбувається через опертя на образи, установки, настрої, почуття, переживання, традиції, символи з інтелектуально-вольовим та емоційним наповненням. Єдиним першоджерелом цього книжного різновиду мови є Книга книг – Біблія, з якою

пов'язані і початки перекладу, книгодрукування, і формування та поширення кириличного письма на українських землях. Релігійний дискурс є середовищем поширення ідеології віри, церковного життя, духовної освіти, інформування про діяльність церкви, продукування духовно-інтелектуальних, культурно-мистецьких творів з християнськими мотивами тощо.

На сьогодні формат субскладників у структурі релігійного дискурсу має таку структуру:

Схема 1. Релігійний дискурс: внутрішньоцерковний (біблійний, культурний) і зовнішньоцерковний (місіонерський, душпастирський, науково-богословський, навчально-релігійний, церковно-правовий, художньо-мистецький, медійний).

Нагадаємо, що терміну «релігійний дискурс», природно, передувало поняття «релігійний стиль»⁶. Заступлення друго-

⁶ Релігійний дискурс як функціональний різновид сучасної української літературної мови виділили і в західнослов'янських, і в українській стилістиках одночасно – наприкінці 80-х рр. ХХ ст. В Україні цей етап був ознаменований увагою до давніх текстів так званого «конфесійного письменства» – історичних пам'яток, зокрема «Четьї» 1489 р. [Симонова 1989]. Через 10 років цю сферу означували як *конфесійний стиль* [Дзюбишина], а також *богослужбовий, богословський стиль*. На початку 2000-х – як *сакральний стиль* [Коць], уживають і поняття *церковно-релігійний стиль*. Уперше в українському мовознавстві історіографічний огляд вивчення мови релігії зроблено в

го першим зумовлене медіатизацією сучасного мовного буття, яка змінила просторовий формат мовної діяльності.

Коли вживаємо поняття «дискурс», то насамперед актуалізуємо критерій адресації мови. Взаємодія «адресант-адресат» у релігійній спільноті і є первинним просторовим чинником. Про це засвідчує жанрове різноманіття культового субдискурсу, визначальні для церковного життя жанри *проповідь*, *слово*, що мають діалогічну риторичну основу: *Преосвященні владыки, всечесні отці, дорогі брати і сестри! Христос воскрес! Дякую Вам, владыко, за вітання та добрі побажання, висловлені від імені повноти нашої Помісної Церкви. Дякую також за спільну молитву усім вам, хто зібрався нині до цього кафедрального Михайлівського собору на Божественну літургію. <...> Дякуємо Господу за всі благодіяння, які Він дотепер подав нашій Церкві та просимо Бога благословити нашу подальшу спільну працю! Амінь* (<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-predstoyatelya-v-den-pam-yati-svyatyatelya-epifaniya-kiprskogo-2/>, 12.05.2025).

Діалогізм – провідний мотив функціонування і розвитку ПЦУ. Це підтверджують активні медіажанри *звернення*, *послання*, що є важливим комунікативно-прагматичним засобом зовнішнього діалогу із національною спільнотою та між конфесіями. Повторюваним є саме поняття «діалог» як назва предмета звернення-заклику в контексті міжконфесійної взаємодії в Україні: *<...> заради блага і утвердження православної християнської віри в Україні, заради Церкви Христової, заради захисту істини від намагань спотворити її – невідкладно розпочати діалог; ми з любов'ю просимо Вас та ієрархів, які з Вами – погодитися розпочати наш діалог без попередніх умов.*

Показові функції контекстуальних заміників – біблійних фразеологізмів, як-от у прикладі, де вжито метафоричний зворот із загальномовним значенням '1. Намагатися заволодіти чим-небудь, захопити, привласнити щось. 2. Жебракувати, просити милостиню' (ФСУМ 2: 712): *<...> прошу не залишити*

колективній праці «Українська лінгвостилістика: ХХ – початок ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела» (2007 р. видання), що охопила період 1870-х – 2007 рр.

цього звернення, цієї **протягнутої до вас руки**, без конструктивної відповіді. У тексті виступу мав би бути фразеологізм **подавати руку** (ФСУМ 2: 658), адже настоятель вказав на намір 'підтримувати когось, допомагати кому-небудь у скрутний для нього час'. Згідно ж з одним із перекладів Святого Письма «правильним» для релігійного дискурсу є словообраз «протягнута рука» з позитивним змістом: «А коли Господь сил призначив, – хто може змінити? *Рука його протягнута, – хто її відверне?*» (Ісаї 14: 27).

Публічні діалоги Блаженнішого Епіфанія ґрунтуються на концептах єдності українського народу, про що свідчать повторени у зверненнях та посланнях публіцистичних позитивно насажених словосполучень «увесь наш народ», «наш спільний дім – Україна». Не розділяючи вірян і невірян, очільник церкви апелює до усіх, виділяючи тих, хто визначає долю України, за допомогою номінацій осіб, характерних для мови ЗМІ: *воїни-захисники* (варіанти: *військовослужбовці, українські воїни, захисники України*), *волонтери, ветерани, лікарі, медичні працівники, союзники, біженці, полегли оборонці Батьківщини; внутрішньо переміщені особи* (варіант: *переселенці*); назв організацій (*Міжнародний комітет Червоного Хреста в Україні, ГО «Група Патріот»*). Провідним у таких діалогічних контекстах є концепт миру, перемоги, про що, зокрема, свідчать слова з вітальною семантикою – побажанням радості: *Вітаю з Великоднем усіх християн України й увесь наш народ; Вітаймо один одного, сповіщаймо ближнім і далеким перемогу Божу над гріхом, злом і смертю, бо воїстину Христос Воскрес!*

ПЦУ – це опора для влади і війська, для мирян та їх родин, для усіх, хто вважає себе позаконфесійним українцем, церква – волонтер, опікун. Це орган, що авторитетно і відкрито дає оцінку ворогові. Тому у зверненнях є чіткі аксіологічні маркери «свого» і «чужого». «Чуже» – *війна*, маркована за допомогою епітетів *страшна, диявольська, смертоносна, гібридна, агресивна*; ідеологія «*руській мір*» – його вторинні номінації з негативною оцінністю *лжєвчення, отрута, зло (тиранія зла), російська імперія зла, кремлівська тиранія*.

Серед засадничих жанротвірних стереотипів у діалогічних релігійних жанрах –

- ініціальні формули звертання, що підкреслюють християнські засади участі церкви в національно-державній політиці в Україні. Зокрема: *Дорогі брати і сестри! Шановні співгромадяни та всі люди доброї волі в цілому світі!*;

- фінальні формули, що підкреслюють опіку церкви, щирість її намірів, її національно-державницьку позицію: *З молитвою про Вас – Епіфаній, Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Православної Церкви України; Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни! Епіфаній, Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Православної Церкви України.*

Вагома стилістична функція у зверненнях та посланнях лягає на дієслова, що узгоджені з поняттями виразної сакральної маркованості: *Це звернення я роблю публічно, закликаючи у свідки Повноту Православ'я і український народ. Нехай Бог благословить добру справу успіхом!; В цей особливий для історії нашого народу та всього людства день ми просимо Господа зупинити примноження зла, зупинити російську агресію, просимо наближення перемоги для України і встановлення справедливого миру. І нехай з Божою допомогою цей рік буде роком завершення страждань українського народу від війни.*

Такий мотив діалогу підхоплюють інтернет-медіа, що інформують про суспільну діяльність церкви, пор. назви: *ПЦУ – УПЦ: стратегія діалогу чи стратегія виживання?; Діалог ПЦУ і УПЦ: про міфи та базові засади примирення; Чи буде розкол в УПЦ, хто блокує діалог УПЦ – ПЦУ – держава, і які перспективи для УПЦ; Онуфрій та його ієрархи блокують діалог – Митрополит Епіфаній тощо.*

Ускладнення цифрових варіантів жанрових різновидів публіцистичного і релігійного стилів підпорядковане медіалогіці: вибір важливих публічних тем, форматування повідомлення за вимогами ЗМІ, стирання чітких меж стилів, народження **символічного світу медійної церкви**.

В Україні такий простір створює насамперед Православна Церква України, спираючись на мовно-діалогічну форму церковно-релігійного життя в етнічній спільноті. Виголошені у храмах (культювий субдискурс в онлайн-форматі слу-

жінь, проповідувань), опубліковані на офіційному сайті (інформаційні жанри), ослвлені в бесідах, інтерв'ю в медіа – це за тематичним спрямуванням фактично релігійно-публіцистичні тексти. Медійний формат публіцистичного стилю є «лоном інтеграції» знань, зокрема про духовне життя в Україні. Підтвердженням цього є розділ «Новини» сайту ПЦУ, де розміщено власне публіцистичні тексти – *інформаційні повідомлення* чи *звіти*, наприклад: *У четверту неділю після Пасхи, 11 травня 2025 року, Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Епіфаній звершив Божественну літургію у визначній українській святині – унікальній Кирилівській церкві, що збереглася до наших днів з часів княжої України-Руси <...>* (<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/bozhestvenna-liturgiya-u-kyrylivskij-tserkvi-stolytsi/>, 11.05.2025). У таких медіатекстах фіксуємо дієслівні сполуки на означення активних суспільних дій церковної громади, як-от: Митрополит (Блаженніший, Предстоятель) *зустрівся, звершив, очолив, узяв участь, відвідав, привітав*), а також суспільно-політичну лексику, абстрактні назви (*духовна культура, цінності життя, дестабілізація ситуацію, ворожі сили*). Важливим форматним складником медіатизованої інформації про церковно-релігійний дискурс в Україні є підписи під текстами: *Пресслужба Київської Митрополії Української Православної Церкви (ПЦУ)*. Подібні повідомлення є мультимодальними, адже словесний складник підсилений фото, покликаннями на інші джерела інформації (відео, сторінки сайту, що розширюють кожне інформаційне повідомлення в разі потреби).

Медіасередовище релігійного дискурсу впливає на формування релігійної свідомості українців. Варто наголосити на емоційно-експресивній функції фразеології: *щоб Господь укріплював, Божий дар свободи, щоденно молимося; переконані, що з Божою допомогою, Господь побачить наші зусилля; повторення канонічних молитовних звернень, як-от: Святий Архистратиге Божий Михаїле і всі воїнства херувимів і серафимів, моліть Бога за нас і за нашу Батьківщину Україну, за нашу перемогу над супротивниками і справедливий мир. Амінь*. Особливу стилістичну функцію при цьому виконує інтимізувальний займенник *ми*.

У цифровому світі **духівник постає як медійна особа**, коли зосереджується на суспільно-політичній оцінці України, на соціальних проблемах усередині держави, осторонь яких не стоїть церква: *«На жаль війна триває і забирає дуже багато жертв – військових і цивільних. Ворог через постійні обстріли нашої інфраструктури, фактично через державний тероризм, намагається схилити нас до капітуляції. Вельми складним залишається і питання стосовно наших військовослужбовців, які перебувають у російському полоні. Я постійно отримую про це листи та запитання, коли їжджу по регіонах і спілкуюся з родинами полонених. Ми як демократична країна дотримуємось усіх міжнародних норм і конвенцій щодо поводження із військовополоненими, а країна-агресор їх показово ігнорує. Однак ми маємо надію, що наші захисники врешті будуть звільнені», – сказав Митрополит Епіфаній (12.11.2024).*

Коли висловлення стосуються морально-етичних, духовних сенсів, то додаткову модальність захищеності, турботи, підтримки в медіасередовищі створюють кліше релігійного стилю: *«Ми цінуємо ваші самовіддані зусилля, спрямовані на захист рідної землі та звільнення її від чобота російського окупанта. Ми також щоденно молимося, щоб Господь укріплював ваші сили та оберігав усіх наших захисників і хочемо сьогодні відзначити вас за те, що ви жертвовно служите задля збереження Божого дару свободи і незалежності України. Зі свого боку і ми продовжуватимемо працю в напрямку підтримки українського війська», – зазначив Митрополит Епіфаній (12.11.2024).* Такі переходи в текстах проповідей свідчать про взаємодію між профанною і сакральною культурою, а у суспільному сенсі – про роль церкви у національно-державному будівництві.

Зважаючи на складність і широту реалізації, важливість суспільної функції українського релігійного дискурсу, наголошуємо на потребі подальшого вивчення його мови. У зв'язку з цим означимо досягнення українського мовознавства та відзначимо «непросвітлені місця», у яких живе українське сакральне слово.

Внутрішньоцерковний субдискурс на сьогодні більш опрацьований. Навіть у часи проповідування тотального атеїзму в Україні не вдалося зігнувати біблійний текст як прецедентний, що став частиною профанної культури – уживання відповідних фразеологізмів та афоризмів [Коваль, Коптілов 1964; Коваль 2001]. Біблізми міцно увійшли до поетичного [Сюта 2013], суспільно-політичного словника ЗМІ, де є засобом оцінки в семантично і структурно трансформованому вигляді, пор.: *блудний син* (новітнє – *блудна дочка*): *Панамський в'язень, або повернення блудного Каськіва* (Українська правда, 26.08.2016); *Повернення Савченко – це повернення блудної дочки, яку в Україні ніхто не чекає* (Народна дипломатія, 30.05.2016). Мабуть, мало хто помітив, що і назва відомого твору Панаса Мирного – це також біблізм: *Чи дикий осел над травою реве? Хіба реве віл, коли ясла повні? Чи без соли їдять несмачне, чи є смак у білкові яйця? Чого не хотіла торкнутись душа моя, все те стало мені за поживу в хворобі... О, коли б же збулося прохання моє, а моє сподівання дав Бог!* (Йов 6: 5–8).

Видається, що осердя релігійного дискурсу – Біблія та її українські аналоги можуть лягти в основу цікавої історико-культурної праці – історичного словника, що відобразив би зміни традицій перекладу, характеру синонімічних відповідників, граматичних форм, правописних і наголосових варіантів у церковно-релігійній традиції. Один із таких аспектів відбиває відома стаття М.В. Скаб [Скаб 2000]. Сучасне лексикографічне опрацювання Біблії потребує побудови і мовно-інформаційної моделі її концептосфер – старо- та новозавітної. Ці напрацювання вже є в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України [Шевченко 2003; Шевченко 2013; Шевченко 2021; Широков, Шевченко 2010].

Культурний субдискурс (зокрема, мову літургії та її складників) також вивчають українські мовознавці В.В. Яригіна [Яригіна 2012], О.Ю. Зелінська [Зелінська 2013], Н.В. Пуряєва [Пуряєва 2016; Пуряєва 2018] та ін. На увагу заслуговує і лексикографічна праця О.Я. Мирончука, у якій уперше в українському мовознавстві упорядковано й популяризовано назви чинів святості [Мирончук 2013].

Є нечисельні дослідження про жанрово-стильові, мовні особливості зовнішньорелігійного субдискурсу. Сучасна Церква стала більш відкритою для суспільства, взаємодіє з ним не лише публіцистичним словом, але й через оформлення офіційних документів, що забезпечує взаємодію релігійного та офіційно-ділового стилів літературної мови. На прикладі змістового наповнення офіційної сторінки ПЦУ зауважуємо, що завдяки медіатизації церковно-релігійної сфери набули публічного статусу офіційні документи Томос, Статут, привітання, послання, постанови, рішення Священного Синоду, доповіді Предстоятеля. За функціональними ознаками – це тексти офіційно-ділового стилю, створені за відповідними стандартами; за способом представлення – публічні цифрові офіційно-ділові тексти. Діловий формат входить у діяльність церковних парафій, що сприяє вирівнюванню відповідних стандартів (дослідження Б.І. Дрофяк [Дрофяк 2024]).

У стані становлення українська теолінгвістика⁷ (праці М.В. Скаб [Скаб 2010], Н.В. Піддубної [Піддубна 2019], Н.О. Кравченко [Кравченко 2016] та ін.). Тому перспективи опрацювання мають науково-богословський, навчально-релігійний (катехітичний) субдискурси, тексти яких малодоступні українському пересічному читачеві.

Активно розвивається український релігійний художньо-мистецький субдискурс. Лінгвофольклористика прислужилася до опрацювання численних обрядових текстів народного календаря, в аспекті лінгвостилістики виконала дослідження поетичних молитов Г.В. Баран [Баран 2013]. Утім мова новітніх християнських пісень, кінотворів (зокрема єдиного українського фільму «Вільні», 2021 р., режисер-постановник Артем Шемет, сценарист Павло Вишковський; десятиох науково-популярних фільмів про Йосипа Сліпого та Андрея Шептицького), драматичних творів – вистав Біблійного театру «Алетя» (Луцьк), Львівського християнського театру «Еммануїл»,

⁷ Уперше поняття теолінгвістика застосував Жан-П'єр ван Нoppen у 1981 р., поширився він завдяки Кембриджській мовній енциклопедії Д. Кристела (1987). В українському мовознавстві дослідження в галузі теолінгвістики розпочалися в перше десятиліття XXI ст.

театрів Тернополя (вистава «Голгофа», присвячена 130-ій річниці з дня народження патріарха Йосифа Сліпого), Івано-Франківська (вистава «Інтерв'ю з Богом») та ін. ще потребують уваги дослідників. Розвиток релігійної журналістики стимулює формуванням християнських подкастів, християнського радіо, телебачення, комунікативно-прагматичні та риторичні аспекти яких ще не були предметом наукового опрацювання та лінгвостилістичної оцінки.

Отже, в українському національному просторі активно функціонує релігійний дискурс, що є втіленням сакральної, культурно-просвітницької, інформаційної, *душпастирської та місіонерської* тощо функцій національної літературної мови, яких раніше ми не виокремлювали. У глобалізованому цифровому середовищі релігійний дискурс має всі формати – писемний, усний та мультимодальний.

Розвиток церковно-релігійного життя в Україні супроводжує опертя на концепт ДІАЛОГУ – з вірянами, усією національно-державною спільнотою. *Медіатизація* впливає на: (1) зміни культових жанрів української літературної мови, де вона в ідіолектах священства набуває регіонального забарвлення щодо наголошування, вживання варіантних граматичних форм, розмовно-побутової лексики; (2) модифікацію словника мови публіцистики, парафраз, метафорики, символіки, що сприяє не лише інформаційній політематичності мови ЗМІ, але й стабілізації оцінних суспільно вагомих реєстрів, поширенню загальнонародських цінностей буття; (3) розширюється склад словника офіційно-ділового стилю під впливом процесів стандартизації ділової мови церковно-релігійної сфери; (4) відбувається поступове розширення розмовно-побутового словника мовців за рахунок спеціальних мовно-етикетних формул звертання до священства і вірян, формування національної культури спілкування на християнсько-релігійні теми, відновлюються мовні засади обрядово-побутових традицій церкви. Релігійний контекст українського мовно-культурного буття є одним із вагомих аргументів щодо інтерпретації причин і наслідків бездержавності на українських землях за часів тоталітаризму, що посилює основи формування релігійно-публіцистичного (медійного) субдискурсу.

Баран Г.В. Мова української християнської віршованої молитви XIX – початку XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2013.

Дроф'як Б.І. Офіційно-ділова комунікація в сучасному церковному дискурсі. *Українська мова*. 2024. № 2(90). С. 121–131. <https://doi.org/doi.org/doi.org/10.15407/ukrmova2024.02.121>

Зелінська О.Б. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2013.

Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ, 2001.

Коваль А.П., Коптілов В.В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. Київ, 1964.

Кравченко Н.О. До питання про статус теолінгвістики в сучасному мовознавстві. *Записки з романо-германської філології*. 2016. Вип. 2(37). С. 27–35.

Мирончук О.Я. Словник скорочень назв чинів святості в українській мові. Київ: Вид. відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013.

Мороз Т.В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2007.

Німчук В. Найновіший переклад Біблії українською мовою. Інтерв'ю з патріархом Київським і всієї України-Руси Філаретом (Денисенком). *Українська мова*. 2008. № 4. С. 73–82.

Німчук В.В. Українська мова – священна мова. Українські переклади Святого Письма. *Людина і світ*. 1992. № 11–12. С. 28–32.

Піддубна Н.В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світ у (аналіз дискурсивної практики XIX ст.). Харків: Майдан, 2019.

Пураєва Н.В. Історія української літургійної мови: основні етапи розвитку. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наук. праць Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 42. С. 128–146.

Пураєва Н.В. Перший молитовник українською мовою («Молитовник для руського народу» Івана Пулюя 1871 р.). *Українська мова*. 2016. № 3. С. 130–141.

Симонова К. Українська мова в конфесійному письменстві (на матеріалі «Четьї» 1489р.). *Жанри і стилі в історії української літературної мови*. Київ: Наукова думка, 1989. С. 56–78.

Скаб М.В. Біблія як лексикографічне джерело. *Біблія і культура: збірник наук. статей*. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 1. С. 238–240.

Скаб. М. Твори Отців церкви і формування сакральних концептів української мови. *Біблія і культура*. 2010. Вип. 13: *Присвячено 60-річчю доктора філологічних наук, професора Анатолія Няму*. С. 308–312.

Сюта Г. Біблійна цитата в українській поетичній мові ХХ ст. *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 59–68.

Шевченко Л.Л. Концептологія Нового Заповіту. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 201–208.

Шевченко Л.Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції: дис. ... доктора філол. наук. Київ, 2021.

Шевченко Л.Л. Українські переклади Святого Письма на європейському тлі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2003. Вип. VII. С. 77–81.

Широков В.А., Шевченко Л.Л. До питання про системну концептографію Святого Письма. *Мовознавство*. 2010. № 4–5. С. 98–105.

Яригіна В.В. Мовні засоби вираження експресії в жанрі сучасної проповіді: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2012.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ-20 – Словник української мови у 20-ти т. 2015–2025. Діалог. URL: <https://sum20ua.com/?page=768&searchWord=діалог&wordid=22505>

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови. Уклад.: В.М. Білоноженко та ін., редкол.: Л.С. Паламарчук (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 2.

REFERENCES

Baran, H.V. (2013). The language of Ukrainian Christian verse prayer of the 19th – early 21st centuries: author's abstract. diss. ... cand. of philol. sciences. Kyiv (in Ukr.).

Drofiak, B.I. (2024). Official and business communication in modern church discourse. *Ukrainian language*, 2(90), 121–131 (in Ukr.).

Koval, A.P. (2001). In the beginning was the Word: Winged expressions of biblical origin in the Ukrainian language. Kyiv (in Ukr.).

Koval, A.P., Koptilov, V.V. (1964). 1000 winged expressions of the Ukrainian literary language. Aphorisms. Literary quotes. Figurative expressions. Kyiv (in Ukr.).

Kravchenko, N.O. (2016). On the question of the status of theological linguistics in modern linguistics. *Notes on Romance-Germanic Philology*, 2(37), 27–35 (in Ukr.).

Moroz, T.V. (2007). Lexicon of translations of the books of the Holy Scripture in the context of the development of the Ukrainian literary language in the second half of the 19th – early 20th centuries: author's abstract. diss. ... cand. of philol. sciences. Chernivtsi (in Ukr.).

Myronchuk, O.Ya. (2013). Dictionary of abbreviations of the titles of the ranks of holiness in the Ukrainian language. Kyiv: Publishing Department of the UOC of the Kyiv Patriarchate (in Ukr.).

Nimchuk, V. 2008. The latest translation of the Bible into Ukrainian. Interview with the Patriarch of Kyiv and All Ukraine-Rus Filaret (Denysenko). Ukrainian language, 4, 73–82 (in Ukr.).

Nimchuk, V.V. (1992). The Ukrainian language is a sacred language. Ukrainian translations of the Holy Scripture. *Man and the world*, 11–12, 28–32 (in Ukr.).

Piddubna, N.V. (2019). Theory of theolinguistics: the phenomenon of biblicality in Ukrainian linguistic culture and the explanation of the religious picture of the world (analysis of discursive practice of the 19th century). Kharkiv: Maidan (in Ukr.).

Puryaeva, N.V. (2018). History of the Ukrainian liturgical language: Main stages of development. *Problems of the humanities: Collection of scientific works of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series: Philology*, 42, 128–146 (in Ukr.).

Puryaeva, N.V. (2016). The first prayer book in Ukrainian (“Prayer book for the Russian people” by Ivan Puliui, 1871). *Ukrainian language*, 3, 130–141 (in Ukr.).

Shevchenko, L.L. (2013). Conceptology of the New Testament. *Linguistics*, 2–3, 201–208 (in Ukr.).

Shevchenko, L.L. (2021). Language and information models of the concept sphere of the New Testament in Ukrainian reception: diss. ... Ph.D. in philol. Kyiv (in Ukr.).

Shevchenko, L.L. (2003). Ukrainian translations of the Holy Scripture on a European background. *Current problems of Ukrainian linguistics: theory and practice*, VII, 77–81 (in Ukr.).

Shirokov, V.A., Shevchenko, L.L. (2010). On the question of the systematic conceptography of the Holy Scripture. *Linguistics*, 4–5, 98–105 (in Ukr.).

Siuta, H. (2013). Biblical Quote in the Ukrainian Poetic Language of the 20th Century. *Culture of the Word*, 78, 59–68 (in Ukr.).

Skab, M.V. (2000). The Bible as a lexicographic source. *The Bible and culture: collection of scientific articles*, 1, 238–240. Chernivtsi: Ruta (in Ukr.).

Skab, M. (2010). Works of the Fathers of the Church and the Formation of Sacred Concepts of the Ukrainian Language. *Bible and Culture. Dedicated to the 60th Anniversary of the Doctor of Philological Sciences, Professor Anatoly Neamts, 13*, 308–312 (in Ukr.).

Symonova, K. (1989). Ukrainian language in confessional writing (Based on the material of “Chetia” 1489). *Genres and styles in the history of the Ukrainian literary language* (pp. 56–78). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Yaryhina, V.V. (2012). Language means of expression in the genre of modern sermon: author’s abstract. diss. ... Ph.D. in philol. Kharkiv (in Ukr.).

Zelinska, O.B. (2013). Ukrainian baroque sermon: the linguistic world and cultural origins. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

LEGEND

СУМ-20 – Dictionary of the Ukrainian Language in 20 vol. (2015–2025). Dialogue. URL: <https://sum20ua.com/?page=768&searchWord=диалог&wordid=22505> (in Ukr.).

ФСУМ – Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language (1993). Compiled by V.M. Bilonozhenko et al., ed. L.S. Palamarchuk (head) et al. Vol. 2. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
07.11.2025

Прийнято до друку 07.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 07.11.2025

Accepted for publication

07.12.2025

Published on 29.12.25

Svitlana Bybyk

CONTEMPORARY RELIGIOUS DISCOURSE IN THE SPACE OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY: MEDIATISATION OF CHURCH DIALOGUES

The article proposes the structure of the modern religious discourse of the Ukrainian literary language. Two subdiscourses are identified – external religious and internal religious. The religious discourse of the OCU is characterized as a dialogue. The activity of the process of mediatization of religious discourse is noted. It is emphasized that the dialogical genres of sermon, speech, appeal, and message, which are communicatively and stylistically characterized, are actively influenced by the language of journalism due to the active social, nation-centric position of the OCU. At the same time, the interaction of the church with state institutions

contributes to the renewal of the official business style, the expansion of its vocabulary at the expense of church and religious vocabulary.

It is noted that the lack of attention of scientists to the texts of various subdiscourses creates broad prospects for the development of linguostylistics, the culture of the language of translation, theolinguistics, lexicography, linguoculturology, etc.

The development of church and religious life in Ukraine is accompanied by a reliance on the concept of DIALOGUE – with believers, the entire national-state community. Mediatization affects: (1) changes in the cult genres of the Ukrainian literary language, where in the idiolects of the clergy it acquires a regional coloring in terms of emphasis, the use of grammatical forms, and colloquial and everyday vocabulary; (2) modification of the vocabulary of the language of journalism, paraphrases, metaphors, and symbolism, which contributes not only to the informational polythematic nature of the language of the media, but also to the stabilization of elevated socially significant registers of assessment, the dissemination of universal human values of existence; (3) the vocabulary of the official-business style is expanding under the influence of the processes of standardization of the business language of the church and religious sphere; (4) there is a gradual expansion of the colloquial and everyday vocabulary of speakers due to special language and etiquette formulas for addressing the clergy and believers, the formation of a national culture of communication on Christian-religious topics is taking place, the linguistic foundations of the ritual and everyday traditions of the church are being restored. The religious context of Ukrainian linguistic and cultural existence is one of the weighty arguments for interpreting the causes and consequences of statelessness on Ukrainian lands during the times of totalitarianism, which strengthens the foundations of the formation of a religious-publicistic (media) subdiscourse.

Key words: religious discourse, religious style, genre, dialogue.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.9>

УДК 811.161.2'271

РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ

КОЦЬ

Тетяна Анатоліївна,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник;

провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН України;

вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001;

e-mail: tetyana_kots@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4622-9559

Tetiana

KOTS,

Doctor of Philological Sciences, senior research fellow;

Senior Researcher of the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics,

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine;

e-mail: tetyana_kots@ukr.net

У статті розглянуто проблеми функціонування релігійного стилю як одного із різновидів сучасної української літературної мови: історичні передумови, термінологічні засади, тенденції оновлення семантико-стилістичного потенціалу, зміни комунікативно-прагматичних ознак. Особливу увагу звернено на сучасні орієнтири, суголосні світовим викликам часу: збереження глибинної символічної образності, полюсу традиції і сучасності, сакралізації та десакарлізації, сприйняття релігійних текстів віковою аудиторією. Загальнослов'янський контекст засвідчує органічний, співзвучний світовим викликам розвиток релігійної сфери функціонування мови, а національні, історично, ситуативно, часово зумовлені напрямні, відкритість до взаємодії з іншими функціональними різновидами уможливають повноцінну реалізацію стильового потенціалу в сакральній сфері соціуму та вплив на динаміку літературної норми.

Ключові слова: релігійний стиль, сакральність, десакарлізація, книжна традиція, лексико-семантичні процеси, літературна мова.

Релігійний стиль – один з нових і ще недостатньо вивчених об'єктів не лише української, а слов'янської лінгвістики загалом. Ця чутлива сфера мовного функціонування, як засвідчує історія, попри декларативну відокремленість від держави, завжди була детермінована зовнішніми чинниками: суспільно-політичною ситуацією, ідеологією, ціннісно мінливим буттям. В умовах тривалого тоталітарного тиску церква в Україні була під заборону і лише зі здобуттям незалежності повноцінно функціонує і розвивається. Сьогодні теолінгвістика – один з пріоритетних напрямів українського мовознавства, у фокусі уваги якого: історія релігійного стилю, його визначальні ознаки, збереження давньої сакральної традиції, процеси оновлення у зв'язку з тенденціями літературної мови і екзистенційними викликами часу.

Українська мова не мала можливості повноцінно розвиватися в церковно-релігійному житті внаслідок заборони церкви і відповідно вилучення стилю з контексту української літературної мови в Україні від середини 30-х рр. ХХ ст. – на Сході та від середини 40-х рр. – на Заході і до 90-х рр. ХХ ст. Проте його історія, як доводять вчені-мовознавці, сягає ще середини ХІІ – кінця ХІІІ ст. – часів появи в Київській Русі українського різновиду східнослов'янської редакції старослов'янської мови, яку з ХІІІ ст. почали називати церковнослов'янською мовою. Згодом за нею закріпився статус апостольської (профетичної, посланницької, пророчої), сакральної, богослужбової мови [Півторак 2019: 24].

Розвиток релігійної мови на народнорозмовній основі стимувала потужна книжна традиція, яка мала статус сакральної спадщини і сягала часів прийняття християнства. Книжники, як зазначають історики мови, свідомо уникали будь-яких простомовних народних рис, оскільки керувалися офіційною настановою про те, що живе народне мовлення не допускається в священні книги (це вважалося блюзнірством) [Півторак 2019: 197].

Такі переконання панували багато століть, церковнослов'янську мову вважали «пишним одягом думки <...> древнім одягом старого батька на молодому організмові юнака-сина <...>, одягнуто його було почасти з необхідності, почасти з пе-

реконання в тому, що він викличе пошану і повагу тих людей, які звикли шанувати не стільки особисті гідності, скільки її спадкові права» [Огієнко 1921: 7].

Входження живої української мови в релігійну сферу унеможлилювали в різні часи заборони щодо функціонування української мови в царській Росії, а згодом і маніпуляції тоталітарного режиму. Лише від 60-х рр. XIX ст. церковна сфера поступово переходить на українську мову, передусім у конфесійних відправах. Реалії минулого спонукають дослідників до вироблення власне української церковної термінології, тобто з'являються перші мовознавчі доробки про лексичний рівень релігійного стилю української мови з виразною тенденцією всього XX ст. – орієнтацією на ресурси церковнослов'янської мови. Її історична першість і тривалість розвитку стає домінуювальним елементом в Українській греко-католицькій церкві.

У кінці XIX – на початку XX ст. з'являються переклади українською мовою богослужбових текстів і Святого Письма: перше видання Євангелія в перекладі П. Куліша та І. Пулюя (1871 р.), повний переклад Біблії П. Куліша – І. Пулюя – І. Нечуча-Левицького, який мав п'ять перевидань (Відень, 1903 р.); переклад Нового Завіту О. Бакинського (1903 р.).

Живу українську літературну мову на новий функціональний рівень вивела Українська автокефальна православна церква, яка в 1919 році відправила першу Службу Божу українською мовою. Ця конфесія і стала власне рушієм у формуванні релігійного стилю української мови і започаткувала традицію максимальної орієнтації на внутрішньомовні (власне українські) ресурси.

У 1919 р. І. Огієнко (митрополит Іларіон), міністр віросповідань Української Народної Республіки, підписав наказ про читання українською мовою Євангелія в церквах, а в 1927 р. опублікував «Методологію перекладу Святого Письма та богослужбових книг на українську мову», де обґрунтував необхідність орієнтації на закони української літературної мови, максимальне використання її лексичного запасу і фонетичних особливостей [Огієнко 1921]. Отже, вже на початку XX ст. релігійний стиль повноцінно входить у систему української мови, функціонує в писемному (переклади Біблії та іншої релігійної

літератури) і в усному (служби Божі в Українській автокефальній православній церкві) різновидах.

Від 30-х і до 90-х рр. ХХ ст. церковно-релігійна сфера в Україні була під забороною тоталітарного режиму, теоретичні питання стилю вивчали мовознавці діаспори [Ковалів 1960; Горбач 1991]. А від 90-х рр. ХХ ст. відроджується вивчення релігійного стилю і в межах України. Мовознавці продовжують впроваджувати започатковані ще в кінці ХІХ ст. два напрями аналізу мови релігії: 1) орієнтацію на церковнослов'янську спадщину і 2) на внутрішньомовні (власне українські) ресурси.

Ще донедавна в лінгвоукраїністиці не було усталеної номінації розгляданого стилю. В.В. Німчук послуговувався термінами *сакральний стиль*, *сакральна мова* [Німчук 1992]. Н.Я. Дзюбишина-Мельник пропонувала до вживання *конфесійний стиль*, визначаючи його основні характеристики, які були успадковані з церковнослов'янської мови: архаїчність, урочистість, стандартність (консервативність) [Дзюбишина-Мельник 1999]. Н.Д. Бабич надала перевагу назві *богословський стиль* [Бабич 1998]. В останнє десятиліття стилістично нейтральний, семантично прозорий, однозначний і відповідний сфері функціонування мови усталився термін *релігійний стиль* [Коць 2021].

У полі зору сучасних українських мовознавців: стилістичні засоби перекладів Біблії, взаємодія релігійного стилю з іншими функціональними різновидами мови, структурне й семіотичне моделювання його концептуальних понять.

Сьогодні цей різновид української літературної мови повноцінно розвивається в усіх сферах церковного життя суспільства й об'єднує різноманітні жанри, збагачуючи літературну мову новими сакральними й оцінними мовними засобами.

Мова релігійного стилю не лише зберігає зв'язок з глибинними історичними джерелами, а й відображає чуттєву сферу життя людини, детерміновану, з одного боку – особистісними потаємними вадами, невдачами і сподіваннями, мріями, надіями, бажаннями (ірреального, уявного світу), а з іншого – культурно-історичною ситуацією доби. Відповідно і мова, якою людина спілкується з Богом, не повсякденна, не офіційна, а передусім емоційна, піднесена, психологічно насажена, в якій книжні церковнослов'янські слова і вислови набувають

сакрального стилістичного звучання. Мовознавці зазначають, що за допомогою такої особливої мови віряни підсвідомо переконують себе в тому, що Бог є найбільшою цінністю буття, формуючи ідеальну картину омріяного в думках світу [Makuchowska 1995: 451–453]. Вивчення цього ресурсу мовних засобів уможливило розкриття семантико-стилістичного потенціалу української літературної мови. Крім того, церква сьогодні в Україні активно реагує на екзистенційні виклики часу, пропонуючи християнське осмислення явищ і понять доби, розширюючи семантикон часових номінацій сьогодення.

Релігійний стиль найбільш опрацьований у польському і словацькому мовознавстві: від історії питання і до оновлення підходів аналізу на сучасному етапі. Для науковців Польщі цей стиль – невіддільний складник історичної і практичної стилістик. Показові напрацювання в укладанні бібліографічних джерел, у системному аналізі терміносистеми. Проте і досі тривають дискусії щодо назви стилю: як синоніми фігурують у працях поняття: *релігійна мова*, *сакральна мова*, *релігійний різновид*, *релігійна польська мова*, *релігійний стиль*, *релігійний дискурс* [Bajerowa, Puzynina 2000; Wojtak 2006]. Схожа ситуація у словацькому мовознавстві – у наукових працях засвідчуємо варіанти *набожний стиль*, *релігійний стиль*, *священний стиль* [Zvalená].

У дослідженнях мовознавців Чехії номінація *релігійний стиль* часто варіюється з терміном *стверджувально-акламатійний жанр* [Kvítková 2005]. Дослідники зазначають, що для чеської лінгвістики поняття релігійного стилю нове, адже перші розвідки про нього з'явилися лише в 1995 році, зокрема як приклад ідеологічного стилю з функцією «переконання певних поглядів» [Kvítková 2005], або як сфери розмовної комунікації [Šechová 1997]. Як окремий різновид, релігійний стиль фіксує «Енциклопедичний словник чеської мови» у 2002 році [Noskovec a kol. 2002]. Дослідники зазначають, що «релігійний стиль глибоко вкорінився в чеській національній культурі і суттєво вплинув на процес формування чеської літературної мови». На сьогодні – це «складник літературної писемності чеської мови» [Kvítková 2005].

У болгарському, сербському мовознавстві релігійному стилю присвячено менше уваги й інформацію про мовні різновиди обмежено, як правило, п'ятьма стилями: розмовним, науковим, офіційно-діловим, художнім, публіцистичним.

На неусталеність термінології релігійного стилю впливає його традиційна інтегративність – тісні зв'язки з богослів'ям, психологією, філософією, герменевтикою тощо. С. Гайда зазначав, що всі різновиди мови в сучасному світі «утворюють багатовимірну, багатоскладову та динамічну систему, але кожен з них детермінований близькими для нього сферами суспільного життя» [Gajda 2001: 215].

Різними в слов'янському світі є визначення комунікативно-прагматичних ознак релігійного стилю: від урочистої піднесеності (у польських, українських), емоційності, пафосності, ширості, інтимності (у словацьких) до ідеологічності, сугестивності (у чеських дослідників). Проте всі єдині в диференціації його стильових ознак: *сакральність*, яку уможлиблюють стандартизовані слова і вислови; *символізм* і пов'язана з ним метафоричність; *діалогічність*, яка утримує зв'язок між канонічними текстами та їх сприйманням сучасниками [Wojtak 2006: 139–140].

Слов'янські вчені розрізняють біблійний і культовий [Wojtak 2006], літургійний і гомілетичний [Zvalená] різновиди релігійного стилю, молитви, релігійні пісні, біблійні тексти, церковні обряди, проповіді тощо [Kvítková 2005]. Українські дослідники, зважаючи на комунікативно-прагматичні ознаки, обґрунтовують поділ стилю на біблійний, богослужбовий, проповідницький жанри [Kots 2021].

Аналізуючи релігійну сферу комунікації, лінгвісти часто наголошують на 'суб'єктивному баченні проблематики' і на неможливості об'єктивного вивчення почуттєвої сфери мовомислення. Проте для багатьох слов'янських народів – це одна з показових ланок духовної культури, яку не можна оминати увагою, зокрема в поляків рівень суспільного сприйняття релігії чи не найвищий у слов'янському світі: 95% сповідують католицизм, а 50% з них у всі неділі і на свята відвідують церкву (Radio. Svoboda, 20.02.2013). Незважаючи на політичні заборони релігії в Україні впродовж століть, ці показники, за останні-

ми опитуваннями, є також доволі високими – 72% уналежнюють себе до спільноти вірян, переважно православної конфесії (https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf).

Сучасне слов'янське мовознавство відзначає обниження літературного стандарту (в українській мовній практиці таке явища пов'язане передусім з художнім, публіцистичним стилями) унаслідок орозмовлення, уживання сленгізмів, жаргонізмів тощо. Цей аспект вивчення релігійного стилю актуалізує увагу до сакралізації і десакралізації, полюсу традиції і полюсу сучасності, збереження сакрального в умовах глобалізації.

Так, *сакральність* уможливорює збереження високої, архаїчно-піднесеної тональності й утримує зв'язок текстів із мовою Святого Письма як канонічного протоджерела християнського віровчення. Ключовими одиницями сакрального дискурсу є найменування Бога, святих та їх дій. Ця стилістична категорія пов'язана з книжністю як поняттям, що окреслює зв'язок релігійних текстів із церковнослов'янською мовою і протиставлена профанності як категорії, що виражає найменування світських буденних предметів і явищ. У лінгвоукраїністиці цей напрям опрацьовано в аспекті впливу релігійного стилю на літературну мову. Образно-символічні одиниці через частотність уживання в інших стильових різновидах можуть втрачати сакральний зміст. На основі біблійних метафор розвинулися нові значення і утворилися церковно-релігійні назви (*батюшка, отець, панотець*). Деякі загальноживані слова внаслідок звуження семантики поповнюють сакральні номінації (*платцаниця «Полотнище із зображенням Ісуса Христа» < «полотнище», проща < «звільнення від гріхів» < «звільнення», храм «релігійна споруда» < «споруда», послух «підкорення чернечим правилам» < «підкорення»*) [Піддубна 2019]. Фіксація і оцінка цих процесів належить до пріоритетних завдань мовознавців-сучасників, адже необхідно заповнити прогалини, пов'язані з ідеологічними чинниками минулих історичних періодів. Наприклад, фразеологізми-символи хоч і втрачають у свідомості носіїв мови генетичну спорідненість зі своїм джерелом, іноді зазнають десакралізації, але активно вживаються в різних сферах суспільної комунікації (*притча во язицех, умивати руки, блудний син, фіговий листок*).

Десакралізацію як основу виникнення переносних значень у літературній мові відображають загальномовні словники, напр., у лексемах *проповідник* – ‘1) той, хто проповідує, поширює яке-небудь віровчення; 2) той, хто проповідує, поширює які-небудь ідеї, погляди і т. ін.’ (СУМ VIII: 257); *псалом* ‘1) релігійна пісня, молитва як складник псалтиря; 2) захоплена хвала кому-, чому-небудь; гімн’ (СУМ VIII: 371). Утім вони не відображають цілісної картини їх впливу на лексико-семантичну систему літературної мови [Скаб 2008].

Релігійний стиль в умовах демократизації, цифровізації, глобалізації відкритий до взаємодії з іншими стилями літературної мови. Біблійні вислови часто переосмислюються в розмовному, художньому стилях, породжуючи знижені стилістичні відтінки, як-от уживання фразеологізму *співати алулу* в іронічному значенні ‘надмірно захвалювати кого-небудь’. У публіцистичному стилі сакральність біблійних образів і мотивів часто трансформується в засіб вираження оцінності, що проєктується на національну ідентичність, напр.: *Українська Голгота мовою документів, Чи дочекається Україна свого Мойсея*. Тексти ЗМІ відображають численні лексико-семантичні трансформації словника конкретної доби. Наприклад, слово *війна* розширює загальномовне значення за рахунок контекстуальної синонімізації зі словами-носіями семи ‘зло, несправедливість, цинізм’: *З великим болем ми спостерігаємо все нові й нові прояви війни, надзвичайного цинізму, з яким кремлівська тиранія використовує релігійні теми та гасла, а також контрольованих нею лідерів релігійних спільнот і очолювані ними структури для підтримки свого зла* (З проповіді Епіфанія, 23.02.2023).

У західнослов'янському мовознавстві проблему десакралізації розглядають у зворотному напрямі – в аспекті впливу загальних процесів демократизації літературної мови на стильову норму релігійних канонічних текстів, що показово на прикладі нових перекладів Біблії з елементами розмовної лексики і сленгу. Польські мовознавці звертають увагу на вживання у біблійних оповідях номінацій на кшталт *чувак, такий собі нормальний хлопець* замість *чоловік; леді, дівуця, дівача* замість *жінка* та розмовних синтаксичних висловів (*Агов, чувак, нормально говориш, ти пророк!*; *З тобою можна нормально по-*

тусуватись!). Такі тексти свідчать, що постає проблема урівноваження «полюсу традиції і осучасненої десакралізації тексту» [Wojtak 2006] у слов'янському світі.

Найбільш динамічними й відкритими до змін є сучасні релігійно-публіцистичні жанри, які удоступнюють інформацію про церковно-релігійне життя шляхом зменшення архаїчності, уникання стертої метафоричності, але водночас зберігаючи сакральність, зокрема через коректне цитування Біблії, написання символічних номінацій з великої літери тощо. В умовах демократизації і цифровізації важливо не втратити баланс традиції і її сучасного передавання, адже саме сакральність, символічна піднесеність – одні з найважливіших умов виокремлення релігійного стилю як різновиду сучасної літературної мови.

Елементи мови релігії в умовах сьогодення активно інтегровані в інші сфери комунікації. Це неспинний природний процес, посиленню якого сприяють цифрові технології. Як приклад М. Кіндзюк аналізує релігійно-публіцистичні повідомлення у ЗМІ про смерть Івана Павла II, у яких польські журналісти гармонійно поєднали сакральні вторинні номінації (*Наступник св. Петра, Наступник Христа на землі, Добрий Пастир*) та метафори (*він повернувся додому до Отця, Ангел Господній ніжним шепотом запросив до себе Святішого Отця, Папа бачить і торкається Бога, із зерна болю виник плід добра*) з емоційними висловленнями, наголошуючи, що саме вони найбільш закарбовуються в пам'яті широкої аудиторії [Kindziuk 2020: 71].

Для лінгвоукраїністики нерозв'язані проблеми полюсів традиції і сучасності ускладнені незавершеним процесом утвердження власної автокефалії, який провокує не властиві церковній сфері психолінгвальні загрози, пов'язані з маніпуляцією мовною свідомістю. Виявом міжконфесійних суперечностей між УПЦ та ПЦУ і досі є механізми навішування ярликів (*безблагодатні розкольники*), апелювання до ідеологічних міфологем (*КГБісти в рясах*), уживання негативно забарвлених прецедентних імен (*філаретівські розкольники*), використання емоційних гасел і закликів (*Незалежній державі – незалежну церкву*), що негативно впливає на вироблення стильової норми релігійної сфери [Левко 2023].

У слов'янському світі зростає актуальність психолінгвістичного аналізу релігійної сфери для встановлення механізмів впливу віри на духовне і фізичне оздоровлення людини [Chaim 2019].

Широта завдань збільшується відповідно до запитів часу, що свідчить про інтеграцію релігійного стилю в усі сфери суспільної комунікації. На сьогодні – це невіддільний складник функціональних систем багатьох літературних слов'янських мов, що утримує зв'язок з багатомітовою історією культури й духовності християнського світу, зберігає глибоку символічну образність, урочисту піднесеність. Лінгвоукраїністика, враховуючи загальнослов'янські напрацювання та внутрішні завдання, формує новий науково-культурний вимір релігійної сфери мовного життя.

Бабич Н.Д. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному богословському стилі. Сучасна українська богословська термінологія. Від історичних традицій до нових концепцій. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (13–15 травня 1998 р.)*. Львів: Вид. Львівської Богословської академії, 1998. С. 258–263.

Горбач О. Статті до 1000-ліття християнізації Русі-України. Б. м., 1991.

Дзюбишина-Мельник Н. Конфесійний стиль. *Українська мова*. Ороле, 1999. С. 164–201.

Ковалів П. Молитовник, служебник: пам'ятка XIV ст. Нью-Йорк, 1960.

Коць Т.А. Поняттева парадигма релігійного стилю в академічному проєкті «Українська лінгвостилістика: енциклопедія». *Термінологічний вісник*. 2021. Вип. 6. С. 189–201.

Левко О.В. Маніпулятивні прийоми в українському релігійному медіадискурсі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2017. Вип. XXXV. С. 44–55.

Німчук В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 1992. № 11–12. С. 28–32.

Огієнко І. Світовий рух за утворення живої народної національної церкви. Тарнів, 1921.

Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Київ, 2019.

Піддубна Н.В. Лінгвістичне потрактування категорії сакрального (сакруму). *Мовознавство*. 2019. № 6. С. 72–82.

Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці, 2008.

Bajerowa I., Puzyrnyina J. Język religijny. Aspekt filologiczny. *Encyklopedia katolicka*. T. VIII. Lublin, 2000. S. 19–20.

Čechová M. Stylistika současné češtiny. Praha, 1997.

Chaim W. Akceptacja treści przekonań religijnych a religijne style myślenia i osobowość. *Badania empiryczne studentów. Teologia Praktyczna*. 2019. № 20. S. 153–176. <https://doi.org/10.14746/tp.2019.20.10>

Hoskovec T., Homolac J., Hoffmannová J., Hirschová M. *Encyclopaedic slovník češtiny*. Praha, 2002.

Gajda S. Nowe społeczności dyskursywne a edukacja komunikacyjna. *Zmiany w publicznych zwyczajach językowych*. Red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa, 2001. S. 7–13.

Kindziuk M. Problemy użycia języka religijnego we współczesnych mediach. *Roczniki nauk społecznych*. 2020. T. 12(48). № 2. S. 67–73. <https://doi.org/10.18290/rns20482-4>

Kvítková N. Styl afirmacyjno-aklamacyjny (styl religijny). *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji. Praca zbiorowa pod redakcją Mieczysława Balowskiego*. Racibórz, 2005. S. 239–256.

Makuchowska M. O wzniosłości w dyskursie religijnym (z perspektywy słownictwa). *Stylistyka*. 2017. № 26. S. 251–268.

Makuchowska M. Styl religijny [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej*. Opole, 1995. S. 449–473.

Wojtak M. Styl religijny we współczesnej polszczyźnie. *Stil*. 2006. URL: <https://www.rastko.rs/filologija/stil/2006/11Wojtak.pdf>

Zvalená E. O náboženskom žánri. Epištoly o jazyku a jazykovede. *Zborník štúdií z vedeckého seminára venovaný doc. PhDr. F. Ruščákovi, CSc., pri príležitosti životného jubilea*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, 2012.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ – Словник української мови: в 11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

REFERENCES

Babych, N. (1998). Problems of term usage and term formation in the modern theological style. Modern Ukrainian theological terminology. From historical traditions to new concepts. *Materials of the All-Ukrainian scientific conference (May 13–15)* (pp. 258–263). Lviv: Publishing house of the Lviv Theological Academy (in Ukr.).

Bajerova, I., Puzyrnyina, J. (2000). Religious language. Philological aspect. *Catholic Encyclopedia* (Vol. VIII, pp, 19–20). Lublin (in Pol.).

Cechova, M. (1997). Stylistics of religious beliefs. Prague (in Czech).

Chaim, W. (2019). Acceptance of the content of religious beliefs and religious thinking styles and personality. Empirical research of students. *Practical Theology*, 20, 153–176. <https://doi.org/10.14746/tp.2019.20.10> (in Pol.).

Dzshubyshyna-Melnyk, N. (1999). Confessional style. *Ukrainian language* (pp. 164–201). Opole (in Ukr.).

Gajda, S. (2001). New Discursive Communities and Communication Education. *J. Bralczyk, K. Mosiolek-Kłosińska (Eds.). Changes in Public Language Habits* (pp. 7–13). Warsaw (in Pol.).

Horbach, O. (1991). Articles to the 1000th anniversary of the Christianization of Rus-Ukraine. B. m. (in Ukr.).

Hoskovec, T., Homolac, J., Hoffmannová, J., Hirschová, M. (2022). Encyclopaedic dictionary of the Czech language. Prague (in Czech).

Kindziuk, M. (2020). Problems of Religious Language Use in Contemporary Media. *Annals of Social Sciences*, 12(48), 2, 67–73 <https://doi.org/10.18290/rms20482-4> (in Pol.).

Kots, T. (2021). The Conceptual Paradigm of Religious Style in the Academic Project “Ukrainian Linguistics: Encyclopedia”. *Terminological Bulletin*, 6, 189–201 (in Ukr.).

Kovaliv, P. (1960). Prayer book, service book: a monument of the 14th century. New York (in Ukr.).

Kvítková, N. (2005). Affirmative-Acclaiming Style (Religious Style). *The Development of the Czech Language after the Velvet Revolution. Collective work. M. Balowski, ed.* (pp. 239–256). Racibórz (in Czech).

Levko, O. (2017). Manipulative techniques in Ukrainian religious media discourse. *Current Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice*, XXXI, 44–55 (in Ukr.).

Makuchowska, M. (1995). Religious style [in:] Guide to Polish stylistics (pp. 449–473). Opole (in Pol.).

Makuchowska, M. (2017). On the Sublime in Religious Discourse (from the Perspective of Vocabulary). *Stylistics*, 26, 251–268 (in Pol.).

Nimchuk, V. (1992). The Ukrainian Language is a Sacred Language. *People and the World*, 11–12, 28–32 (in Ukr.).

Ohiienko, I. (1921). The World Movement for the Formation of a Living People’s National Church. Tarniv (in Ukr.).

Pivtorak, H. (2019). Ukrainians: Where Do We and Our Language Come From. Kyiv (in Ukr.).

Piddubna, N. (2019). Linguistic treatment of the category of the sacred (sacrum). *Linguistics*, 6, 72–82 (in Ukr.).

Skab, M. (2008). Regularities of conceptualization and linguistic categorization of the sacred sphere. Chernivtsi (in Ukr.).

Wojtak, M. (2006). Religious style in contemporary Polish. *Stil*. URL: <https://www.rastko.rs/filologija/stil/2006/11Wojtak.pdf> (in Pol.).

Zvalená, E. About religious genres. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova2/subor/zvalena.pdf> (in Slov.).

LEGEND

СУМ – Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
16.11.2025

Прийнято до друку 14.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 16.11.2025

Accepted for publication

14.12.2025

Published on 29.12.25

Tetiana Kots

RELIGIOUS STYLE OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN THE PAN-SLOV CONTEXT: HISTORICAL TRADITIONS AND MODERN LANDMARKS

The article examines the problems of the functioning of the religious style as one of the varieties of the modern Ukrainian literary language: historical prerequisites, terminological principles, trends in the renewal of semantic and stylistic potential, changes in communicative and pragmatic features. Particular attention is paid to modern landmarks that are consonant with the global challenges of the time: the preservation of deep symbolic imagery, the pole of tradition and modernity, sacralization and desacralization, the perception of religious texts by an age audience. The Pan-Slavic context testifies to the organic development of the religious sphere of language functioning, consonant with world challenges, and national, historically, situationally and temporally conditioned principles, openness to interaction with other functional varieties enable the full realization of the stylistic potential

in the sacred sphere of society and influence on the dynamics of the literary norm.

The religious sphere today is an inseparable component of the functional system of the modern Ukrainian literary language, which maintains a connection with the inseparable centuries-old history of culture and spirituality of the Slavic world, retains a deep symbolic imagery, solemn sublimity. Globalization trends of the time, changes in the value orientations of society, challenges of civilizational ruptures, openness of all styles to interaction and renewal guide linguists in developing a terminological base, provoke changes within the stylistic norm, and internal existential challenges of the day determine semantic and stylistic transformations in projections onto the modern literary language. Linguistic Ukrainian studies, taking into account pan-Slavic developments and internal tasks, forms a new scientific and cultural dimension of the religious sphere of linguistic life.

Key words: religious style, sacredness, desacralization, Church Slavonic tradition, lexical-semantic processes, literary language.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.10>

УДК 81'373.2:27–56

ГЕОРТОНІМ ПОКРОВ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ: ЛЕКСИЧНІ І ГРАМАТИЧНІ ВАРІАНТИ

ПУРЯЄВА

Наталія Володимирівна,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник;

старший науковий співробітник
відділу історії української мови та
ономастики,

Інститут української мови НАН
України;

вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;

e-mail: rondelyk@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0986-4676

Natalia

PURYAEVA,

Candidate of Philological Sciences,
senior research fellow;

Senior Researcher, Department of
History of the Ukrainian Language
and Onomastics,

Institute of the Ukrainian Language
of National Academy of Sciences of
Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;

e-mail: rondelyk@ukr.net

*У статті розглянуто етимологію та лексико-семантичний розвиток геортоніма **Покров Пресвятої Богородиці**, похідних від нього онімів (іконіма, ідеоніма, агіоніма) та варіантів **Покров, Покрова, Покрови**. Показано, що полісемантичність грецької лексеми, у результаті перекладу якої з'явилася церковнослов'янська, а відтак українська назва свята, – поєднання предметного та абстрактного значень «покривало // плащ» і «захист, заступництво» – породила переосмислення лексеми **Покров** та зміну його граматичних форм.*

***Ключові слова:** Покров, Покрова, Покрови, Покров Пресвятої Богородиці, геортонім, ідеонім, іконім, агіонім.*

З історії богородичного свята. Свято *Покрова Пресвятої Богородиці*, яке в Україні відзначають 1 жовтня, належить до богородичних свят візантійської східнохристиянської традиції. В українському християнстві та культурі воно набуло особливого значення в церковному році (прирівняне до дванадцятого), дало назву багатьом храмам (сьогодні налічується близько 200 церков Покрову Пресвятої Богородиці). Це свято тісно

пов'язане з історією українського війська, відзначається як день заснування УПА, День козацтва та День захисників і захисниць України.

Церковне свято як комплекс релігійного вшанування певної священної події чи особи передбачає взаємозв'язок кількох складників: свято як день пам'яті події, храм на честь свята, іконографія свята, гімнографія свята (літургія, акафіст). Через це в українській мові утворився ряд взаємопов'язаних онімів: геортонім (назва свята) – ідеонім (назва храму) – іконім (назва ікони) – агіонім (назва священної особи).

Із часів перших церковних соборів, а саме собору в Ефесі 431 р., коли Діву Марію проголошено Богородицею, церковне передання і насамперед літургійний текстовий комплекс пов'язує із Нею три основні теологеми, відображені у відповідних агіонімах: богоматеринство (*Богородиця*), дівицтво, збережене у зачатті і народженні (*приснодіва*), і привілей особливого заступництва, покровительства над християнами (*Заступниця*, *Покровителька*).

Уявлення про опіку Пресвятої Богородиці сформувалося ще за часів раннього християнства. У візантійській традиції воно переросло у вшанування Богородиці-Заступниці із розвиненою іконографією, реліквіями та обрядовістю цієї богословської ідеї [див. Александрович 2010: 41]. У першій половині XI ст. культ Богородиці-Заступниці був перенесений до Київської митрополії, і вже у XII ст. на його основі постав культ Покрову Богородиці. Його дослідники вважають старокиївською реплікою давньої візантійської традиції, яка сформувалася спершу в князівському оточенні і згодом поширилася на монастирське (Києво-Печерський монастир), а відтак і міське середовище. Осередком міського вшанування Богородиці-Заступниці, як уважають, могла бути київсько-подільська церква Богородиці Пирогощі, основною реліквією якої була однойменна константинопольська ікона (при цьому *Пирогоща* – звичний для візантійської церковної культури епітет Богородиці зі значенням «заступниця, покровителька», що метафорично розвинулося зі значення «твердиня», «стіна») [Александрович 2010: 59]. Саме про наслідування візантійського культу Богородиці-Заступниці згадує митрополит Іларіон, автор «Слова о законі і благо-

даті» (1037–1050), говорячи про князя Ярослава Мудрого, що той «прѣдаль люди твоє и градъ стѣи всеславнїи *скорѣй на помощь хрстіаномъ стѣи бѣи*» [там само: 50–51]. Іларіон описує акт посвячення князя та держави опіці Пресвятої Богородиці, учинений за зразком такого посвячення м. Константинополя в VI ст. Як зауважує дослідник іконографії Покрову В. Александрович, «Слово» Іларіона зберегло також важливу вказівку на побутування самого поняття «покров» у значенні «захист», «заступництво»: так, св. Володимир схарактеризований тут як «бескровный покровъ», тобто заступник, покровитель [там само: 51].

Іконографічна реалізація ідеї опіки Богородиці в давній київській традиції, як пізніше волинській та галицькій, відбувалася через такі іконографічні типи, як Агіосоритиса (Заступниця) (ікона Богородиця Пирогоша), Оранта (Молільниця) (мозаїка Святої Софії та ін.), тронна Оранта (західноукраїнська ікона XIII ст. Галицька Покрова). У них заступництво (покров) Божої Матері показане як молитовне предстояння перед Її Сином Ісусом Христом із піднятими догори руками – характерній позі молитви заступництва [Александрович 2010: 400].

Прив'язка абстрактної ідеї заступництва Богородиці до її предметного втілення – розпростертого полотнища (омофор, мафорій, велум) склалася вже на руському ґрунті і є старокиївською редакцією візантійського образу Богородиці-Заступниці, що, до речі, в такому іконографічному розв'язанні особливо поширився на північні землі Русі – міста Суздаль, Псков, Новгород, Володимир (найменування церков, монастирів, іконографія). Іконографія з розпростертим полотнищем постала на основі оповіді у візантійському Пролозі X ст.: під час облоги Константинополя арабами люди зібралися у Влахернському храмі на богослужіння, і св. Андрій Юродивий бачив, як Пречиста Діва у супроводі багатьох святих та ангелів стала над царськими воротами, зняла з голови сяючий омофор (покривало для голови) чи мафорій (плащ, ризу) і розпростерла його над людьми, після чого місто було врятоване від нашествия. Це т. зв. «влахернське» потрактування покровської ідеї, прямо пов'язане з ушануванням реліквій Богородиці – Її ризи (мафо-

рію) та пояса, що зберігалися у Влахернському храмі м. Константинополя.

Як бачимо, у цьому сюжеті покриття людей покривалом і саме покривало стало символом заступництва й покровительства Пресвятої Богородиці та фактичним його проявом, тобто, крім абстрактного, актуалізувало й предметне значення покрову.

Як слушно зауважує В. Александрович, сюжет видіння Андрія Юродивого, із яким пов'язують і постання свята Покрову, суттєво звужує первісну ідею покрову-заступництва Пресвятої Богородиці до епізодичної події, що сталася у влахернському храмі [Александрович 2010: 117], однак саме таке потрактування свого часу вийшло на передній план і стало традиційним для української іконографії та геортології.

З огляду на сказане цікавим є свідчення Учительного Євангелія 1635 р., яке проводить пряму паралель з означеною подією та облогою татарами Києва: «Такъ ж наихали татарове на мѣсто кїѡ^в без жа^нной вповѣди на нашу роус. вбачивши то кїєванє и^ж великое воиско татарское не оуфаючи на свою моць теды припалы на мляви къ гоу боу и къ стои бци. І третїи днь вказалоса стаа бца на въз^зусѣ на^н црквею печерского манастирѧ покрѣ^вши црковь *ризю* своєю стою. татарове вбернулиса назад з великою стыдливостью и сами са сѣкли. и тоє *покрытиє стои бци* видѣвъ стый андреи и епифанїи которыи показали народови хрстіанскому ласку бжію и стои бци» [Александрович 2010: 401].

Уперше свято *Покрова Пресвятої Богородиці* церковні святці фіксують у другій половині XIII ст. Серед ранніх церковних календарів його зазначено в західноукраїнському Полікарповому Євангелії 1307 р. та місяцеслові, уміщеному в Галицькому Євангелії 1144 р. [Александрович 2010: 76]. Найранішою іконою Покрову є т. зв. Галицька Покрова кінця XII – початку XIII ст. (тип Оранта на троні з Еммануїлом у лоні). Інтенсивний розвиток культу Покрову Богородиці припадає на кінець XIII ст., період після монгольської навали. Із цього часу і впродовж наступних століть з'являються ойконіми та ідеоніми, пов'язані з Покровом: 1270-ті рр. – король Лев дарує село Покровське собору в Холмі, у 1418 р. джерела згадують По-

значення епітета *Пирогоца* або синонім Богородиці Оранти – *Нерушима Стіна*). До речі, саме в цьому значенні, лексему **покровъ** фіксує «Лексикон» П. Беринди 1627 р.: Покрѡвъ: дѡхъ, накрытѣе (Беринда 1627: 86), не подаючи геортоніма. За іншим припущенням, σκέλης може бути пов'язане з епітетом у назві ікони влахернської Богородиці ἐπίσκεψις, що передає абстрактну ідею заступництва через інший предметний образ – мафорій, плащ, покривало [Гордієнко 2019: 7], однак ми не знайшли підтвердження цієї семантичної версії у відповідних грецьких словниках.

Церковнослов'янські літургійні тексти свята поряд із лексемою **покровъ** в абстрактній семантиці подають синонім **омофоръ** із предметним значенням (з гр. ὀμοφόριον «покривало», через поплутування також – μαφόριον «плащ»), тобто полісемія грецької лексеми розвинулася тут у синонімію, що пов'язано із описаним вище розвитком покровської ідеї (влахернське об'явлення). Пор. українській переклад «Акафісту Покрові (sic!) Пресвятої Богородиці»: *Сила Вишнього осіняє тих, що з вірою і побожністю вдаються до Твого всечесного **покрову**; Довготерпеливий всевидячий Господь, бажаючи явити Свого чоловіколюбства недослідиму безодню щедрот, обрав Тебе єдину за Матір Собі і сотворив Тебе, людям нездоланний **захист**, щоб якщо хто з них і буде достойний осудження праведним судом Божим, однак Твоїм всесильним **покровом** зберігається на покаяння; бо тільки Тобі одній, Пречистій Матері Божій, дано, щоб усяке Твоє прохання сповнилося; Дивні діла Твої показав Ти, Господи, коли предивний **Її омофор**, який світився в **Її** руках яскравіше за сонячне проміння, явився і **покрив** людей, які були у Влахернській церкві; про таке **знамення **Її** милосердного заступництва** почувши, охоплені жахом і радістю, всі зивали (Акафіст 2).*

Геортонім *Покрова (Покрову) Пресвятої Богородиці* утворений за частотною для назв церковних свят моделлю [свѣто] + **родовий відмінок** (із церковнослов'янською **-а** та українською **-у** флексіями), проте переважно існує у зредукованій до першого слова назви формі – [свѣто] **Покрова**. Прикладами такої редукції є: повна назва *По плоті Обрїзання Господа і Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа* – коротка зредукована у формі

Н. в. *Обрізання*, Р. в. [свято] *Обрізання*; повна назва *Введення у храм Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії* – зредукована у формі Н. в. *Введення*, Р. в. [свято] *Введення* тощо.

При називанні ікони застосовується модель [ікона] + **родовий відмінок** (ікона Покрова Пресвятої Богородиці), що там само можуть підлягати редукції – *Покрова* (пор. терміни *Козацька Покрова*, *Галицька Покрова*). За такою самою моделлю утворено й ідеонім – *церква Покрову (Покрова) Пресвятої Богородиці*.

Таку редукцію геортоніма супроводжувало переосмислення його відмінкової форми – т. зв. номінативізація родового: іменник у Р. в. чол. р. *Покр^ова* почав сприйматися як форма іменника жіноч. р. Н. в. *Покр^ова*. Переосмисленню сприяла морфологічна аналогія з іменником *Богородиця*, цьому також сприяв граматичний показник жіноч. р. – церковнослов'янська флексія *-а*: лексема *Покрова* сприймалася як епітет Богородиці – *Богородиця Покрова* (аналогічно *Богородиця Пирогоща*, *Богородиця Оранта*). Від рекатегоризованої форми *Покрова* (Н. в.), у свою чергу, утворився «новий» Р. в. жіноч. р. *Покр^ови*.

Така трансформація охопила всі пов'язані між собою онімні назви, пор.: **геортонім**: *Пан хотів умовитися з ними [бурлаками] на ціле літо, до Покрови* (Н.-Л. МД: 93); *Хто сіє по Покрові, той не має що дати корові* (Номис: 7); *Пройшла уже й Покрова – заревла дівка, як корова* (Номис: 7); **іконім**: *На стіні висів великий образ Покрови. Отець Степан став і згорнув руки перед образом* (Н.-Л. СБМ: 54); **ідеонім**: *Український православний собор Святої Покрови в Вінніпегу* [Український 1927: 1].

Прикметно, що в богослужбових текстах можна спостерігати навіть явище певної гіперкорекції, коли лексему *покрова* вжито у значенні «омофор, покривало», пор: *Тропар, гл. 4*: Сьогодні ми, православні люди, радісно святкуємо, осяяні Твоїм, Божа Мати, явленням, і, здіймаючи очі до Твого пречистого образу, уклінно просимо: покрий нас чесною Твоюю *покровою* і визволи нас від усякого зла, благаючи Сина Твого, Христа Бога нашого, щоб спас душі наші. *Величання*: Величаємо Тебе, пре-

святая Діво, і шануємо **покрову** Твою святу, бо Тебе бачив святий Андрій у церкві, як за нас Ти Христу молилася (Покрова).

Крім указаних процесів, очевидно за посередництвом іконіма, відбулося ототожнення еортоніма та агіоніма – жін. р. **Покрова** (= Богородиця). Така персоніфікація геортонімів притаманна зокрема українській фольклорній традиції, де вона пов'язана з народним уявленням про вплив часу і подій на життя людини (пор., зокрема, в «Кайдашеві сім'ї» І. Нечуча-Левицького: *Святая святиця, небесна цариця! П'ятінкоматінко, и ти святий понеділочку, божий ключничку!* (Н.-Л. КС: 142); *Покарала мене й свята неділя, і свята п'ятниця. Тепер хоч сядь та й плач!* (Н.-Л. КС: 29); *Двері одчинились, і в хату ввійшла свята п'ятниця, з розпущеними косами, з золотим вінцем на голові, в широкій одежі з червоного та жовтого огню* (Н.-Л. КС: 48). Пор. також: *Свята Покрівонько, покрий мою голівоньку платочком (не стяжкою, не квіткою, а чесною наміткою; хоч ганчіркою, аби я була жінкою)* (Номис: 7); *Покров! Натопи хату без дров!* (Номис: 7); *Покрова* всю землю листом покрива (Номис: 7).

Але, зрештою, ототожнення **Богородиця** = **Покрова** базується також і на основі гімнографії свята, де Богородицю прямо названо покровом, пор.: *Непереможній Владичиці на честь її покрову народ український співає цю подячну пісню. А Ти, що молишся за нас неустанно, охороняй від усякого лиха люд Твій, що кличе: Радуйся, покров й заступнице, спасителько душ наших!* (кондак 1); *Радуйся, захист від ворогів видимих і невидимих, Радуйся, всесильний покров народу Христового* (ікос 2) (Акафіст 1).

Оскільки, як ми вже зауважували, ідею покрову-заступництва у старокиївській іконографічній традиції виражав іконографічний тип Оранта – Богородиця Нерушима Стіна, свято цієї мозаїчної ікони в Софійському соборі мало назву **Друга Покрова** за аналогією до народних відповідників тріади богородичних геортонімів: **Перша Пречиста** (Успіння Пресвятої Богородиці), **Друга Пречиста** (Різдво Пресвятої Богородиці), **Третя Пречиста** (Введення в храм Пресвятої Богородиці), пор.: *Служба Божя на Свято «Другої Покрови», цебто*

Образа Божої Матері «Нерушима Стіна» в Київсько-Софійському соборі (Мінея: 48).

Наголос. Акцентуаційна форма *Покровá* – це російська форма Р. в. лексеми *Покрѡв* із архаїчним наголосом, притаманним певним російським говорам; українська літературна форма Р. в. від *Покрѡв* – *Покрѡва*.

Отже, як бачимо, назва свята *Покрову Пресвятої Богородиці* та похідних від нього іконіма, ідеоніма, агіоніма мало складний розвиток, що було прямо пов'язано зі становленням ідеї заступництва Пресвятої Богородиці в українській християнській традиції, починаючи з княжих часів. Первісно виражаючи лише абстрактне поняття заступництва, лексема *покров* набула предметного значення – полотнище, омофор (хустка), мафорій (плащ). Зредукований варіант Р. в. геортоніма, що традиційно існував у церковнослов'янській формі *Покрѡва* (Р. в.), зазнав переосмислення – номіналізації, унаслідок чого виникла форма *Покрѡва* (Н. в.) та похідне від нього *Покрѡви* (Р. в.) та відбулося ототожнення геортоніма та агіоніма (*Покрова* = *Богородиця*).

Александрович В. Покров Богородиці. Українська середньовічна іконографія. Львів, 2010.

Гордієнко Д. Становлення та розвиток культури Покрови Пресвятої Богородиці в середньовічній Україні. Гетьманські читання. *Покрова Пресвятої Богородиці в історії української культури та українського війська: збірник наук. статей.* Київ, 2019. С. 5–24.

Токаржевський-Карашевич Я. Свято Покрови Богородиці. Лондон, 1953.

Український Православний Собор Святої Покрови в Вінніпегу. Нарис його розвою. Вінніпег, 1927.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Акафіст 1 – Акафіст до Матері Божої на честь Її Покрову. <http://kyiv-pravosl.info/2013/10/14/akafist-do-materi-bozhohji-na-chest-jiji-rokrovu/>

Акафіст 2 – Акафіст Покрові Пресвятої Богородиці. URL: https://stavropigia.lviv.ua/index.php?id=15&tx_ttnews%5Btt_news%5D=742&cHash=d0c04db4f8bd4f4c513dd31d0a0ea918

Беринда – Беринда П. Лексикон славенороський (1627). Підгот. тексту і вступна стаття В. Німчука. Київ, 1961.

Мінея – Святкова й Загальна Мінея українською мовою. Київ: Видання ВПЦР, 1927.

Н.-Л. КС – Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. Київ: Основи, 2025.

Н.-Л. МД – Нечуй-Левицький І. Микола Джеря. В. м. (на чужині), 1948.

Н.-Л. СБМ – Нечуй-Левицький І. Старосвітські батюшки і матушки. Харків: Фоліо, 2024.

Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники Опанаса Марковича і других. Впорядкував і видав Матвій Номис. Перевидав Дмитро Гулей. Торонто-Київ, 1993.

Покрова – Покрова Пресвятої Богородиці. URL: <https://cerkva.kiev.ua/news/119.html>

REFERENCES

Aleksandrovych, V. (2010). The Protection of the Virgin. Ukrainian Medieval Iconography. Lviv (in Ukr.).

Hordiienko, D. (2019). The formation and development of the cult of the Protection of the Virgin in Medieval Ukraine. Hetman readings. *The Protection of the Virgin in the history of Ukrainian culture and the Ukrainian army: collection of scientific works* (pp. 5–24). Kyiv (in Ukr.).

Tokarzhevskiy-Karashevych, Ya. (1953). The Feast of the Protection of the Virgin. London (in Ukr.).

Ukrainian Orthodox Cathedral of the Holy Protection in Winnipeg. An Outline of Its Development (1927). Winnipeg (in Ukr.).

LEGEND

Акафіст 1 – Akathist to the Mother of God in Honor of Her Protection. <http://kyiv-pravosl.info/2013/10/14/akafist-do-materi-bozhoji-na-chest-jiji-pokrovu/> (in Ukr.).

Акафіст 2 – Akathist to the Protection of the Most Holy Theotokos. URL: https://stavropigia.lviv.ua/index.php?id=15&tx_ttnews%5Btt_news%5D=742&cHash=d0c04db4f8bd4f4c513dd31d0a0ea918 (in Ukr.).

Беринда – Berynda, P. (1961). Lexicon of Slavonic Russia (1627). Preparation of the text and introductory article by V. Nimchuk. Kyiv (in Ukr.).

Мінея – Festive and General Minea in Ukrainian (1927). Kyiv: Vydannya VPTsR (in Ukr.).

Н.-Л. КС – Nechui-Levytskyi, I. (2025). Kaidashev's family. Kyiv: Osnovy (in Ukr.).

Н.-Л. МД – Nechui-Levytskyi, I. (1948). Mykola Dzherya. В. м. (abroad) (in Ukr.).

Н.-Л. СБМ – Nechui-Levytskyi, I. (2024). Old-world fathers and mothers. Kharkiv: Folio (in Ukr.).

Номис – Nomys, M. (Ed.). (1993). Compiled Ukrainian proverbs, sayings and such. Collections of Opanas Markovych and others. Republished by Dmytro Gulei. Toronto – Kyiv, (in Ukr.).

Покрова – Pokrova of the Most Holy Theotokos. URL: <https://cerkva.kiev.ua/news/119.html> (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
21.11.2025

Прийнято до друку 01.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 21.11.2025

Accepted for publication

01.12.2025

Published on 29.12.25

Natalia Puryaeva

GEORTHONYM OF THE PROTECTION OF THE MOST HOLY THEOTOKOS: LEXICAL AND GRAMMATICAL VARIANTS

The article examines the etymology and lexical-semantic development of the georthonym *Pokróva Presvyatoy Bogoroditsy*, as well as its derived onymes (iconym, ideonym, agionym) and the variants *Pokróva*, *Pokrova*, and *Pokrovy*. It is shown that the polysemantic nature of the original Greek lexeme – which, through translation, gave rise to the Church Slavonic and subsequently Ukrainian name of the feast – combines both the objective and abstract meanings of “covering / cloak” and “protection / intercession.” This semantic richness led to a reinterpretation of the lexeme *Pokróva* and changes in its grammatical forms.

In particular, the form *Pokróva*, created by reducing the georthonymic model [sviato] + genitive with the Church Slavonic inflection *-a*, underwent a reinterpretation: the masculine genitive noun *Pokróva* began to be perceived as a form of a feminine noun. This, in turn, led to the emergence of a new form in Russian Orthodox usage – *Pokrovy*. Simultaneously, the lexeme *Pokrovy* underwent semantic reinterpretation and came to be perceived as an epithet of the Virgin Mary – *Bogoroditsa Pokrova*, by analogy with *Bogoroditsa Pyrohoshcha* and *Bogoroditsa Oranta*.

Key words: Pokrova, Pokrovy, Pokrova Presvyatoy Bogoroditsy, georthonym, ideonym, iconym, agionym.

**РАДІОДИКТАНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ:
ЛІТЕРАТУРНИЙ СТАНДАРТ І СОЦІАЛЬНИЙ
ПРЕСТИЖ СЛОВА ПИСЬМЕННИКА**

ЄРМОЛЕНКО
Світлана Яківна,

доктор філологічних наук, професор, академік НАН України, головний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики, Інститут української мови НАН України; вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001; e-mail: svitlana.yermolenko@gmail.com ORCID: 0000-0002-9916-4915

Svitlana
YERMOLENKO,

Academician of the NAS of Ukraine, Professor, Dr. Sci. (Philol.), Chief Researcher of the Department of Stylistics, Culture of the Language and Sociolinguistics, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine; 4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine; e-mail: svitlana.yermolenko@gmail.com

Стаття присвячена аналізу особливих текстів, що їх написали сучасні українські письменники (Іван Малкович, Юрій Андрухович, Ірина Цілик, Катерина Калитко, Оксана Забужко, Євгенія Кузнєцова) для радіодиктанту національної єдності (2020–2025 роки). Розглянуто семантику ключових слів – дім, дорога, життя, пам'ять, парк як маркерів часового зрізу літературної мови, яка віддзеркалює настрої, думки людей у час війни.

Наголошено на важливій інформаційно-почуттєвій ролі усного слова (голосу) і слова написаного, яке запам'ятовуємо, читаючи книжки, а також записуючи те, що чуємо. Закцентовано на прикладах написання слів, уживання розділових знаків, які потребують вироблення навичок грамотного письма. Емоційні тексти радіодиктанту, наповнені оцінною лексикою, вкрапленнями місцевих назв, дейктичними словами, розширюють світогляд українців, сприяють усвідомленню того, що українська мова – мова єднання нації.

Ключові слова: національна ідентичність, авторський текст радіодиктанту, емоційно-експресивний стиль, правописна норма, лексична, граматична норма, пунктуація, варіантність розділових знаків.

Про національну єдність і українську ідентичність сьогодні міркують і пишуть багато. У філософських, історичних дослідженнях, а також в актах законотворення намагаються дати не-суперечливе визначення поняття ідентичності, а також пояснити історичну змінність значення термінів *нація*, *національний*. Частотне у ХХ столітті поєднання двох понять *національний* і *соціальний* трапляється дуже рідко. Але коли читаємо в сучасних публіцистичних джерелах про те, що закони в державі мають діяти для всіх, то розуміємо, що національна єдність тісно пов'язана із соціальним становищем громадян.

Як народжується, формується така єдність? Мільйони українців в умовах загарбницької війни Росії проти України, які змушені були виїхати з країни, покинувши рідні домівки, інтегруючись у нові суспільства, гостро відчували потребу знання мови тих держав, куди вони приїхали. Багато з них також писали українські радіодиктанти національної єдності, бо мова ментально пов'язує їх з Україною. Може, рідний голос Українського радіо – це була можливість відчувати себе не переселенцем, не біженцем, а людиною окремого, історично сформованого українського народу, на долю якого випало випробування стійкості, мужності й віри в те, що козацькому роду нема переводу. Тому традиція радіодиктантів має бути збережена.

Учасникам цієї акції можуть подобатися чи не подобатися тексти, різні голоси й практика озвучення текстів дикторами.

У кожного з нас є свої смаки, свої спогади про шкільних учителів і про вимоги грамотності. Але радіодиктант сьогодні – це не звичайний шкільний диктант, не просте оцінювання грамотності. У сучасних умовах це часто сумні спогади про мирні дні, про фізичну неможливість зібратися разом, поділитися наживо думками й враженнями про текст, про відомих і невідомих авторів, про слова, які звучать навколо й ніби всім зрозумілі, але відтворюють їх на письмі по-різному, тобто вони не набули статусу автоматичного запам'ятовування правописних норм української літературної мови. Сумніви щодо правопису нових слів з'являються постійно, бо наша мова жива, не законсервована, не мертва. На наших очах утворюються нові прислівники, нові прикметники й дієприкметники, нові синонімічні вислови.

Як оцінювати радіодиктант національної єдності, проведений у час війни? Хто мав змогу писати цей диктант? Чи варто, зважаючи на нинішні умови, оцінювати рівень грамотності, знання українського правопису? Очевидно, радіодиктант національної єдності – це щось більше, ніж оцінка правильності письма.

Насамперед мова про тексти радіодиктантів. За останні шість років вони змінилися, відгукуючись на виклики часу, у який живемо. Відомо, що письменники, майстри художнього слова гостріше відчують й ословлюють зміни в суспільстві та зміни в мові. Диктант «**Виклики книжкової ери**» (автор тексту – письменник і видавець **Іван Малкович**) [Малкович 2020] – про паперову книжку й книжку на електронних носіях, тобто електронну книжку. Це сучасна актуальна тема, яку популярно, переконливими конкретними мовними засобами висвітлює письменник, інформуючи про зростання кількості прочитаних книжок, про збільшення числа видавництва.

Цікаву розповідь про поширення електронних версій книжок, про різні відчуття сприймання паперової та електронної книжки супроводжує роздум автора: **що** відчуватимуть майбутні читачі творів на електронних носіях (пор. вислів автора про кінематографічний образ «енелятка» з очима **на пів обличчя**), ніхто не знає, але запропонований текст диктанту змусить замислитися, як грамотно написати слово з апострофом (**м'язами**),

чи такі слова, як *на пів обличчя, наприкінці, на півдорозі, надовго* або слово з *не* у словосполученні *відчуття невідомі*, чи які розділові знаки (двокрапку, тире) поставити в реченні *Але й це не страшно: головне – читати, і не так важливо, з яких носіїв*.

Є в тексті диктанту приклади вживання розділових знаків у реченнях із виділеним комами вставним словом *напевно*; написання складних слів *стомільйонні* (*наклади, тобто тиражі*). Двічі в тексті диктанту звучить вислів *на відміну від*, який приєднує виділений комами відокремлений член речення, на що теж варто звернути увагу.

Текст радіодиктанту інформативний і щодо змісту, і щодо наповнення правописним матеріалом – формами прислівників, складними словами, вставними словами, написання слова *пів*, правилами використання розділових знаків у простому й складному реченнях, у реченнях з відокремленими членами.

Текст диктанту **Юрія Андруховича «Слідом за пам'яттю»** [Андрухович 2021] ілюструє особливе ставлення автора до інтонаційного багатства мови, про що свідчать авторські розділові знаки для відтворення емоційної розповіді – спогадів про парк у рідному місті.

У назві диктанту є слово з апострофом ПАМ'ЯТЬ (цей знак характерний для української мови). Перший абзац авторського тексту ілюструє особливий емоційно-експресивний стиль автора, що виявляється в рядах однорідних членів речення, серед яких однорідні присудки, означення, виражені прикметниками, дієприкметниками з оригінальним словотворенням, що поєднані в одному поширеному реченні або в складносурядних, складнопідрядних синтаксичних конструкціях: *Парк! Як добре, що він у нас був. І не просто був, а бував, дихав, заманював – такий величезний, розкинутий на незліченних гектарах, невимірний. Кожен із нас, молодших і старших, приходив до нього трохи не з побожним онімінням і завжди відкривав щось таке, що хоча б на пів життя залишиться спомином. Наш парк перевершував будь-який інший, він був чудесним лісом. Він існував поза часом і в позачасі тривав.*

Авторський знак оклику після першого слова-речення цілком природно міг маркувати інтонацію наступного речення, а

після початкового слова-речення звичними були б три крапки, і це не була б пунктуаційна помилка. Тобто текст диктанту має виразні авторські розділові знаки, що передбачають використання інтонаційних варіантів і варіантних розділових знаків.

Із правописом пов'язані словотвірні моделі, виділені в тексті. До авторських слововживань належить вислів прислівниково-обставинного значення *в позачасі*. Лексему *позачас* фіксує СУМ-20 із поясненням *Те саме, що ПОЗАЧАССЯ*. До відзначених у словнику варіантів належить лексема *жовтина*, пор. *жовтизна*.

Серед складних випадків уживання розділових знаків – оформлення переліку паркових «дивовиж», де немає дієслів, а є тільки дієприкметниково-іменникові словосполучення, у яких дієприкметники виконують роль поширених означень: *Покинутий* *десь на галявині псевдокитайський павільйон*, *застиглий танок гіпсових німф докола рясно порослого асфоделями пагорба, заграбований і напівзавалений каменями лаз у розбійничу печеру...*

У тексті диктанту багато стилістично маркованих словотвірних, синтаксичних засобів. Автор спілкується з читачами, звертається до них: *Хоч найважливіша була осінь. Ви її любите? Якщо ви незлюбили осінь, то вам у дитинстві не пощастило з парком.*

Звертаємо увагу на різне написання слів із заперечною часткою *не*, нанизування дієслівних синонімів як однорідних членів речення, пор.: *Бо кожне моє, як і моїх ровесників, літо минало – ні, пролітало, проносилося! – в парку, в його іноді аж до грудей високій траві.*

Емоційно-експресивний синтаксис тексту взаємодіє з авторськими словотвірними засобами, пор.: *невичерпності їхніх напівтонів; передсвітанковими годинами; [парк] поступово скидав ту червіль і жовтину, до решти, дощенту оголюючись на зиму.*

Авторський текст диктанту розрахований на поглиблене вивчення української мови, на можливості словотворення, урізноманітнення синтаксичних структур і, безумовно, на тенденції словотворення в індивідуальному мовостилі. Часто вживані в

авторському тексті розділові знаки тире, двокрапка мотивують дотримання правил виразного читання цього тексту.

Текст радіодиктанту «**Твій дім**» написала українська письменниця і режисерка **Ірина Цілик** (читала текст Ада Роговцева) [Цілик 2022]. Використовуючи форму звертання до другої особи (*ти*), авторка наголошує на тому, що війна, ця велика біда, прийшла до всіх українців, забрала в людей затишний власний дім, про який мріялося «так довго, чи не пів життя». Згадано такі деталі, як зарубки часу, зроблені рукою матері на одвірку, а також описано облаштування, ознаки побутових деталей, навіть запахи дому.

У мережі, до речі, обговорювали після диктанту не всім відомий *креденс* (різновид шафи), *побитий шашелем*: така деталь свідчить про назву старих меблів. Суперечки, які поширювалися в інтернеті, можуть бути ознакою ворожої пропаганди, орієнтованої на підривання національної єдності українців: вимушені біженці, переселенці потрапляють в іншу побутову культуру, чують інші назви предметів. Мабуть, згадану назву варто було пояснити в примітці, як це завжди було властиво друкованим творам нашої **всеукраїнської** (історія вживання терміна *всеукраїнський* – окреме питання) художньої літератури.

Авторка тексту, розмовляючи з домом, олюднює його, персоніфікує і водночас порівнює його з фортецею: ***Насуплений, пошрамований, із заклеєними навхрест шибками, твій дім, беззахисний під час великої біди, тепер щосили намагається бути фортецею: десь у його нутрощах – у темному, незатишному підвалі – часто ховаються від обстрілів люди і домашні звірі.***

У тексті диктанту є назви ***твій дім, мій дім, свій дім***, і всі вони об'єднані думкою про нашу рідну землю, Україну. У час війни, час ***великих переселень*** виникають асоціації дому не тільки з *фортецею*, а й із *валізою, равликами*. Але авторка наголошує на іншому сприйманні образу дому:

Та головне – це місце сили і пам'яті роду. З нього черпали снагу твої попередники, перемелені жорнами темних часів, – війнами, репресіями, боротьбою з двоголовою гідрою. Їх ламали, а вони билися за право вижити й зберегти в собі свій дім. От як і ми тепер.

Я точно знаю, він вистойть, виборсається, дочекається твого схвильованого вигуку: «Я вдома!». А ти про все-все мені розкажеш.

Відтворення на письмі почуттів, оцінок, психологічного стану авторів-оповідачів – це складне завдання щодо загальних правил використання розділових знаків. Очевидно, що в практиці оцінювання написаних диктантів бажано зважати на варіантність авторської пунктуації.

Авторка тексту диктанту 2023-го року «**Дороги України**» – письменниця **Катерина Калитко** [Калитко 2023]. Стиль цього тексту і лейтмотив його настрою відтворює перша фраза, написана із розділовим знаком тире (–), що інтонаційно й змістовно увиразнює авторську метафору. Метафора ця багатозначна: у семантиці дієприкметника *переплутані* є відтінок негативної оцінки, якої можна було б уникнути, замінивши це означення іншим дієприкметником – *переплетені*. Згадаймо відому пісню «Два кольори» на слова Дмитра Павличка: «**Переплелись, як мамине шиття, Мої сумні і радісні дороги**». Але назва диктанту вже пішла між люди. Можливо, її виправдовує ширша метафора із ключовим словом *любов*: **Дороги України – переплутані нитки любові**. Така метафора може народитися в думках волонтера (волонтерки), які повертаються після виконаної роботи додому і їдуть дорогами сучасної України. У тексті згадано власні назви, зокрема і в словосполученнях *ізмумська дорога, Хаджибейський лиман, Чернігів, Десна, Полтавщина, Львів*.

Лаконічна авторська розповідь, передана на письмі реченнями з авторськими розділовими знаками, ніби фіксує окремі знімки побачених з вікна автомобіля наслідків війни:

У знищеному селі обіч – весна: обвуглене збіжжя, що тліло всю зиму, випускає вперті паростки скрізь по руїнах зерносховища.

Посічена обстрілами посадка зеленіє в половину висоти: зелено-чорний прапор. За нею темніє згорілий танк. Ще далі, на обрії, вийшов орати трактор. Влітку вирви на цьому полі обростуть по краю шавлією.

У тексті диктанту відображено характерні для різних місцевостей України назви людських осель, «далеких жител», пор.: У *бганках* [розмовне слово ‘Зморшка або складка на

чомусь' (СУМ-20), яке в тексті вжито в переносному значенні, що варто було б пояснити] *подільського ландшафту виблискують кольоровими мозаїками хати з мальованими віконницями; кам'янички в садках на околиці Львова; Барвисті гори гарбузів між ріллі, і кукурудзи до пізньої осені виструнчені на городах стійко, бо на зиму люди вкриють ними стіни домів.*

Руйнівна сила війни не може перемогти силу любові до своєї рідної пораненої землі, про що так лірично розповіла авторка: *Підірвані мости лежать животами у своїх ріках – і ріки обіймають їх; Дороги України – переплутані нитки любові: подекуди перерубані, але знову зв'язані у вузол, аби бути ще міцнішими. Немає нічого красивішого, ніж їхати крізь усю країну і вбирати її поглядом.*

У тексті диктанту є приклади для перевірки правильного написання слів з буквою **Ї** та буквосполученням **БО**, слів з апострофом, з подвоєнням приголосних, написання складних слів, приклади на вживання великої літери. Авторські розділові знаки (*двокрапка* і *тире*) передбачають можливі варіанти. Текст диктанту про ключовий образ *доріг любові*, що еднають Україну, є переконливою ілюстрацією поняття «національна єдність».

Авторка диктанту «**Магія голосу**» (2024 р.), відома письменниця **Оксана Забужко** [Забужко 2024], написала цікавий і актуальний для дослідження історії української культури літературної мови текст. Це сторінка з історії Українського радіо, що його впізнавали за виконанням о 6 годині ранку Шевченкового гімну «Реве та стогне...», а також за голосами дикторів.

У народній назві «брехунець» чуємо не тільки гумористичне ставлення українців до офіційної пропаганди, але й відлуння відомої казки про правду і кривду. А втім, радіо гомоніло, *співало*, лунало заклично для всіх і всюди. Роль його у формуванні суспільної думки, а також у поширенні української літературної мови (не говоримо зараз про часові ліміти на українське радіомовлення) як важливого чинника національної єдності – незаперечна. Слухачі радіо впізнавали голоси улюблених дикторів, акторів, а диктори стежили за правильною вимовою, наголошуванням слів. Настільними книжками для них були

«Словник наголосів» (1-е видання 1959 р.) та «Орфоепічний словник» (1-е видання 1983 р.) Миколи Івановича Погрібного. Увага до звучання мови радіо формувала суспільну думку про літературну мову як культурно-національну цінність, важливу ознаку ідентичності українців.

Текст диктанту Оксани Забужко із символічною назвою *магія голосу* дуже влучно й глибоко ословив два потужних джерела часоно маркованого українського патріотизму, трансльованого Українським радіо, – українська пісня і український футбол. У цікавій інформації про співачку Оксану Петрусенко і *засланчу* пісню про неї звертаємо увагу на слово *засланчий*: його не знайдемо в сучасному словнику, але воно прозоре, якщо згадати слово *засланець*. Але ж і це слово не було активним у словниках радянського періоду, не кажучи вже про мовну практику радіожурналістів.

У словнику Бориса Грінченка зафіксовано іменник *засланець* без прикладу вживання, з посиланням на «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського; у СУМ-11 слово має стилістичну ремарку *заст(аріле)*; наведено одну цитату, де є прізвище Т. Шевченка.

У сучасному СУМ-20 читаємо: ЗАСЛАНЕЦЬ, нця, ч. Той, хто покараний засланням, перебуває на засланні. *Йому було відомо, що значить пробивати шлях та ще й у військових школах, коли брат – політичний засланець, каторжник* (І. Багряний); *Черга репресій дійшла до людей мого покоління – і я мусив шукати роботи й спокою в Алма-Аті, де на той час скупчилось чимало українських засланців та добровільних вигнанців* (Б. Антоненко-Давидович); *Американський письменник Георг Кеннан ... об'їздив Сибір, поставивши собі за мету познайомитися з системою тюрем та з життям каторжників й політичних засланців* (Є. Гуцало).

Отже, на одному прикладі можна бачити, по-перше, як впливає ідеологія на фіксацію слова та його тлумачення у словниках, по-друге, чи може словник охопити мову всіх мікросоціумів певного історичного часу. Історія України – із виселеннями, переселеннями, засланнями, арештами – окремий аспект дослідження.

Мова Оксани Забужко має колорит західно-української розмовно-побутової традиції, наприклад: уживання дієслів на *-ся* (пор. *чується – почувати себе*), словосполучень (*збираються на працю – збираються на роботу*), дейктичних слів *те, то* (*телевізор притупив нам на те слух; Людський голос – то взагалі матерія магічна, в нього можна закохатись, навіть не бачивши носія*).

Яке словосполучення вибрати – *носій голосу* чи *власник голосу*? Авторка тексту вживає обидва, але перевагу, очевидно, має друге словосполучення, що прозвучало в чудовій авторській метафорі: *От уже сто років Україна звучить в ефірі планети власним голосом. І нашого голосу більше нікому й ніколи не вимкнути й не заглушити*.

Актуальність тексту бачимо в тому, що існує велика конкуренція між різними центрами інформації, а роль радіо не зменшилася, але ускладнилася. Платформа «Диктант національної єдності» навіть в умовах війни має активно діяти.

Текст диктанту письменниці Євгенії Кузнєцової «**Треба жити!**» [Кузнєцова 2025] виразно динамічний, оригінальний щодо актуалізації у структурно подібних мовних засобах різноманітних сенсів, а також їх протиставлення. Семантику ключового повторюваного слова **треба** і модальність окличного інфінітивного речення «Треба жити!» розкривають варіативні синтаксичні структури. Перша синтаксична структура **Жити треба цікаво** з наголошеним прислівником **цікаво** об'єднує частини складного безсполучникового речення із двокрапкою, після якої перелічено однотипні дієслівні словосполучення, що уточнюють зміст слова *цікаво читати книжки, ходити в театр, дресировувать пса Патрона...*

Наступне інфінітивне речення із зміненним порядком слів і частково зміненою модальністю *Треба жити!* розгортає низка прислівникових обставин, що утворюють ряд однорідних членів або самостійні інтонаційні одиниці з протиставним значенням, яке підсилює, увиразнює заперечна частка: *Не ввівсили, не трошки, не завтра, не після. По-справжньому! Зараз!* У таких структурах засобом змістового протиставлення двох останніх у переліку прислівників є лише інтонація. Це вимагає особливої уваги до озвучення тексту диктанту.

У наступних трьох абзацах розгортається основний зміст лейтмотиву *треба*. Це цікавий за змістом перелік дій. Поряд із *гладити котів, збирати гриби, купувати сукні з лілітками* (ознаки мирного життя) – *везти цуценят із фронту на «інтерсіті», донатити на військо, вишукувати РЕБи і генератори* (реалії воєнного часу).

Так майстерно снується авторська оповідь, на перший погляд, одноплосинна, з однотипними структурами, а насправді – всеохопна, у якій максимально використано ефект протиставлення в подібному.

Лаконічно, але чуттєво переконливо авторка торкається важливої проблеми – мовної ідентичності й національної єдності, коли війна змусила багатьох українців покинути свій дім: *Треба любити свій дім, навіть якщо він тимчасовий і далеко від справжнього дому – того, що в серці. Треба здавати кров, і, може, з нею ще в чьомусь серці поселиться любов до слів: «допіру», «п'ятятко» чи «кяхи».*

Текстові цього диктанту бракує логічного завершення. Мабуть, через недогляд, або невдале скорочення немає логічного зв'язку між першим реченням і двома наступними в абзаці: ***Ще треба плакати, коли можеться. За все те, що ніколи не мало з нами статися. За те, що ми не тільки знаємо, як пишеться*** [правильно – як треба писати] *«далекобійний дрон» або «балістична ракета», а й розрізняємо їх на слух.* Повторені слова *за все те, за те* не пов'язані зі змістом попереднього речення.

Так само непереконливий зміст передостанньої фрази про *росіян* та зміст останньої фрази: *Росіяни хочуть, щоб ми стали схожими на них: скніли у вічній гризоті. А ми будемо жити цікаво – всупереч історії і заради тих, хто після нас говоритиме нашою мовою.*

Ці часткові зауваження не знижують загальної оцінки емоційного тексту радіодиктанту, у якому актуалізовано глибокі сенси й важливі правописні моменти.

Мова письменників завжди виконувала головну роль у становленні, шліфуванні, еволюції норм української літературної мови як культурно-національної цінності. Письменники найтонше відчують багатогранне життя українського слова, роль

якого у важкі часи війни, як і роль фольклору, особливо вагома. Нашу стійкість у час загарбницької війни Росії тримають не тільки Збройні сили України, а й дух *народу*, цієї, за словами Івана Франка, «многодушної істоти». Радіодиктант національної єдності об'єднує письменників, акторів, журналістів, учителів, науковців, щоб дух української мови зміцнював нашу державу.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Андрухович 2021 – Опублікували текст радіодиктанту національної єдності «Слідом за пам'яттю» Юрія Андруховича. <https://stv.detector.media/radio/read/6951/2021-11-11-opublikuvaly-tekst-radiodyktantu-natsionalnoi-iednosti-slidom-za-pamyattyu-yuriya-andrukhovycha/>

Забужко 2024 – «Магія голосу», Оксана Забужко: оприлюднили текст Радіодиктанту 2024 – читати та звіяти з оригіналом. <https://suspilne.media/culture/867271-magia-golosu-oksana-zabuzko-opriludnili-tekst-radiodiktantu-2024-citati-ta-zvirati-z-originalom/>

Калитко 2023 – Катерина Калитко, «Дороги України»: текст Радіодиктанту 2023 – читати та звіяти з оригіналом. <https://suspilne.media/culture/605241-dorogi-ukraini-opriludnili-tekst-radiodiktantu-2023-citati-ta-zvirati-z-originalom/>

Кузнецова 2025 – «Треба жити!»: оприлюднили текст Радіодиктанту 2025 – читати та звіяти з оригіналом. <https://suspilne.media/culture/1150810-treba-ziti-opriludnili-tekst-radiodiktantu-2025-citati-ta-zvirati-z-originalom/>

Малкович 2020 – Прищепя Я. З'явився текст радіодиктанту національної єдності-2020. <https://suspilne.media/78800-zavivsa-tekst-vseukrainskogo-radiodiktantu-nacionalnoi-iednosti-2020/>

Цілик 2022 – Всеукраїнський радіодиктант Національної єдності-2022: оригінальний текст Ірини Цілик «Твій дім». <https://suspilne.media/culture/314438-vseukrainskij-radiodiktant-nacionalnoi-iednosti-2022-opriludneno-tekst/>

LEGEND

Андрухович 2021 – The text of the radio dictation of national unity «Following Memory» by Yuriy Andrukhovych has been published. <https://stv.detector.media/radio/read/6951/2021-11-11-opublikuvaly-tekst-radiodyktantu-natsionalnoi-iednosti-slidom-za-pamyattyu-yuriya-andrukhovycha/> (in Ukr.).

Забужко 2024 – “The Magic of the Voice”, Oksana Zabuzhko: the text of Radiodictation 2024 has been published - read and compare with the original. <https://suspilne.media/culture/867271-magia-golosu-oksana-zabuzko-opriludnili-tekst-radiodiktantu-2024-citati-ta-zvirati-z-originalom/> (in Ukr.).

Калитко 2023 – Kateryna Kalytko, «Roads of Ukraine»: the text of Radiodictation 2023 – read and compare with the original. <https://suspilne.media/culture/605241-dorogi-ukraini-opriludnili-tekst-radiodiktantu-2023-citati-ta-zvirati-z-originalom/> (in Ukr.).

Кузнєцова 2025 – “We Must Live!”: the text of Radiodictation 2025 has been published – read and compare with the original. <https://suspilne.media/culture/1150810-treba-ziti-opriludnili-tekst-radiodiktantu-2025-citati-ta-zvirati-z-originalom/> (in Ukr.).

Малкович 2020 – Pryshchepa Ya. The text of the radio dictation of national unity-2020 has appeared. <https://suspilne.media/78800-zavivsa-tekst-vseukrainskogo-radiodiktantu-nacionalnoi-ednosti-2020/> (in Ukr.).

Цілик 2022 – All-Ukrainian Radio Dictation of National Unity-2022: original text by Iryna Tsilyk «Your Home». <https://suspilne.media/culture/314438-vseukrainskij-radiodiktant-nacionalnoi-ednosti-2022-opriludneno-tekst/> (in Ukr.).

*Стаття надійшла до редакції
01.11.2025*

Прийнято до друку 01.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 01.11.2025

Accepted for publication

01.12.2025

Published on 29.12.25

Svitlana Yermolenko

DICTION ON THE RADIO OF NATIONAL UNITY: LITERARY STANDARD AND SOCIAL PRESTIGE OF THE WORD OF THE AUTHOR

The article is devoted to the analysis of special texts written by modern Ukrainian writers (Ivan Malkovych, Yuriy Andrukhovych, Iryna Tsilyk, Kateryna Kalytko, Oksana Zabuzhko, Yevheniia Kuznetsova) for the radio dictation of national unity (2020–2025). The semantics of the keywords – *home, road, life, memory, park* – as markers of the time slice of literary language, which reflects the moods and thoughts of people during the war, is considered.

The important informational and sensory role of the spoken word (voice) and the written word, which we remember when reading books, as well as when writing down what we hear, is emphasized. The emphasis is on examples of writing words, the use of punctuation marks, which require the development of literate writing skills. Numerous examples of writing words together, separately, with a hyphen, as well as original examples of using colons and dashes in radio dictation texts will be helpful for Ukrainian language teachers and journalists. Emotional radio dictation texts, filled with evaluative vocabulary, interspersed with local names, and deictic words, broaden the worldview of Ukrainians and contribute to the realization that the Ukrainian language is the language of national unity.

Key words: national identity, author's text of radio dictation, emotional-expressive style, spelling norm, lexical, grammatical norm, punctuation, variation of punctuation marks.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.12>

УДК 81'35

ПОРУШЕННЯ ОРФОЕПІЧНО- АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ У НАУКОВО- ОСВІТНЬОМУ МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

КОНОНЕНКО

Ольга Вікторівна,

аспірант;
відділ стилістики, культури мови та
соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН
України;
вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;
e-mail: olgakononenko2706@ukr.net
ORCID: 0009-0003-6530-8962

Olha

KONONENKO,

Postgraduate Student,
Department of Stylistics, Culture of
the Language and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language
of National Academy of Sciences of
Ukraine;
4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;
e-mail: olgakononenko2706@ukr.net

Статтю присвячено проблемі порушення орфоепічної та акцентуаційної норми в науково-освітньому мережевому дискурсі. Проаналізовано особливості онлайн-усної комунікації освітян щодо визначення чинників відхилень від літературної норми: вплив усно-розмовної практики, некритичне ставлення до індивідуальної культури мови, неусталеність новітніх заповичень і професійної термінології. Узагальнено системні порушення вимови іменників, прикметників, дієслів, числівників, займенників та прислівників. Зауважено, що нормативна усна комунікація в науково-освітньому середовищі є складником професіоналізму, вона забезпечує точність, ясність, авторитетність отримуваної інформації. Окреслено соціолінгвальні чинники динаміки орфоепічно-акцентуаційного портрета сучасного освітянина.

Ключові слова: акцентуаційна норма, орфоепічна норма, наголос, орфоепія, науково-освітній мережевий дискурс, культура мови.

Увага мовознавців прикута до динаміки мови, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів, зокрема цифровізації. Це впливає на зміни умов соціальної комунікації, на трансформаційні процеси в системі мови та культурі спілкування у професійному середовищі зокрема. Невіддільний складник культури мови – правильна вимова та наголошування слів, що забезпечують увагу на смислі сказаного, увиразнюють милозвучність мовної діяльності та її естетизм.

Відомо, що в українській літературній мові наголос є рухомим, тобто він може переходити з одного складу на інший у різних граматичних формах того самого слова (наприклад, рука – рúки), та вільним, тобто він може виділяти будь-який склад слова [Скляренко 2004: 386]. Ця особливість робить українську акцентуацію складнішою для засвоєння, але водночас надає мові більшої гнучкості та виразності.

В українському мовознавстві сформувалося кілька напрямів вивчення фонетико-акцентуаційних особливостей мови. *Історичний* (О. Брок, І. Огієнко, В.Г. Скляренко та ін.) пов'язаний з увагою до діахронного розвитку наголосу та закономірностей формування сучасної акцентної системи: він зафіксував існування акцентуаційних коливань у сучасній мові, наявність паралельних наголосів, відмінне та спільне щодо становлення акцентних систем інших слов'янських мов. *Морфологічний підхід* до вивчення українського наголосу базується на частиномовних ознаках слів і груп лексем за типом наголошування. Мовознавці (О.О. Потебня, П.К. Ковалів, М.І. Погрібний) досліджували, як місце наголосу залежить від граматичної категорії слова (іменник, дієслово, прикметник тощо) та його морфологічної будови. *Діалектологічний ракурс* вивчення акцентуації (Л.А. Булаховський, І.Г. Матвіяс, Г.С. Кобирилка та ін.) фокусується на фіксації відмінностей у наголошуванні слів, що існують між різними говорами однієї мови. *Культуромовний принцип* вивчення наголошування (М.І. Погрібний, О.А. Сербенська, В.М. Русанівський, І.Р. Вихованець, С.Я. Єрмоленко, К.Г. Городенська, Н.В. Кавера, Н.В. Стратулат та ін.) виявляє, що наголос є важливим складником грамотної мови, але регулярні порушення, що їх фіксують мовознавці не один десяток років, засвідчують, що наголошування – слабка мовна норма,

яка важко піддається засвоєнню в процесі освіти [Єрмоленко 2013: 268]. Нестійкість наголосової норми в літературній практиці зумовила появу паралельних варіантних наголосів, що засвоєні в різний час або мають стилістичні відмінності [Русанівський 1978: 23].

Розширення сфер функціонування української літературної мови, а відповідно й усно-розмовних форматів спілкування, засвідчили потребу в особливій увазі мовознавців щодо відпрацювання орфоепічних та акцентуаційних навичок в освітньому процесі шкіл та вищих навчальних закладів, у постійному моніторингу мовної практики в її усній формі. Нагадаємо, що акцентуаційна норма – це сукупність усталених, загальноприйнятих правил і закономірностей наголошування слів у мові, що забезпечує її милозвучність, чіткість та однозначність розуміння. Ці норми закріплені й кодифіковані в лексикографії (словниках наголосів, в орфоепічних, тлумачних та орфографічних словниках тощо), академічних граматиках, підручниках і посібниках із сучасної української літературної мови, у правописі.

Українська мова як живий і динамічний організм постійно еволюціонує, адаптуючись до нових форм комунікації та суспільних змін. В інтернет-просторі зростає частка усно-розмовних жанрів спілкування, зокрема і на освітніх платформах, що пропонують онлайн-курси, вебінари, наукові конференції в Zoom / Teams, освітні блоги, наукові подкасти, залучені для освітніх запитів ютуб-канал, соціальні мережі з мультимедійними формами донесення інформації. Отже, **стан орфоепічної та акцентуаційної норм сучасної української літературної мови увиразнений. Лінгвісти оцінюють його як черговий виклик для культури мови щодо теоретичних і практичних напрацювань з оцінки мовної ситуації.** Потребує підтримки високий і середьолітературний стандарти спілкування, які можуть забезпечувати усна культура в освіті, науці та держуправлінні.

Дослідження орфоепічно-акцентуаційної норми української мови в науково-освітньому мережевому дискурсі є важливим, на наш погляд, з кількох причин: 1) з метою фіксації тенденцій щодо вимови, появи та поширення нових вимовних варіантів; 2) для узагальнення впливу усної мови в мережі на літературну

норму; 3) задля аналізу стану культури мережевої комунікації; 4) для випрацювання рекомендацій щодо усунення помилок у вимові та формування стійких навичок культури усної мови, зокрема в педагогів та батьків.

У дослідженні як джерела орфоепічно-акцентуаційної норми визначено такі лексикографічні праці: «Орфоепічний словник» (уклад. М.І. Погрібний)⁸, «Словник української мови» в 11-ти томах, довідковий онлайнний проєкт «Горох», а також «Короткий словник наголосів» – додаток, укладений О.М. Авраменком та М.І. Блажко, оскільки його використовують у шкільній практиці для підготовки до НМТ та в освітньому процесі.

Зафіксовані відхилення від норм вимови та наголошування в науково-освітньому мережевому дискурсі кваліфіковано як такі, що мають певні внутрішні мовно-структурні та соціокультурні причини.

Опрацьований матеріал мови освітніх платформ уможливив виокремлення основного чинника порушень у вимові – **вплив усно-розмовної стихії, зокрема російськомовної практики в Україні**. Адже таке поширене спілкування поза мережевим простором не сприяє уодноманітненню лексикограматичного наповнення комунікації тими українськими словоформами, що засвоюються з характерним наголошуванням і вимовою.

Зафіксовано такі порушення акцентуаційної норми під впливом усної російськомовної практики серед:

– іменників: *áвтори* розробили (зам. *авторі́* [*аўторі́*]) (ОС: 23) («Всеосвіта», 11.04.2025) – за аналогією до рос. «áвторь»; найпоширеніша помілка (зам. *пóмилка* [*пóмиєлка*]) (ОС: 444) («Всеосвіта», 11.04.2025) – за аналогією до рос. «оші́бка»; соціокультурний феномен (зам. *фенóмен* [*фє"номе"н*]) (ОС: 588) («Академія РАНОК», 12.04.2025) – за аналогією до рос., де слово має подвійне наголошування «фенóмен» і «феномéн»; середина модуля (зам. *серéдина*

⁸ Транскрипції для ілюстрації вимови подаємо лише в тих випадках, коли вона була зафіксована в цій праці.

[се^нре́ди^на]) (ОС: 521) («Всеосвіта», 12.04.2025) – за аналогією до рос. «середі́на»;

– прикметників: но́вий стандарт (зам. *нові́й*) (ОС: 373) («На урок», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «но́вый»; підлітко́вий булі́нг (зам. *підлітко́вий* [п'і́дл'ітко́вий]) (ОС: 422) («Академія РАНОК», 11.04.2025) – за аналогією до рос. «подросто́кво́ый»; багатора́зовий код доступу (зам. *багатора́зовий*) (КСН: 332) («Всеосвіта», 07.04.2025) – за аналогією до рос. «многора́зовый»; порядко́вий номер (зам. *поро́дко́вий*) (КСН: 343) («Академія РАНОК», 09.04.2025) – за аналогією до рос. «поро́дко́вый»; те́кстові завдання / інформа́ція те́ксто́ва / користувати́ся те́кстовим реда́ктором (зам. *те́ксто́ві* / *те́ксто́ва* / *те́кстові́м* [те^нксто́ві] / [те^нксто́ва] / [те^нксто́ві́м]) (ОС: 557) («Всеосвіта» / «Академія РАНОК» / «Всеосвіта», 11.04.2025) – за аналогією до рос. «те́ксто́вый»; більш зна́чущі завдання (зам. *значу́щі* [значу́щч'і]) (ОС: 6, 241) («На урок», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «зна́чимые»;

– дієслів: розу́міння того, чо́му потрі́бно ненаві́дити пла́гиат (зам. *нена́видіти* [не^нна́ви^д'іти]) (ОС: 368) («На урок», 11.04.2025) – за аналогією до рос. «ненаві́деть»; відео не бра́ла (зам. *бра́ла*) (СУМ-11 V: 228) («Всеосвіта», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «бра́ла»; підійду́ть для реаліза́ції проєкту (зам. *підійду́ть* [п'і́д'і́дуть']) (ОС: 436) («Всеосвіта», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «подо́йдут»; він за́йняв 1 місце (зам. *зайня́в* [зайн'а́в]) (ОС: 208) («Всеосвіта», 11.04.2025) – за аналогією до рос. «за́нял»; завдання беру́мо (зам. *беремо́*) (ОС: 57) («На урок», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «беремо́»; отже, почне́мо (зам. *почнемо́*) (ОС: 452) («На урок», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «начне́мо»; даємо́ тему (зам. *даємо́*) (ОС: 153) («Академія РАНОК», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «даемо́»; тут ви знайде́те (зам. *зна́йдете* [зна́йде^нте^н']) (ОС: 362) («Академія РАНОК», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «найде́те»; че́рпали іде́ї (зам. *черпа́ли* [че^нрпа́ли^н']) (ОС: 663) («Академія РАНОК», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «че́рпать»; сертифіка́ти розішле́мо (зам. *розішлемо́*) (ОС: 500) («Академія РАНОК», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «разошле́мо»; якщо ви зайдете́ (зам. *за́йдете* [за́йде^нте^н']) (ОС: 354) («Академія РАНОК», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «за́йдете»;

– займенників: можна створити самому (зам. *самому*) (ОС: 512) («Всеосвіта», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «самому»; вони *самі* починають вивчати / ви *самі* вирішуєте (зам. *самі*) (ОС: 512) («Всеосвіта», 12.04.2025) – за аналогією до рос. «*сами*»;

– числівників: одинадцять зі ста (зам. *одинадцять [оди́на́дцять 'ц'ат']*) (ОС: 383) («На урок», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «одинадцять»; вісімдесят учасників (зам. *вісімдесят [в'іс'імде́с'ят']*) (ОС: 115) («Всеосвіта», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «восьмдесят»; брали участь чотирнадцять учнів (зам. *чотирнадцять [чоти́рна́дцять 'ц'ат']*) (ОС: 612) («Академія РАНОК», 10.04.2025) – за аналогією до рос. «четырнадцать».

Під впливом інтерференції мовці демонструють порушення лексичної та орфоепічної норми, уживаючи росіянізми з різними структурно-рівневими ознаками [Ткаченко 2004: 225]: є главною фішечкою цього видавництва (зам. *головною*) («Всеосвіта», 11.04.2025); згенеровані к[а]мп'ютерною програмою (зам. *к[о]мп'ютерною*) («Всеосвіта», 11.04.2025); рівень серйозності та відповідальності (зам. *серйозності*) («Всеосвіта», 11.04.2025); глибоке переконання (зам. *глибоке*) («На урок», 12.04.2025).

Другий важливий чинник – **посилення емоційного складника** в раніше суворо регламентованому академічними нормами науково-освітньому дискурсі.

Третій чинник – **послаблення культуромовного контролю за власною вимовою, недооцінка ролі орфоепічно-акцентної норми у створенні естетично довершеного сценічного образу мовця**. Це наслідок тривалого пріоритету писемної української мовної практики над усно-розмовною, коли більша увага приділялася орфографії та пунктуації. Непризвичаєння до публічного виступу (доповідачі, які переважно читали написане, можуть відчувати труднощі з дотриманням норм в усній професійній практиці) породило негативний результат формування мовної свідомості. Сучасна мовна практика виявляє відповідні освітні «пробіли», бо несформованість у період здобуття базової середньої освіти акцентуаційних і орфоепічних норм зумовлює недостатній рівень мовної культури в Україні загалом. Тому відхилення в усній практиці виникають

ч е р е з: незнання нормативних наголосів (особливо в словах, де наголос є рухомим); незнання варіантів наголошування; відсутність / недостатність українськомовної усної практики. Фіксуємо часто повторювані порушення акцентуаційної норми у словах: вишивана сорочка (зам. *вишівана*) (КСН: 332) («Всеосвіта», 07.04.2025); добуток чисел (зам. *добуток*) (КСН: 332) («Академія РАНОК», 09.04.2025).

Діалектні та регіональні впливи – четвертий чинник зниження рівня культури усної мови в науково-освітньому середовищі. Хоча літературна мова прагне до уніфікації, діалектні особливості наголошування продовжують впливати на мову носіїв, особливо в дієслівних формах, оскільки становлення єдиної літературної норми відбувалося на основі південно-східного наріччя, тоді як інші говірки мали свою наголосову традицію. Відхилення від норми засвідчено у:

– дієсловах: внести в таблицю (зам. *внести* [ни^есті]) (ОС: 370) («Всеосвіта», 10.04.2025); треба розповісти (зам. *розповісті* [роспов'істі]) (ОС: 503) («На урок», 10.04.2025), провести вебінар (зам. *провести* [прове^усті]) (ОС: 469) («Академія РАНОК», 11.04.2025); ілюстрація підійде (зам. *підійде* [п'ід'ій'де^у]) (ОС: 421) («Всеосвіта», 11.04.2025); взяти ідею і перенести (зам. *перенести* [пе^уре^уне^усті]) (ОС: 469) («Всеосвіта», 10.04.2025); далі піде завдання (зам. *піде* [п'іде^у]) (ОС: 428) («На урок», 12.04.2025); учитель зобов'язаний вести журнал (зам. *вести* [ве^усті]) (ОС: 72) («Всеосвіта», 12.04.2025); цікаво було / щоб зображення були деталізовані (зам. *було* / *були*) (СУМ-11 І: 341) («Академія РАНОК», 10.04.2025); попросу вивести на екран (зам. *попрошу* [попро^ушу]) (ОС: 489) («Всеосвіта», 11.04.2025); я часто кажу про це (зам. *кажу* [каж^у]) (ОС: 258) («Всеосвіта», 12.04.2025);

– займенниках: у кожному регіоні є свої особливості (зам. *свої* [сво^уї]) (ОС: 517) («Всеосвіта», 12.04.2025); мої спостереження (зам. *мої* [мо^уї]) (ОС: 335) («Всеосвіта», 10.04.2025);

– іменниках: витрачає купу часу (зам. *часу*) (ОС: 606) («Всеосвіта», 10.04.2025); запропонуйте уявити озерце, потічок (зам. *потічок* [пот'ічок]) (ОС: 451) («Академія РАНОК», 11.04.2025).

Як відомо, засвідчені відхилення від акцентної норми характерні для південно-західного наріччя, мовці центральної та східної України помилково вважають їх нормативними, «більш українськими».

Вплив **запозичень** та зміни у складі **професійної термінології** – п'ятий чинник ослаблення норм наголошування. Нові терміни часто проходять тривалий процес усталення наголосу в українськомовній практиці або вживаються з варіантами наголошування. У науково-освітньому дискурсі виявлено такі частотні відхилення: контент-маркетинг ресурсів (зам. *маркетинг*) (КСН: 333) («Академія РАНОК», 11.04.2025); індустрія освітніх технологій (зам. *індустрія*) (КСН: 332) («Всеосвіта», 10.04.2025); під псевдонімом Хвильовий (зам. *псевдонім*) (КСН: 333) («Всеосвіта», 13.04.2025); інтерактивний форзац (зам. *фóрзац*) (КСН: 334) («Академія РАНОК», 11.04.2025); податкове законодавство у сфері освіти (зам. *податковий*) (КСН: 333) («На урок», 12.04.2025); рефлексія на уроці (зам. *рефлѣксія*) (СУМ-11 VIII: 518) («Всеосвіта», 11.04.2025); створити каталог (зам. *каталог [каталог]*) (ОС: 264) («На урок», 10.04.2025); діти з інклюзією (зам. *інклюзією*) (ДОПГ) («Всеосвіта», 10.04.2025).

На жаль, численні відхилення, зафіксовані в усній мові освітян, не можемо диференціювати за чинниками їх появи. Пропонуємо групи, сформовані за частиномовним параметром.

Отже, серед **іменників** у науково-освітньому мережевому дискурсі трапляються такі акцентуаційні помилки:

– у словах на **-ання**; видання наукові (зам. *видання [ви'дан':а]*) (ОС: 77) («Всеосвіта», 10.04.2025); дистанційне навчання (зам. *навчання [наўчан':а]*) (ОС: 349) («Всеосвіта», 12.04.2025); на уроках читання (зам. *читання [чи'тан':а]*) (ОС: 610) («Всеосвіта», 04.04.2025); пізнання самого себе (зам. *пізнання [п'ізнán':а]*) (ОС: 426) («Академія РАНОК», 04.04.2025); цікаві завдання (зам. *завдання [заўдан':а]*) (ОС: 202) («Академія РАНОК», 04.04.2025);

– у формі множини: є свої плюси (зам. *плюси [пл'усі]*) (ОС: 432) («На урок», 10.04.2025); менеджері займаються олімпіадами (зам. *мѐнеджерѝ*) (СУМ-11 XI: 694) («Всеосвіта», 11.04.2025); гарні показники (зам. *показники [показни'кі]*) (ОС: 439) («Академія РАНОК», 10.04.2025);

– в інших лексемах: у будь-якому випадку (зам. *вiпадкy*) (ОС: 86) («На урок», 10.04.2025); про мотиваційну складову (зам. *складову*) (ОС: 527) («Академія РАНОК», 04.04.2025); го́дівничка для пта́хів (зам. *птахи́в [птах'іʏ]*) (ОС: 480) («Академія РАНОК», 04.04.2025); голо́вна о́знака (зам. *озна́ка*) (ОС: 385) («На урок», 10.04.2025); хроноло́гічний промі́жок часу (зам. *промі́жок [пром'іжок]*) (ОС: 473) («Всеосвіта», 10.04.2025); власний корабель (зам. *корабелъ*) (ОС: 287) («Всеосвіта», 11.04.2025); на налі́пках (зам. *налі́пка [нал'іпка]*) (ОС: 355) («На урок», 10.04.2025); умові сприяють (зам. *умо́ви*) (ОС: 579) («На урок», 10.04.2025); по окремих показника́х (зам. *пока́зниках [пока́зни'ках]*) (ОС: 439) («На урок», 10.04.2025); якась на́смішка (зам. *насмíшка [нас'м'ішка]*) (ОС: 351) («Академія РАНОК», 11.04.2025); користуватися довіднико́м (зам. *дові́дником [дов'ідни'ком]*) (ОС: 171) («Академія РАНОК», 11.04.2025); загалну́ суму витра́т (зам. *вiтрат*) (ОС: 9) («Академія РАНОК», 11.04.2025); у кінці листопа́да (зам. *листопа́да [ли'стопáда]*) (ОС: 309) («Всеосвіта», 11.04.2025); вимо́ги публіка́ції (зам. *вимо́ги [ви'мо́ги]*) (ОС: 85) («Всеосвіта», 11.04.2025); нейронну мере́жу (зам. *мере́жу [ме'ре́жу]*) (ОС: 329) («Всеосвіта», 11.04.2025).

Дискусійним залишається питання про наголошування назви популярної соціальної мережі «Facebook», оскільки це слово ще не кодифіковано в словниках української мови. Його засвоєння відбувалося поступово зі зміною акцентної форми, що засвідчили, зокрема, два коментарі О.Д. Пономарева: 1) «наголошувати потрібно на першому складі: Фейсбук. Так кажуть англі́йці, і нам немає підстав застосовувати якусь іншу форму» [Блог професора Пономарева]; 2) «Фейсбук раніше мав два наголоси, тепер лише один – на другому складі. У родовому відмінку – фейсб́уку» [Блог професора Пономарева]. Англі́йські словники фіксують наголос у цьому слові на першому складі [Словник Кембриджського університету онлайн]. Чинний «Український правопис» (2019) визначає подвійний наголос *фе́йсб́уку* [Український... 2019: 115]. Подвійне наголошування фіксуємо і в усній мові освітян: *фе́йсбук* – платформа для спілкування («Всеосвіта», 11.04.2025); *фейсб́ук* створює можливості («На урок», 10.04.2025).

Акцентуація **прикметників** також має відхилення від норми, особливо в умовах усного мережевого спілкування. Складність полягає в тому, що наголос у прикметниках може бути як фіксованим, так і рухомим, змінюючись залежно від граматичних ознак лексем – роду, числа, відмінка, а також ступеня порівняння. Засвідчено такі порушення: передбачення типових трудностей (зам. *типових [типових] труднощів*) (ОС: 562) («Всеосвіта», 10.04.2025), черговий етап дослідження (зам. *черговий [черговий]*) (ОС: 608) («Всеосвіта», 12.04.2025); різнорівневі тексти (зам. *різнорівневі*) (ДОПГ) («На урок», 10.04.2025), розвиток наскрізних умінь (зам. *наскрізних [наскрізних]*) (ОС: 361) («Академія РАНОК», 11.04.2025), на щільному папері (зам. *щільному [щільному]*) (ОС: 624) («Всеосвіта», 10.04.2025).

Числівники важливі в науково-освітньому дискурсі, де точність кількісних показників має принципове значення. Наголошування таких слів в українській мові має свої особливості, і порушення акцентуаційної норми в них може призвести до неточностей у сприйнятті інформації: десятиро студентів (зам. *десятеро [дес'ятеро]*) (ОС: 161) («Всеосвіта», 10.04.2025).

Акцентуація **займенників**, як правило, є більш стабільною порівняно з іменниками чи дієсловами, проте і тут трапляються типові порушення, які, хоча й можуть здатися незначними, але знижують загальний рівень мовної культури: цього місяця (зам. *цьогоб*) (ОС: 602) («Академія РАНОК», 10.04.2025); перевірити себе (зам. *себе*) (ОС: 519) («На урок», 10.04.2025).

Наголошування **прислівників** в усній мові освітян також характеризується наявністю відхилень, що впливає на загальну якість мови. Наведемо такі типові помилки: закінчує цього́річ 1 клас (зам. *цьогоріч [ц'огор'іч]*) (ОС: 602) («Всеосвіта», 12.04.2025), зазвичай діти люблять (зам. *зазвичай [зазвичай]*) (ОС: 254) («Академія РАНОК», 10.04.2025), виконують разом (зам. *разом*) (ОС: 485) («На урок», 10.04.2025), матеріал є напoxваті (зам. *напoxваті [напoxват'і]*) (ОС: 358) («Всеосвіта», 10.04.2025), насамперед варто зазначити (зам. *насамперед*

[насáмне^аре^ад]) (ОС: 360) («Всеосвіта», 10.04.2025), разóм ми зможемо досягти результату (зам. *ráзом*) (ОС: 485) («Всеосвіта», 12.04.2025).

Отже, засвідчені випадки порушення акцентуаційної норми є здебільшого типовими для української усно-розмовної комунікації. Аналіз виявляє (рис. 1), що найбільша кількість відхилень від правильного наголошування іменників (40,2%), а далі – дієслів (26,3%). При цьому займенники та прикметники демонструють приблизно однакову частоту порушень (по 9,8%). Найменш проблемним, хоча й не бездоганим, виявилося наголошування прислівників (8,4%) та числівників (5,5%).

Порушення акцентуаційної норми

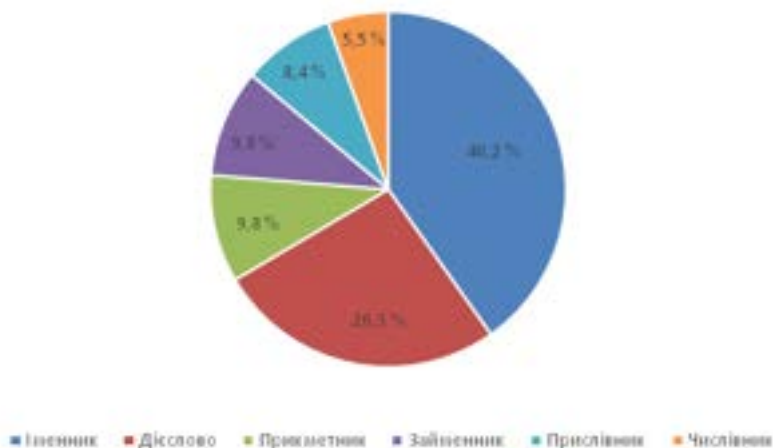

Рис. 1. Порушення акцентуаційної норми в частиномовному зрізі

Порушення акцентуаційної та орфоепічної норми віддзеркалюють складні соціолінгвальні процеси: наслідки тривалого російськомовного контактування та інтерференції, вплив соціальних факторів на мову індивіда, стан мовної свідомості та, зрештою, виклики, що стоять перед українською мовною освітою.

Досліджено матеріал 12 вебінарів та онлайн-курсів за період січень–квітень 2025 року на трьох відомих освітніх сайтах. Частотність порушень акцентуаційної норми відбито на рисунку 2 згідно із соціолінгвальними показниками: регіон [центральный (жовте маркування)⁹, південно-східний (синє маркування), північний (оранжеве маркування) та західний (сіре маркування)]; освіта [гуманітарна (оранжеве маркування) / негуманітарна (синє маркування)]; вік (відповідно до вікової класифікації ВООЗ).

Рис. 2. Соціолінгвальні чинники порушення орфоепічно-акцентуаційної норми

Безумовно, дати однозначну та достовірну інформацію складно без спеціального, масштабного соціолінгвістичного дослідження. Проте, ґрунтуючись на загальних спостереженнях та логіці, можна висунути деякі припущення:

1. Визначити конкретні регіони, де вчителі найчастіше порушують акцентуаційну норму, без спеціального, масштабного соціолінгвістичного дослідження з аналізом мовлення вчителів з різних областей України, неможливо. Цей процес ускладнює і повномасштабне вторгнення, оскільки певні території поки що окуповані й учителі не можуть взяти участь в опитуваннях

⁹ Частка у відсотках визначена від загального числа лекторів, які виступали на прослуханих вебінарах та онлайн-курсах.

та долучатися до заходів онлайн, які відбуваються в Україні. Учителі переміщуються в межах країни та емігрують, що також ускладнює процес отримання інформації. Проте, ґрунтуючись на даних, доступних на освітніх сайтах, можемо зробити висновок, що найчастіше порушують акцентуаційну норму в регіонах, які історично були або залишаються під сильним впливом російської мови та білінгвізму (суржику) – південно-східні області (35%); близькість до Росії та Білорусії, значні міграційні процеси в радянський період також призвели до суттєвої русифікації міського населення та поширення суржику в північних областях, а тому вплив не такий інтенсивний, ніж на півдні та сході, але все ще значний (23%). У мові представників західних областей не менш помітна дія діалектів, що спричиняє відхилення від норм (20%), доповідачі із центральної частини України найменше порушують акцентуаційну норму в своїх виступах (12%).

2. Причини порушень серед учителів різного віку [молоді люди (18–44 років) і люди середнього віку (45–59 років)] також різні. Представники першої групи є своєрідним перехідним поколінням, адже багато хто здобував освіту ще за радянського часу, але частина їхнього професійного становлення припала на роки незалежності України. Старше покоління формувалося та працювало в період СРСР, коли російська мова домінувала в навчально-освітній сфері. Це призвело до формування стійких російськомовних акцентних звичок та меншої уваги до нюансів української орфоєпії. Однак вчителі молодшого покоління частіше порушують акцентуаційну норму, ніж старшого (59% і 41% відповідно).

3. Учителі гуманітарних предметів порушують акцентуаційну норму рідше, ніж учителі негуманітарних предметів (26% і 74% відповідно). Зауважимо, що характер і причини відхилень від норми можуть відрізнитися.

Сучасний науково-освітній дискурс, що активно розвивається в мережевому просторі, перетворився на професійне комунікативне середовище, де тісно переплітається усна й письмова форми мововираження. У цьому динамічному середовищі акцентуаційна норма виявляється не просто факультативним елементом, а критично важливим складником, що ви-

являє чимало викликів, але водночас є імперативом для забезпечення якісної комунікації.

Проведені за спонтанним онлайнним спілкуванням мовців спостереження виявили схильність освітян переносити акцентуаційні звички повсякденного мовлення у професійну сферу. І давні запозичення, і інтенсивні новітні поповнення мови новими термінами та запозиченнями створюють т. зв. «сірі зони» акцентуаційної невизначеності мовців: щодо одних слововживань не сформована орфоепічно-акцентуаційна звичка, а щодо інших, некодифікованих, наголошування може коливатися, виявляючи варіативність. Історична близькість і тривалий вплив російської мови є однією з головних причин акцентуаційних помилок, оскільки наголос у багатьох українських словах, особливо із рухомим наголосом, відрізняється від російських відповідників.

Для підвищення рівня дотримання акцентуаційної норми в науково-освітньому мережевому дискурсі необхідний комплексний підхід: підвищення орфоепічної грамотності, систематичне навчання та практика, активне використання нормативних джерел, створення якісних освітніх ресурсів.

Блог професора Пономарева. URL: <https://surli.cc/mpjtno> (дата звернення: 10.06.2025).

Єрмоленко С.Я., Биби́к С.П., Коць Т.А. та ін. Літературна мова і мовна практика. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013.

Русанівський В.М., Єрмоленко С.Я. Життя слова. Київ: Вища школа, 1978.

Скляренко В.Г. Наголос. *Українська мова. Енциклопедія.* Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004.

Словник Кембріджського університету онлайн. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/facebook> (дата звернення: 05.06.2025).

Ткаченко О.Б. Інтерференція. *Українська мова. Енциклопедія.* Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004.

Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Академія «РАНОК». URL: <https://academyranok.com.ua/> (дата звернення: 15.04.2025).

- Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/> (дата звернення: 15.04.2025).
- ДОПГ – Довідковий онлайнвий проєкт «Горох». URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 15.06.2025).
- КСН – Авраменко О.М., Блажко М.Б. Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі: І ч. Київ: Грамота, 2020.
- На урок. URL: <https://naurok.com.ua/> (дата звернення: 15.04.2025).
- ОС – Погрибний М.І. Орфоепічний словник. Київ: Рад. школа, 1984.
- СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

REFERENCES

- Cambridge University Dictionary online. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/facebook> (accessed: 05.06.2025).
- Professor Ponomarev's blog. URL: <https://surli.cc/mpjtno> (accessed: 10.06.2025).
- Rusanivskiy, V.M., Yermolenko, S.Ya. (1978). Life of the word. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
- Skliarenko, V.H. (2004). Emphasis. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo "Ukr. encyclopedia" im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
- Tkachenko, O.B. (2004). Interference. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo "Ukr. encyclopedia" im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
- Ukrainian spelling. (2020). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
- Yermolenko, S.Ya., Bybyk, S.P., Kots, T.A. et al. (2013). Literary language and language practice. Nizhyn: Aspekt-Polihraph (in Ukr.).

LEGEND

- Академія «ПАНОК». URL: <https://academyranok.com.ua/> (accessed: 04.15.2025).
- Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/> (accessed: 04.15.2025).
- ДОПГ – Reference online project "Gorokh". URL: <https://goroh.pp.ua/> (accessed: 06.15.2025).
- КСН – Авраменко, О.М., Блашко, М.Б. (2020). Ukrainian language and literature: Handbook. Tasks in test form: Part I. Kyiv: Hramota (in Ukr.).
- На урок. URL: <https://naurok.com.ua/> (accessed: 04.15.2025).
- ОС – Pohribnyi, M.I. (1984). Orthoepic dictionary. Kyiv: Rad. shkola (in Ukr.).
- СУМ-11 – Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

*Стаття надійшла до редакції
18.11.2025
Прийнято до друку 10.12.2025
Статтю опубліковано 29.12.25*

*Received 18.11.2025
Accepted for publication
10.12.2025
Published on 29.12.25*

Olha Kononenko

VIOLATIONS OF ORTHOEPIC AND ACCENTUAL NORMS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL NETWORK DISCOURSE: CAUSES AND CONSEQUENCES

The article is devoted to the urgent problem of violation of orthoepic and accentual norms in modern scientific and educational network discourse. A comprehensive analysis of the features of online oral communication of representatives of the educational sphere is carried out in order to identify factors that cause deviations from the established literary norm.

In particular, the influence of oral and conversational practice on professional speech was investigated, the uncritical attitude of individual specialists to individual language culture and the significant role of unstable pronunciation and emphasis of borrowings and professional terminology as sources of accentuation errors were noted. The work systematizes the most typical orthoepic and accentual violations recorded in the pronunciation of various parts of speech, including nouns, adjectives, verbs, numerals, pronouns, and adverbs.

The thesis is substantiated that normative oral communication in the scientific and educational environment is an integral component of the professionalism of a teacher and scientist. It directly affects the accuracy, clarity of perception and authority of the information being transmitted. The sociolinguistic factors of the dynamics of the orthoepic-accentual portrait of a modern educator, necessary for the formation of an effective strategy of language codification, are also outlined.

Key words: accentuation norm, orthoepic norm, stress, orthoepic, scientific and educational network discourse, language culture.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.13>

УДК 811.161.2'373.2:070

УКРАЇНСЬКИЙ СЛЕНГ У ЛЕКСИКОГРАФІЙНОМУ ВИМІРІ: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

ЧЕРКАС

Олександр Олександрович,

аспірант кафедри української філології,
Київський національний лінгвістичний університет;

пр. Берестейський, 29, кв. 19, Київ,
03056;

e-mail: cherkas2107@gmail.com

ORCID: 0009-0005-5957-4919

Oleksandr

CHERKAS,

PhD student at the Department of
Ukrainian Philology,

Kyiv National Linguistic University;

29 Beresteyski Ave., apt. 19, Kyiv
03056, Ukraine;

e-mail: cherkas2107@gmail.com

У статті проаналізовано лексикографічну практику репрезентації сучасного українського сленгу в друкованих та онлайн-нових словниках. Порівняно їхні методологічні засади, обсяг, часові межі охопленого матеріалу, структуру статей. Доведено важливість контекстного ілюстрування особливостей уживання сленгізмів, зазначення їхніх граматичних та стилістичних ознак, відображення системних відношень (синонімних рядів, антонімних пар та ін.). Окреслено актуальні проблеми лексикографії сучасного українського сленгу: відставання у відображенні інновацій, неуніфіковане наповнення словникових статей, вибіркоче залучення регіональних сленгізмів. Обґрунтовано ефективність моделі змішаного словника, віртуальна версія якого сприятиме оперативному оновленню матеріалу, а друкована – гарантуватиме академічне тлумачення й подання матеріалу. Наголошено на цінності словників сленгу для дослідження неологічних явищ мови, її соціолектів, динаміки та прагматики.

Ключові слова: сленг, словник українського сленгу, лексикографія, онлайн-словник, динаміка мови, неологізм.

Сучасний український сленг – динамічна частина мовної системи, що відображає соціокультурні, вікові та професійні особливості спільноти. Він виконує не лише комунікативну, а й соціокультурну функцію, оскільки слугує маркером ідентичності різних соціальних груп. Дослідження сленгу неможливе без комплексного опрацювання словникових джерел, оскільки саме вони фіксують лексичні одиниці, їхнє значення та контекст використання. Сучасна українська лексикографія, що репрезентує сленг, охоплює різний за обсягом, часом опублікування й способом укладання матеріал [Пиркало 1998; Ставицька 2005, 2008; Кондратюк 2006]. Важливу роль у фіксації та вивченні сучасної сленгової лексики відіграють також онлайніві словники, зокрема «Slang.Zone.net» (SlangZone.net) та платформа «Мислово» (myslovo.com).

І все ж допоки немає актуального словника сленгу. Це зумовлено кількома чинниками: стрімкою динамікою молодіжного мовлення, складністю охоплення найновіших сленгізмів, недостатньою традицією документування розмовно-просторічної лексики, обмеженими фінансовими ресурсами. Для створення відповідної лексикографійної праці важливо проаналізувати відомі підходи до словникової систематизації сленгу та його кодифікації.

Нагадаємо, що першою спробою лексикографійної фіксації українського молодіжного сленгу кінця ХХ століття став «Перший словник українського молодіжного сленгу» С.В. Пиркало (1998). Він охопив широкий спектр сленгових одиниць: від лексики повсякденного життя, наприклад, *автопілот* – «підсвідомий самоконтроль у стані алкогольного сп'яніння» (Пиркало 1998: 1), *торгувати харею* – «перебувати в центрі уваги компанії» (Пиркало 1998: 63), до назв, пов'язаних із субкультурами та соціальними ролями, приміром, *алік (алконавт)* – «алкоголік» (Пиркало 1998: 1), *торчак* – «наркоман» (Пиркало 1998: 63), *фігня* – «місце репетицій рок-гурту» (Пиркало 1998: 66). Видання фіксувало чимало ксеноетнонімів, наприклад, *айзер* – «азербайджанець», *абрек* – «кавказець» (Пиркало 1998: 1), а отже відображало етнічні й соціальні маркери молодіжної комунікації 1990-х.

Зазначений словник побудований за алфавітним принципом, що робить його зручним для пошуку окремих сленгових одиниць, проте не передбачає систематизації за функційно-тематичними групами. Так, лексеми з різних сфер життя (повсякденна діяльність, субкультури, наркотики, алкоголь, етнічні чи соціальні маркери) подані змішано, без чіткої класифікації. Це створює певні обмеження для дослідника, який прагне простежити функції сленгізмів у межах конкретних комунікативних або соціальних контекстів.

Серед переваг аналізованого джерела – ретельно витриманий контекстний підхід: кожна стаття містить приклад реального вживання, що забезпечує розуміння функційного навантаження сленгізмів у живій комунікації. Переконаливо проілюстровано ідентифікаційну, емоційно-оцінну та гумористично-інтерактивну функції сленгізмів (приміром, *антигопник* – «важкий шматок труби»: *Він до мене тільки поліз з ножем, а я його антигопником по голові* (Пиркало 1998: 1); *антигуборозкочувач* – «міфічна речовина, що її рекомендується використовувати при завищених амбіціях, коли розкочують губу»: *Грошей тобі не позичу, але можу відлити антигуборозкочувача* (Пиркало 1998: 1); *рукопис* – «самогон»: *Такий рукопис кльовий, старий в ничку вигнав!* (Пиркало 1998: 56).

У словнику С.В. Пиркало відображено деякі граматичні параметри молодіжного сленгу, зокрема аспектуальні дієслівні форми (напр., *торчати* → *проторчати*, *сторчатися*), демінутиви (напр., *тусá* → *тусóнька*, *телка* → *телóчка*).

«Короткий словник жаргонної лексики української мови» Л.О. Ставицької (2003) охоплює понад 3200 слів та 650 фразеологізмів. Видання містить покажчик синонімів і коментарі, що описують особливості вживання лексем у різних комунікативних ситуаціях. Кожна словникова стаття побудована за типовою схемою: сленгізм, його тлумачення, граматичні характеристики (наприклад, для іменників – рід і закінчення у родовому відмінку) та, де можливо, приклади вживання в реальному мовленні. Варто зауважити, що не всі словникові статті містять ілюстрації, тож контекстне представлення слів у деяких випадках не повне. Так, наприклад, сленгізм *балдіти* означає «радіти, насолоджуватися, перебувати в розслабленому стані»: *Я обрав*

басейн з найвищою температурою води. Стою в сірководні, балдію... (Ставицька 2003: 38). Слово *лажати* має кілька значень: «1) обдурювати когось; 2) грати неточно, фальшивити: *Чуєте, як лажають ці придурки в кирзових чоботях?*; 3) робити щось неправильно, помилятися: *Комп'ютер почав лажати*; 4) завдавати клопоту, спричиняти неприємності» (Ставицька 2003: 159). Схвально оцінюємо намагання укладачки охопити всі можливі значення сленгізмів, показати їхню багатофункційність, навіть якщо бракує ілюстрацій. В окремих статтях наведено коментарі щодо творення заголовкових слів. Попри те, що з огляду на рік видання словник уже можна вважати застарілим, він становить надійне підґрунтя для дослідження української сленгової лексики початку двохтисячних років.

Словник Л.О. Ставицької «Українська мова без табу» (2008) репрезентує не суто сленг, а нецензурну лексику та її відповідники – обценізми, евфемізми й сексуалізми, проте деякі з них є цілком сленговими. Словникова стаття містить слово, його тлумачення, граматичні характеристики й приклади вживання (не скрізь). Так, у категорії сексуалізмів зафіксовано: *баняки* – мн., жарг. (мол.) «жіночі груди»; *баран* – ч., жарг. (бурс-сем.) «хлопець, який любить упадати за жінками»; *барти* – недок., кого, жарг. (мол.) «здійснювати статевий акт» (Ставицька 2008: 94). У категорії вульгаризмів і образливої лексики – *випаскудити* – док., згруб.-просторозм. «кого-небудь вилаяти»; *випаскудитися* – док., «справити велику нужду» (Ставицька 2008: 113). Такі приклади засвідчують, що словник орієнтований на реальну мовну практику молоді, яка, на жаль, використовує обценізми для емоційного увиразнення, створення знижених гумористичних ефектів або маркування групової ідентичності. Одночасно він дозволяє аналізувати продуктивність словотвірних моделей, синонімії та антонімії зв'язки, що робить його цінним джерелом для соціолінгвістичних і психолінгвістичних досліджень сучасної української мови.

«Словник сучасного українського сленгу», упорядкований Т.М. Кондратюк (2006), містить понад 5000 слів і словосполучень, запозичених із живого мовного середовища та широко вживаних представниками різних вікових, професійних і соціальних груп упродовж кількох десятиліть. Укладання слов-

ника спиралося на аналіз сучасної літературної та публіцистичної творчості відомих українських авторів, що уможливило комплексне відображення актуальної мовної практики з літературним осмисленням сленгової лексики. Показовими є численні ілюстрації з художніх та публіцистичних текстів, наведені в словнику, приміром: *вдуляти* – «розуміти»: *Ти розуміси, він же все записує. Вдуляєси, скільки в нього на нас компромату?* (Кондратюк 2006: 74); *делітнути* – «знищити»: *Взагалі-то, наскільки я зрозумів, розрахунок автора посту був, очевидно, на те, що пост делітнуть* (Кондратюк 2006: 107); *зняхатися* – «завести з кимось стосунки» (Кондратюк 2006: 146). Усе це демонструє широку прагматику та виражальний діапазон українського сленгу, зафіксовані в словникові як уніфіковано-лексикографійному ресурсі.

Словник О. Цеацури «Лаба» (2009) документує музичний та мистецький сленг, поєднуючи точність тлумачень із висвітленням живої мови професійних спільнот. Він охоплює терміни, пов'язані з музичними інструментами, технікою виконання, шоу-бізнесом, а також містить жарти, асоціації й культурні коди, що репрезентують соціальний контекст уживання сленгізмів. Показовими є як оригінальні номінації на кшталт *бліни* – «електронні барабани» (Цеацура 2009: 28) чи *вишивати* – «натхненно грати» (Цеацура 2009: 54), а також і креативні метафоричні переосмислення назв гуртів – *Арійські Тигри* (Цеацура 2009: 15), *Боржомі* (Цеацура 2009: 28). Словник відображає системні відношення у сленгові: антонімні та асоціативні пари, зокрема *водити обізяну* – *знати слона* чи *відковбасити* – *ковбаску нарізати* (Цеацура 2009: 59), а також пояснення професійних дій у креативній формі, що сприяє глибшому розумінню субкультури. Попри обмежений наклад і локальний характер прикладів, видання є цінним ресурсом для досліджень сучасної української музичної та медіасфери.

«Словник сленгових термінів та виразів виборчої кампанії» В.Ф. Нестеровича (2020) вирізняється специфічною предметною спрямованістю та систематизацією термінів, які використовують в українських і зарубіжних практиках. Видання організоване за алфавітним принципом, а кожна словникова стаття містить визначення, науково обґрунтований опис терміна та

приклади вживання. Показовими є, зокрема, статті на кшталт *тактичний кандидат* – «сленгове позначення технічного кандидата, завданням якого є відтягнення голосів у конкурентів та створення перешкод на виборах» (Нестерович 2020: 486), *ялинка* – «термін, що маркує схему підкупу виборців в Україні» (Нестерович 2020: 530). Проте приклади наведено не в усіх статтях, що іноді ускладнює реконструкцію повного контексту вживання. Утім словник є джерельною базою для подальших досліджень політичного сленгу, соціолінгвістики та медіакомунікацій, зокрема аналізу неофіційного дискурсу виборчих кампаній і суспільних уявлень про них.

Із розвитком цифрових технологій набули популярності онлайніві словники, які уможливають оперативне оновлення матеріалу й охоплення сленгових інновацій. Словник «Мислoво» (myslovo.com), започаткований у 2012 році, – одна з найбільш відомих платформ систематизації неологізмів і сленгової лексики сучасної української мови. На відміну від традиційних словників, базу наповнюють користувачі інтернет-спільноти, що сприяє повнішому охопленню інновацій. На сьогодні ресурс містить понад 5000 визначень, і база постійно поповнюється, що уможливорює вивчення динаміки розвитку молодіжного та медійного сленгу. Від 2013 року словник визначає «українське слово року», що увиразнює його роль у моніторингу соціокультурних тенденцій, популяризації сучасної лексики та залученні ширшої аудиторії до мовної діяльності. Цей формат дає змогу не лише документувати сленгові інновації, а й стежити за суспільним сприйняттям сленгових неологізмів.

Спосіб наповнення й політика модерації забезпечують науково цінну основу для соціолінгвістичних досліджень. Словник дає змогу аналізувати структуру сленгізмів і неологізмів, їхні семантичні функції, продуктивність та комунікативну роль. Окремо можна досліджувати, які слова та вирази набувають популярності, як змінюються їхні значення в різних соціальних групах та медіапросторі. Водночас відкритий характер внесків користувачів може спричинити варіативність і неоднорідність визначень, що варто враховувати в наукових дослідженнях. У деяких статтях відсутній опис граматичних характеристик або

історія походження слова, що обмежує можливість повноцінного аналізу історії окремих одиниць.

Усе зазначене дає підстави вважати онлайнний словник «Мислово» цінним інструментом для дослідження сучасного українського сленгу й неологізмів, особливо в соціолінгвістичному та медіалінгвістичному контекстах. Словник демонструє живу мову, відображає актуальні тенденції і дає змогу вивчати закономірності появи й динаміки значень слів у молодіжному та медіасередовищі.

Онлайнова версія «Словника українського сленгу» на slvaronline.com налічує приблизно 3399 лексем й організована за алфавітним принципом, що забезпечує зручний доступ до конкретних слів і зворотів, характерний для традиційних словників, але в цифровому форматі. Кожна стаття містить визначення сленгового слова, граматичні характеристики (часто зазначають рід, форму або модальність), інформацію про походження слова та приклади вживання в різних комунікативних контекстах. Наприклад, у статті *єврей* фіксуються синоніміїні відповідники (*абраша*, *аїд*, *маланець*, *щирий українець*), що демонструє соціально марковану й оцінну природу сленгової номінації; дієслово *фалувати* подане з граматичними характеристиками (*недок.*, *кого*; *крим.*) та етимологічним коментарем «від амер. *to fall for*», що ілюструє механізми іншомовного запозичення; одиниця *паралельно* фіксується як безособова предикативна форма зі стилістичною ремаркою *мол.*, супроводжена цитатним прикладом: «Мені **паралельно**, сон це чи не...» (Л. Дереш). Така різнобічна структура словникової статті дає змогу аналізувати не лише значення лексем, а і їхні граматичні, прагматичні та функційні особливості.

Цінно, що словник відбиває морфологіїні ознаки сленгу, семантичну продуктивність (наявність переносних, контекстуальних значень) та функціонально-стилістичні параметри слова, зокрема відтінки жартівливості, зневаги тощо. Словник може бути корисним для побудови корпусів сленгу, проведення частотного аналізу та дослідження семантичних змін лексику. Проте відсутність можливості додавати нові слова та обмежена інформація про репрезентативність лексики можуть ускладнювати оцінку охоплення всіх соціальних груп та

регіональних варіантів сленгу. Частота вживання окремих слів також може бути неточною, що обмежує висновки щодо мовної динаміки. Незважаючи на ці недоліки, онлайнний словник на *slovaronline.com* загалом має велику соціолінгвістичну цінність, оскільки документує широкий спектр сучасної неформальної лексики з граматичними, семантичними та контекстними відомостями, що робить його корисним для академічного аналізу мови та побудови мовних корпусів.

Slang.Zone.net – онлайнний словник розмовної лексики з відкритим безплатним доступом. Його основна мета – збирання неологізмів, сленгізмів та діалектизмів сучасної української мови. Ресурс частково є цифровою адаптацією словника Л.О. Ставицької «Українська мова без табу», проте автори порталу свідомо не подавали лексем, які не закріпилися в народній мові або стали архаїчними. Загальна колекція словника налічує 1741 одиницю. Кожна стаття містить коротке тлумачення слова, приклади його вживання та покликання на інші статті того ж автора, а також теги для спрощеного пошуку та навігації. Додатково ресурс відображає кількість переглядів і вподобань статті читачами, а також надає змогу ознайомитися з лексемами, що мають подібне значення або належать до тієї самої чи суміжних тематичних категорій, що сприяє комунікативно-семантичному аналізу словникового матеріалу. Отже, Slang.Zone.net не лише документує сучасну сленгову лексику, а й формує динамічну платформу для соціолінгвістичних досліджень та відстеження мовних тенденцій у молодіжному середовищі.

Організатори SlangZone.net позиціонують його як «словник живої мови», що дозволяє користувачам додавати власні лексеми (SlangZone.net). Сайт слугує платформою народної лексикографії, подібно до англійськомовного Urban Dictionary, і дає змогу дослідникам аналізувати динаміку повсякденної комунікації. Лексеми та визначення формуються на основі усної та писемної мови користувачів, зокрема спілкування в соціальних мережах. Такий підхід забезпечує широту охоплення соціолектів: ресурс фіксує мовні одиниці україно- та суржикомовних користувачів, IT-спільнот, ЛГБТ-середовища та політичних груп, що дозволяє простежити еволюцію сленгу в живому соціокультурному контексті. Наприклад, до новітніх інтернет-

форм належить вислів *не пов, а ріл*, утворений на основі англ. *POV* і *real*, який уживають у значенні «не вигадана ситуація, а реальна», як у прикладі: «**Не пов, а ріл**: викладач задає нам есе “меми війни”». Такі матеріали ілюструють механізми творення нових одиниць і демонструють семантичні, функційні та прагматичні властивості сучасного українського сленгу.

Водночас відсутність суворої редакторської модерації створює середовище для внесення неконтрольованих мовних інновацій. Завдяки відкритості ресурсу сленг стає більш доступним і менш обмеженим у вузьких групах. У довготривалій перспективі сайт може слугувати корпусом для дослідження семантичної еволюції сленгізмів та їхніх функцій у спільнотах. Репрезентативність лексичного матеріалу залежить від активності користувачів, що може призводити до домінування мовних практик більш активних соціальних груп.

Цікавим явищем сучасної лексикографії вважаємо компактні онлайн-словники, які оперативнo документують сучасну лексику різних соціальних груп, наприклад, «Мінісловник військового сленгу» (2025) на сайті «АрміяInform», який систематизує професіоналізми, що виникли в ході бойової служби та військових операцій. Наприклад: *муха* – «ручний протитанковий гранатомет», *покемон* – «модернізований кулемет Калашникова», *улітка* – «барабанний магазин до ручного кулемета РПК» тощо. Такі лексикони невеликі за обсягом, менш поширені, ніж класичні друковані. Утім, вони відіграють важливу роль у соціолінгвістичних дослідженнях, відбивають мовну динаміку в певних соціальних групах, репрезентують її ціннісний і світоглядний портрет.

Як друковані, так і цифрові словники сленгу мають свої переваги та обмеження. Академічні видання, попри ретельну систематизацію та методологічну точність, не здатні охопити всього спектру сленгової лексики і швидко втрачають актуальність через високу динамічність мовного матеріалу. Онлайн-словники, хоча й забезпечують можливість оперативного додавання нових лексем, не вирішують проблеми повноцінного та системного опрацювання словникового корпусу. Навіть у ресурсах на кшталт *Slang.Zone.net*, де система верифікації є відносно простою, лексема спершу має бути зафіксована в роз-

мовній мові, а її внесення до словника вимагає опису значення, прикладів використання, класифікації за тегами та, за можливості, відтворення фрагментів повноцінного контексту.

Коректне формування таких словникових статей передбачає тривале спостереження за тим, як молодь вживає цю одиницю, чи відповідає вона графічним нормам української мови та якою мірою поширена. Частина сленгізмів-неологізмів може зникати з мовлення ще до моменту їх документування, а окремі одиниці можуть бути навмисно спотворені з метою жарту, експерименту або введення чужомовних елементів. Усе це свідчить про те, що онлайн-ресурси систематизації сленгу не можуть повністю замінити академічні видання і в наукових дослідженнях їх потрібно використовувати обережно. Частина сленгізмів-неологізмів може зникати з мовлення ще до моменту їхнього документування, що особливо помітно у сфері швидкоплинної інтернет-комунікації. Так, низка лексем, популярних у 2010-х роках, сьогодні практично не функціонує: наприклад, *олдфаг* («досвідчений користувач інтернету»), який витіснили нейтральніші позначення на кшталт *старожил* чи *ветеран спільноти*; *ламер* («недосвідчений користувач»), що зник унаслідок переорієнтації молодіжного дискурсу на інші технологічні реалії; або *трешак* («щось абсурдне, погані якості»), який поступився місцем більш універсальному *жесть* чи *крінж*. Такі приклади демонструють, що динаміка цифрового спілкування робить окремі лексеми надзвичайно короткочасними, а частина з них зникає ще до того, як потрапляє до академічних словників. Водночас окремі одиниці можуть бути навмисно спотворені з метою жарту або гри, як-от *ріл-ток* («серйозна розмова» – переробка англ. *real talk*) чи *чіловий* («спокійний, розслаблений» – жартівлива адаптація англ. *chill*), що обмежую їх фіксацію в академічних виданнях.

Ефективний спосіб розв'язання проблеми оперативно-го збирання та систематизації сленгової лексики вбачаємо в створенні словника змішаного типу, що поєднає онлайн- та друковані версії. Онлайн-версія такого видання забезпечить швидке фіксування нових одиниць, подібно до того, як це реалізовано на ресурсі *Slang.Zone.net*. Друкована ж версія словника виходитиме після верифікації лексикографом, що гаранту-

ватиме надійність і наукову цінність поданої інформації. Прикладом такого підходу є *Green's Dictionary of Slang* (2011), який оприлюднено в друкованій та електронній версіях. Скорочені словникові статті доступні широкій аудиторії і містять базове значення сленгізму, його синоніми в літературній мові та відомості про регіональне вживання. Ця модель поєднує оперативність онлайнових ресурсів із достовірністю академічних словників, що робить її перспективною для наукового дослідження та документування динамічної молодіжної лексики. Окрім цього, важливим компонентом словника як у друкованій, так і в електронній версії вважаємо наведення системних відношень сленгізмів (синонімних рядів, антонімних пар, словотвірних ланцюжків). Приміром, у сучасному молодіжному мовленні сленгізм *зашквар* має синоніми «провтик», «фейл», а його антонімами можуть виступати «топ», «лайк»; від сленгізму *краш* утворюються похідні «крашитися», «крашик», що демонструє продуктивність словотвірної системи. Така інформація повніше репрезентує сленг як лексичну підсистему, а тому сприятиме точнішому добору лексем для перекладу, аналізу змін у мовній системі та дослідженню семантичних і функційних особливостей сленгу. Поєднання достовірності друкованих словників із оперативністю цифрових платформ забезпечить ґрунтовнішу стратифікацію сучасного сленгу.

Отже, аналіз друкованих і онлайнових словників українського сленгу дає підстави зробити кілька важливих висновків щодо ефективних підходів до систематизації та лексикографічного опису відповідного мовного матеріалу. По-перше, вважаємо актуальним створення змішаних словників із онлайн- і друкованою версіями, які поєднують методологічну достовірність академічних видань із високою оперативністю цифрових ресурсів. По-друге, для повного висвітлення специфіки сленгу важливо відображати не лише контекст його вживання, а й системні відношення (синонімійні, анонімійні, деривативні). Це підвищить наукову цінність матеріалу та посприє точнішим соціолінгвістичним і лексико-граматичним дослідженням. По-третє, забезпечить фіксацію динаміки регіонального й професійного різновидів сленгу.

Попередній моніторинг рухів сучасного українського сленгу вказує на його високу динамічність і здатність швидко відображати соціокультурні й технологічні зміни. Виявлено, що окремі сленгізми швидко входять у вжиток, а згодом можуть зникати або трансформуватися (наприклад, *лол* – еволюціонує у візуальні «форми сміху», *хайп* – «тимчасове масове захоплення», *флексити* – «демонструвати статус чи досягнення»), що свідчить про циклічність моди на певні слова. Активна адаптація запозичених термінів (*ріл-ток*, *чіловий*) і творення похідних форм (*краш* → *крашиться*; *топ* → *топувати*) відображають живу словотвірну систему та гнучкість лексики. Динаміку сленгізмів простежуємо в різних соціальних групах і медіапросторі, де цифрові комунікації сприяють швидкому поширенню та зміні значень слів. Загалом український сленг постійно еволюціонує, інтегруючи соціокультурні маркери та неологізми, що робить його важливим об'єктом соціолінгвістичного та лексикографічного дослідження.

Перспективи вивчення українського сленгу вбачаємо у сфері соціолінгвістики, семантичного та корпусного аналізу, а також у розширенні словникових платформ, здатних системно відображати зміни в соціальних групах мовців. Такий підхід не лише уможливить стратифікацію актуальних мовних явищ, а й забезпечить науково обґрунтовану основу для подальшого дослідження функцій, структур і трансформацій сучасного українського сленгу.

Кондратюк Т.М. (Упоряд.). Словник сучасного українського сленгу. Харків: Фоліо, 2006.

Мінісловник військового сленгу. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/08/20/minislovnuk-vijskovogo-slengu-muha-pokemon-ulitka/> (дата звернення: 21.11.2025).

Нестерович В.Ф. Виборча кампанія: словник сленгових термінів та виразів. Київ: Ліра-К, 2020.

Онлайнвий словник: Мислово. URL: <http://myslovo.com/> (дата звернення: 21.11.2025).

Пиркало С. Перший словник українського молодіжного сленгу. Ю. Мосенкіс, ред. Київ: Віпол. (1998).

Словник українського сленгу SlangZone.net. URL: <https://www.slangzone.net/> (дата звернення: 21.11.2025).

Словник українського сленгу. URL: <https://slovník-ukrainskogo-slengu.slovaronline.com/> (дата звернення: 21.11.2025).

Ставицька Л.О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ: Критика, 2003.

Ставицька Л.О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників: обценізми, евфемізми, сексуалізми. Київ: Критика, 2008.

Цесаюра О. Лаба. Тлумачний словник музичного та мистецького сленгу. Київ: Український ренесанс, 2009.

REFERENCES

Dictionary of Ukrainian slang SlangZone.net. URL: <https://www.slangzone.net/> (accessed: 21.11.2025) (in Ukr.).

Dictionary of Ukrainian slang. URL: <https://slovník-ukrainskogo-slengu.slovaronline.com/> (accessed: 21.11.2025) (in Ukr.).

Kondratiuk, T.M. (Ed.). (2006). Dictionary of modern Ukrainian slang. Kharkiv: Folio (in Ukr.).

Mini-dictionary of military slang. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/08/20/minislovník-vijskovogo-slengu-muha-pokemon-ulitka/> (accessed: 21.11.2025) (in Ukr.).

Nesterovych, V.F. (2020). Selection campaign: dictionary of slang terms and expressions. Kyiv: Lira-K (in Ukr.).

Online dictionary: Myslovo. URL: <http://myslovo.com/> (accessed: 21.11.2025) (in Ukr.).

Pyrkalo, S., Mosenkis, Yu. (Eds.). (1998). First dictionary of Ukrainian youth slang. Kyiv: Vipol (in Ukr.).

Stavytska, L.O. (2003). Short dictionary of slang vocabulary of the Ukrainian language. Kyiv: Krytyka (in Ukr.).

Stavytska, L.O. (2008). Ukrainian language without taboos. Dictionary of obscene vocabulary and its corresponding words: obscenities, euphemisms, sexualities. Kyiv: Krytyka (in Ukr.).

Tseatsura, O. (2009). Laba. Explanatory dictionary of musical and artistic slang. Kyiv: Ukrainskyi renesans (in Ukr.).

*Стаття надійшла до редакції
02.11.2025*

Прийнято до друку 01.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 02.11.2025

Accepted for publication

01.12.2025

Published on 29.12.25

Oleksandr Cherkas

UKRAINIAN SLANG IN THE LEXICOGRAPHIC DIMENSION: ACHIEVEMENTS, CHALLENGES, PERSPECTIVES

The article analyzes the lexicographical practice of representing contemporary Ukrainian slang in printed and online dictionaries. A comparative analysis of methodological approaches, the volume of lexical material, temporal coverage, and the structure of dictionary entries was conducted. The study demonstrates the importance of contextually illustrating the usage features of slang, indicating their grammatical, stylistic, and pragmatic characteristics, as well as reflecting systemic relations such as synonymic series, antonymic pairs, and word-formation chains. The work outlines current issues in slang lexicography: lagging behind in recording new neologisms and digital innovations, non-standardized dictionary entries, selective inclusion of regional and social variants, and limited possibilities for tracking rapidly changing Internet vocabulary. Using the printed dictionaries of Pyrkala, Stavvytska, Kondratiuk, Tseatsura, Nesterovych, and online platforms such as Myslovo, Slang.Zone.net, and slovaronline.com, the advantages and disadvantages of each format are analyzed: academic publications provide systematization and scholarly reliability but do not always reflect rapid changes in language, whereas digital resources allow quick recording of innovations but require careful moderation and quality control. The effectiveness of a hybrid dictionary model, combining online and printed versions, is justified as an optimal way to document dynamic slang vocabulary. The significance of slang dictionaries for studying sociolects, word-formation productivity, functional and stylistic variability, semantic change dynamics, and mechanisms of socio-cultural identification is highlighted. It is shown that the combined use of printed and digital resources ensures deeper scientific analysis and contributes to the formation of a representative corpus of contemporary Ukrainian slang.

Key words: slang, dictionary of Ukrainian slang, lexicography, online dictionaries, language dynamics, neologism.

<https://doi.org/10.37919/0201-419X.2025.103.14>

УДК 81'38

ВЕРБАЛЬНА (САМО)ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕЛІТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НАУКОВЦЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРОЄКТУ І.Д. ФАРІОН «ГЕН УКРАЇНЦІВ»)

ГАНЖА

Ангеліна Юрїївна,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики, Інститут української мови НАН України;
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001;
e-mail: ganzhalina@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2938-5306

Anhelina

GANZHA,

PhD in Philology, Senior researcher of the Department of stylistics, language culture and sociolinguistics, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine;
4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine;
e-mail: ganzhalina@ukr.net

У статті запропоновано лінгвостилістичну рецепцію вербальної презентації елітарної мовної особистості науковця в медіа-портретах Дарії Віконської, Катерини Грушевської та Олени Курило. Джерелом фактичного матеріалу слугували студії проєкту І.Д. Фаріон «Ген українців». Лінгвальну специфіку медіапортретів досліджено у двох проєкціях – біографічній реконструкції мовної особистості та інсталяції її творчого доробку. Просвітницькі передачі авторства відомої української лінгвістки засвідчують творче, оригінальне використання ресурсів мови, спрямоване на створення цілісного образу знакової постаті в інформаційно-культурному контексті доби.

Ключові слова: лінгвостилістика, елітарна мовна особистість, Ірина Фаріон, проєкт «Ген українців», Дарія Віконська, Катерина Грушевська, Олена Курило.

Питання презентації наукового результату і створення позитивного іміджу науковця нині набуло особливої актуальності з огляду на трансформації в суспільно-гуманітарній сфері, на потребу в популяризуванні наукової праці. Якщо підготування наукових статей чи монографій – справа традиційна і, з лінгвостилістичного погляду, доволі досліджена, то специфіка усного презентування наукового доробку або напряду студій, особливо в медійному дискурсі, ще потребує пильної уваги мовознавців.

Дослідники вважають медійний дискурс чи не найбільш інформативним щодо розуміння світогляду, громадянської позиції, ерудованості, мовної культури елітарної особистості. Цю тезу можна застосувати не лише для оприявлення постатей сучасних науковців, а й для медіапрезентації біографії й доробку видатних учених минулого. У працях про представників елітарної мовної культури натрапляємо на терміни *вербальна самоідентифікація* та *вербальна самопрезентація*, що реалізуються через конструювання особистісної і соціальної ідентифікації мовця. На нашу думку, у документальних медіатекстах, де науковець є ведучим програми, йдеться саме про вербальну самопрезентацію, адже елітарна мовна особистість у медійному дискурсі цілеспрямовано конструє свій суспільний образ, а не лише транслює певним чином організовану інформацію. У потрактуванні поняття *елітарна мовна особистість науковця* спираємось на працю А.П. Романченко «Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти» [Романченко 2019: 130].

Лінгвістка Ірина Дмитрівна Фаріон лишила потужний медійний просвітницький доробок. Згадаймо лише 160 програм «Велич особистості» та 135 студій «Ген українців». Як зазначав М. Тимошик у передмові до бібліографічного покажчика вченої: «Найзриміше, найвідчутніше виявляється житейське кредо, принципова житейська позиція, вірність обраному ремеслу Ірини Фаріон у її резонансних просвітніх авторських проєктах» [Тимошик]. Колега й подруга О. Микитюк згадує: «Ірина Фаріон вела блоги на «Український правді», провадила щотижневі курси з української мови <...>; також записувала на каналі НТА «Ген українців», а щоб зробити кожную студію, читала листи й спогади (бо це правдивий матеріал) та монографії, щоб знайти ту доріжку-стежинку, яка зацікавить слухача» [Микитюк 2025: 12]. Звернімо увагу, що в авторському проєкті І.Д. Фаріон назва випуску – *студія* – вжита не в традиційному, кодифікованому значенні. Одне із тлумачень згаданої лексеми [«4. мн., книжн. Ретельне вивчення, дослідження чого-небудь або навчання десь» (СУМ-11, IX: 800)] цілком корелює за змістом із згаданими медіапродуктами. Серед переліку презентованих постатей «Гену українців» натрапляємо і на імена науковців: Агатангел Кримський, Олена Курило, Наталія Полонська-Василенко, Олександр Пономарів, Микола Аркас, Святослав Караванський та ін.

Нашу увагу привернули три медіапортрети-студії науковиць, що на різних інформаційних ресурсах мають варіанти назв:

- про Дарію Віконську (вип. 20): «Дарія Віконська – феноменальне явище української культури» і «Дарія Віконська – «райська яблінка» української культури»;
- Катерину Грушевську (вип. 24): «Катерина Грушевська: славетна донька видатного батька, вбита московитами» і «Катерина Грушевська – батькова потішечка і наша українська слава»;
- Олену Курило (вип. 26): «Олена Курило: репресована мовознавиця, що визначила норму української мови» і «Мовознавиця, абсолютна чужинка, заклала норми сучасної української мови».

Припустимо, що ключовою в назві є постать, якій присвячено студію, а додаткові відомості мають на меті привабити різну глядацьку аудиторію, тому варіюються, не порушуючи достовірності інформації.

Просвітницька мета проекту І.Д. Фаріон передбачає ознайомлення якнайширшого кола українців зі знаковими постатями національної історії, культури, науки та ін. Отже, частина глядачів почує прізвиська героїнь передач уперше і для формування зацікавлення потребуватиме загальних інформаційних орієнтирів (роки життя, напрями діяльності, чим відома) про ту чи ту постать. Цю функцію виконують своєрідні тизери¹⁰ перед випусками: ці тексти короткі, не містять вичерпної інформації, а лише натяки на неї (цитати, метафори, згадки про події з життя тощо), що мають заінтригувати глядача, спонукати до перегляду.

Скажімо, у тизері випуску про Дарію Віконську (17.02.1893–25.10.1945) використано метафори. Її названо «райська яблінка» української культури і що саме вона зробила хірургічний розтин українських ментальних вад. Цю тезу употужнено цитатою з праці письменниці «За силу й перемогу»: «Патріотизм – не гучне, порожнє слово, а найглибше, безпосередньо виросле з інстинкту збереження власного роду почування людини». Про Катерину Грушевську (21.06.1900–30.03.1943) інформація в тизері тяжіє до науково-популярного викладу: «етносоціологиня, фольклористка, етнографиня, культурологиня, перекладачка з європейських мов. Вона зробила науковий подвиг, досліджуючи наш український епос – думи. Жінка, чії праці з етнографії та фольклору, є джерелом сили українців». Такі самі жанрово-стильові ознаки має тизер про Олену Курило (19 жовтня 1890–після 1946): «діалектологиня, авторка популярних підручників з української мови, творець української наукової термінології»... <...> Чужинка родом, що визначила норму

¹⁰ Див.: Буктрейлер і тизер. URL: https://ks.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/7/2023/09/16_ks_98.pdf

української мови у ХХ–ХХІ столітті. Навчала не правил, а любови до неї. Репресована московсько-сталінським режимом, але відроджена в силі нашої мови». Зауважимо, що на різних каналах, де можна переглянути випуски проєкту «Ген українців», тизери до тих самих студій різні.

Лінгвальну специфіку медіапортретів науковиць пропонуємо розглянути в двох проєкціях: *біографічна реконструкція* (синтез біографічного фактажу на історико-культурному тлі в поєднанні з вибіркоvim текстуальним аналізом першоджерел); *інсталяція творчого доробку* (фрагментарне «занурення» глядача в творчу лабораторію науковця).

БІОГРАФІЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ.

Іменування. Як відомо, І.Д. Фаріон надавала особливої ваги іменам, які вважала «маркерами нації», «духовними ідентифікаторами». ¹¹ В іменуванні Дарії Віконської використано вже згадувану вище метафору «райська яблінка» української культури, а ще – характеристичні прикладки: *жінка-квітка*, *жінка-пелюстка*, *жінка-яблінка*. У медіатексті підкреслено жіночність, витонченість героїні, водночас на контрасті вказано на стійкість її переконань.

З лінгвістичного погляду цікава традиція іменування в родині Грушевських. Катерина Грушевська підписала свою першу працю дуже знаково й характерно – *Професорівна*. І.Д. Фаріон коментує: «Звернімо увагу на цю розкішну форму ідентифікації жінок у нашому антропонімному просторі». Поєднання експресивно насаженого епітета *розкішна* з мовознавчою терміносполукою – один із характерних прикладів комунікації ведучої проєкту.

Форми звертання батька (М.С. Грушевського) до донечки, за словами І.Д. Фаріон, викликають «цілу оргію фантастичних почуттів»: *Золота Кулюня*, *Кулюньця* (коментар-протиставлення мовних кодів: *не Катюшенька!*), *потішечка*, *найдорожченько* (вказано філологічне потрактування: від форми найвищого ступеня порівняння прикметника утворена ідентифікація за допомогою суфікса -енько). В епістолярії ж використовували трикомпонентну формулу: Грушевський звертався *Моя донька й учениця*, а Катерина – *Мій батько й учитель*.

Щодо іменування Олени Курило авторка обмежується уживанням прізвища, імені й по батькові, упродовж студії час від часу акцентуючи номінацію *чужинка* (*абсолютна чужинка*). Біографічні

¹¹ Див., наприклад, інтерв'ю: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1609/180/56673/>.

відомості про лінгвістку надзвичайно обмежені, навіть її дошлюбне прізвище невідоме.

Родина. Інформації про родину Дарії Віконської передусе філософський розмисел про пам'ять і воскресіння в пам'яті. Спонука «Повертаймося до кореня» потенціюється Шевченковою цитатою: «Хто ми? Чий сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?». І далі риторичні питання: «Яке було дерево роду? Чи квітнувало щось у роді після неї?». Окремі твердження вияскравлюють походження й становлення письменниці й науковця: аристократичне ім'я (Іванна-Кароліна Федорівич-Малицька), письменницькі традиції (*дід писав густо, афористично, але не українською мовою*), захоплення історією та колекціонуванням (*батько мав колекцію стародруків і картин*), батьківське кредо («Хто має віру, той має силу»), знайомство й одруження з учителем руської мови Миколою Малицьким.

Так само блок питань, точніше уявно змодельований діалог із глядачем, передусе інформації про родину Катерини Грушевської: «Чи є більше щастя, як діти? Звісно, що ні. Чи не є щастям у квадраті, коли донька вважає свого батька за найкращого вчителя? А батько вважає свою доньку за найкращу ученицю?».

Ведуча акцентує увагу на походженні науковиці: «Героїня дивовижної спадкової традиції, традиції великого роду. Роду Грушевських». Ряд контекстуальних синонімів занурюють у біографічну канву: «Всього лиш 43 роки ходила, мандрувала, вкорінювалася в це життя».

Родинність Олени Курило означено відетнонімним прикметником: «Стала українським мовознавцем, хоча народилася в жидівській родині в Білорусі, Слонімі Гродненської губернії». Відповідь на специфічно сконструйоване риторичне питання «Отже, як починалася ця жінка?» в аналізованій студії можна вважати умовною. Біографія Олени Курило ще потребує докладного вивчення. Але на основі наявної в доступних джерелах інформації І.Д. Фаріон вдалося створити образ-уявлення про роки становлення видатної лінгвістки.

Середовище vs видатні постаті. У студії про Дарію Віконську згадано Євгена (І.Д. Фаріон уживає саме таку форму імені) Маланюка (*чоловік-воїн, чоловік-лицар*), що про Дарію Віконську говорив як про квітку (пор.: *жінка-квітка, жінка-пелюстка*). Серед видатних постатей, що формували середовище комунікації майбутньої письменниці, фігурує й І. Франко, який отримав архів Федоровичів, щоб написати життєпис діда героїні, але не завершив цю роботу.

До Тараса Шевченка Віконська зверталась «як до ікони української культури». Коментар ведучої проєкту тяжіє до усно-розмов-

ної експресії: *«Це так класно, що ми цю ікону маємо! Які дурні ті, що мають на меті цю ікону понизити. Знайти плями на сонці? Які вони смішні!»*. Вкраплення згрубілої лексики, характерне інтонування використано свідомо для отримання передбачуваного комунікативного ефекту. Аудиторія готова до наукового або піднесеного, патетичного викладу інформації про Шевченка, а тут бачимо змодельований емоційний «мікровибух», що теж притаманно стилю комунікації І.Д. Фаріон. Далі оригінальна метафора *під парасолькою Шевченкових слів* налаштує глядачів на продовження розмови.

Видатні постаті в студії про Катерину Грушевську постають у контексті інформації про її освіту, здобуту вдома через хворобу (Аріадна Драгоманова, Михайло Бойчук), а також про масток родини в Криворівні: Хведір Вовк, Іван Крип'якевич, Іван Труш. Доброзичливу й відповідальну увагу родини Грушевських до навчання й фахової комунікації доньки підкреслює експресивна конструкція з деминутивом: *Такий спектр знань осягала ця неймовірно люблена потіишечка Катерина Грушевська*.

Студія про жінку, яка «колосально вплинула на мовні норми» (Олену Курило), програмує аудиторію на актуалізацію прізвищ українських лінгвістів (І. Огієнко, Є. Тимченко, О. Синявський, М. Сулима, С. Смеречинський). Тезу «Вона вписалася в це гроно українських мовознавців дуже органічно» І.Д. Фаріон підкріплює дискусійним, гендерно маркованим аргументом: «бо закохалася в українського мовознавця Є. Тимченка, який працював над історичними словниками». Зрозуміло, що медійний дискурс не ставить жорстких рамок щодо наведення відомостей про особисте життя медіагероїв, навпаки, часто саме така інформація підтримує інтерес глядача. Але в цій студії подібні репліки можуть спровокувати спотворені конотації, тим більше щодо малодослідженої біографії. Згадано у випуску й Климента Квітку, з яким Курило переїхала до Москви, а потім вирушила в заслання. Інформація про науковий доробок підкріплена цитатами Юрія Шевельова.

Інсталяції творчого доробку. Творчість *Дарії Віконської* визначив інтерес до проблеми подвійної ідентичності (як у Федоровича – *«гену українського, держави польської»*). На думку ведучої, «цей ген прокинувся і в Дарії. Її цікавили письменники, які писали не тією мовою, яка відповідала їх ідентичності, – Вітмен, Уайльд, Джойс». У студії про Віконську часто звучать її цитати, що дають змогу скласти уявлення не лише про її погляди, а й про стиль її комунікації, наприклад: *«Вернувшись додів, я почала щойно відкривати все наше. Подразнена амбіцією дорівняти чужим осягам, показати, що воно не гірше. В умовах чужого оточення якимось сильніше*

збуджується відчуття свого національного я». Зі слів І.Д. Фаріон, перші публікації письменниці «мали запах війни». Однією з найпотужніших етнопсихологічних праць називають «За силу і перемогу», в якій Віконська визначила вади українців (у випуску цю інформацію підкріплено візуальною цитатою).

Ведуча вдається до сучасних паралелей: *«Що ж вона [Віконська – А.Г.] казала про ту Європу, до якої ми так прагнемо, яку так ідеалізуємо?»*. І відповідає цитатою: *«Наші предки жили європейською культурою, коли Москва була зборищем жорстоких неотесаних варварів <...>. Ми самі є Європою. І хотіти йти проти неї рівнозначне спроневеритись живій традиції нашого народу»*.

Інсталяція творчого доробку **Катерини Грушевської** має констатувально-оповідний характер, тяжіє до власне наукового викладу. Домінує хронологічно подієва організація матеріалу. Показова лексико-тематична основа оповіді, яку визначають насамперед назви сфер наукових зацікавлень та посад героїні студії: *етносоціолог, фольклорист, етнограф, культуролог, перекладач з європейських мов, секретар Українського соціологічного інституту, дійсний член НТШ, вчений секретар Культурно-історичної комісії при ВУАН, учений секретар Комісії історії пісенності Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН*. Оповідь про її творчий шлях пов'язана з науковою долею її видатного батька Михайла Грушевського. Пожвавлюють виклад змістові «несподіванки», наприклад, про першу працю Катерини Грушевської, присвячену казкам і фольклору Африки, або про її дослідження народного снотлумачення.

Трагічне фокусування ведучою постаті Грушевського наклало відбиток і на студію про його доньку. Відтінок приреченості, фатуму виявляється і на вербальному рівні (*вчинок батька приводить до смерті і його, і його дитини; повернення ... в Україну спричинило трагедію* та ін.). Символічно, що в останньому слові на суді перед засланням Катерина Грушевська просить суд про збереження спадщини свого батька.

Найдокладніша інсталяція творчого доробку презентована в студії про **Олену Курило**. Ймовірно, з двох причин: перша – вкрай обмежені біографічні відомості про науковицю; друга – сфера наукових зацікавлень героїні випуску близька ведучій проєкту. Щодо характеристики тринадцятирічної наукової діяльності (1918–1931) Олени Курило зазначено, що в цей час *«напрацьовано фундаментальні мовознавчі праці»* (лексика наукового стилю). Початкову граматику української мови (1918), яка мала 11 перевидань, названо *шкільним бестселером* (апелювання до актуального досвіду

глядацької аудиторії). «*Піком*» наукової праці Курило І.Д. Фаріон вважає «Уваги до сучасної української літературної мови».

Одне з ключових слів в означенні Олени Курило – *чужинка*. Саме вона, **чужинка**, поряд з І. Огієнком, заклала основи тоді сучасної культури української мови передусім у синтаксисі; Як все-таки сталося, що **чужинка** настільки перейнялася українською мовою, що зайшла в її синтаксис; Як **чужинка** могла бачити цю мову збоку і жила цією мовою зсередини? Синонімом до згаданої соціально-психологічної характеристики є присудкова конструкція: «Ця пані родом **не була українкою**, і геном **не була українкою**, зате за своїми переконаннями стала нею».

Ще одне ключове слово-характеристика наукового доробку Олени Курило – *правдивий*. Нетрадиційне поєднання з поняттями лінгвістики уможливило, з одного боку, підтвердження справжності висновків науковиці, а з другого, природність зафіксованих моделей функціонування української мови, відмінної від інших: «*повертала обличчям до правдивого словотвору, правдивого синтаксису, правдивих лексичних одиниць*».

Відомо, що російськоорієнтовані традиції були чи не найпоказовішими в науковій сфері 20–30-х рр. ХХ ст. І.Д. Фаріон докладно оповідає про роботу О. Курило в Термінологічній комісії при Українському науковому товаристві над укладанням і редагуванням галузевих термінологічних словників (через її руки пройшло приблизно 100 лексикографічних видань), над розділом «Чужі слова» правопису (1926) та ін. Культуромовні й термінотворчі аспекти діяльності лінгвістки, викладені в аналізованій студії проєкту «Ген українців», стали предметом розгляду в публікації І.А. Казимирової, Ю.А. Чернобров [Казимирова 2025:142–143].

Елітарна мовна особистість автора і ведучої проєкту. Ірина Фаріон – не лише мовознавець, а й широко відома медійна постать. Не викликає сумнівів, що кожна студія проєкту «Ген українців» глибоко й ретельно підготована за першоджерелами, несе науково достовірну інформацію. Аргументом на користь цього може слугувати цитування медіатекстів випусків у наукових працях (зокрема лінгвістів). Водночас науковість поєднана з розмовною експресією, суб'єктивними оцінками. Іноді ведуча не цурається вживання згрубілої лексики, епатажу. Стиль комунікації в студіях «Гену українців» не схожий на класичний академічний виклад, проте він інформативно насащений, утримує увагу аудиторії і демонструє потужний потенціал різноманітних засобів мовної експресії. Зауважимо, що опоненти І.Д. Фаріон у медіапросторі часто зачіпаються за незвичну форму її спілкування, закидаючи їй навіть вияви агре-

сії чи блюзнірства. Проте енциклопедичні знання дослідниці, феноменальна працьовитість, віртуозне користування вербальними і невербальними ресурсами комунікації свідчать про те, що епагажне спілкування – це свідомо обраний інструментарій впливу «на юрбу», а ще – вербальне самоконструювання образу елітарної мовної особистості з власним розумінням мовної естетики.

Формули привітання (*Слава Україні, високошановне панство!*) і прощання (*Бережімо себе і Україну в собі*) у студіях проєкту увиразнюють його україноцентричність. Серед «улюблених» мовних засобів ведучої – уживання демінутивів (пригадаймо лише *потішечку* та *найдорожченько* Катерину Грушевську); різних видів повторів [*«Народ народив її, величну і неповторну»* (про Дарію Віконську); *Велика донька великого історика* (про Катерину Грушевську)], риторичних питань (часом у вигляді цитат), пошук оригінальних метафор (*Весна стріляє нам в лице*), оксиморонів (*Казка життя в тому, щоб боронити те, що ти любиш*) тощо. Уживання фемінитивів непослідовне (від уникання таких форм у студії про Дарію Віконську до активного використання в передачі про Олену Курило).

Презентація становлення і розвитку української науки через моделювання медіапортретів учених засвідчує взаємодію наукового і публіцистичного стилів, модифікованих під впливом усно-рмовної практики. Виробленню належної суспільної оцінки здобутків українських науковиць Дарії Віконської, Катерини Грушевської та Олени Курило в проєкті «Ген українців» сприяють інформаційна наснаженість і достовірність студій, доступний виклад, а також емоційність метафорики та оригінальність епітетики. І.Д. Фаріон у ролі ведучої авторського просвітницького проєкту демонструє динаміку можливостей вербальних і невербальних ресурсів комунікації для досягнення максимального сугестивного ефекту наукознавчої інформації, що фактично є самопрезентацією комунікативного потенціалу вченої-лінгвістки і медійної особи.

Казимирова І.А., Чернобров Ю.А. Питоме і запозичене: термінологічний вісник. 2025. Вип. 8. С. 142–150. <https://doi.org/10.37919/2221-8807-2025-8-12>

Микитюк О.Р., Фаріон І.Д. Мова і мовознавці: утвердження норми. Навчальний посібник. Львів, 2025. 432 с.

Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти: монографія. Одеса, 2019. 541 с.

Тимошик М. Харизматична постать новочасної української історії: нотатки на полях «Бібліографічного показника Ірини Фаріон». URL: https://vlp.com.ua/files/190202_peredmova.pdf

REFERENCES

Kazymyrova, I.A., Chernobrov, Yu.A. (2025). Pytome i zapozychene: terminolekt Oleny Kurylo. *Terminolohichniy visnyk*, 8, 142–150. <https://doi.org/10.37919/2221-8807-2025-8-12> (in Ukr.).

Mykytiuk, O.R., Farion, I.D. (2025). Mova i movoznavtsi: utverdzhennia normy. *Navchalnyi posibnyk*. Lviv (in Ukr.).

Romanchenko, A.P. (2019). *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty: monohrafiia*. Odesa (in Ukr.).

Tymoshyk, M. *Kharyzmatychna postat novochasnoi ukrainskoi istorii: notatky na poliakh «Biobibliohrafichnoho pokaznyka Iryny Farion»* URL: https://vlp.com.ua/files/190202_predmova.pdf (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
21.11.2025

Received 21.11.2025

Accepted for publication

Прийнято до друку 15.12.2025

15.12.2025

Статтю опубліковано 29.12.2025

Published on 29.12.2025

Anhelina Ganzha

VERBAL (SELF)PRESENTATION OF THE ELITIST LINGUISTIC PERSONALITY OF A SCIENTIST (BASED ON MATERIALS FROM THE PROJECT BY I.D. FARION ‘THE GENE OF UKRAINIANS’)

The verbal presentation of these female scholars in the media portraits under analysis demonstrates a creative and original use of linguistic resources, aimed at creating a coherent image of a prominent figure within the informational and cultural context of the era. Within their own time, there is every reason to regard Daria Vikonska, Kateryna Hrushevska and Olena Kurylo as elite linguistic figures thanks to their academic and creative output. At the same time, in the analysed episodes of Iryna Farion’s authorial project, we observe the self-presentation of the elite linguistic figure of the scholar-linguist, who, in her role as host of an educational programme, demonstrates the potential of verbal and non-verbal communication resources to achieve the maximum suggestive effect of scientific information.

Iryna Farion constructs biographical reconstructions of the lives of these figures in considerable detail. The exception is Olena Kurylo, but for objective reasons – the very limited amount of biographical information available. Presentations of the figures’ creative output are composed of kaleidoscopic elements at both micro and macro levels (incorporating quotations from primary sources, visualisations, etc.), ultimately forming a comprehensive picture of the figure’s role in the history and culture of Ukraine.

Presentation of the emergence and development of Ukrainian science, through the modelling of media portraits of scientists, demonstrates the interplay between scientific and journalistic styles, which have been shaped by the influence of spoken language.

Key words: linguistic stylistics, elitist linguistic personality, Iryna Farion, the ‘Gene of Ukrainians’ project, Daria Vikonska, Kateryna Hrushevska, Olena Kurylo.

У СВІТІ ВЛАСНИХ НАЗВ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.15>

УДК 811.161: 81.37

НАЗВИ ЖИТЕЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

ВЕРБИЧ

Святослав Олексійович,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики,

Інститут української мови НАН України,

вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001;

e-mail: sviatoverb@ukr.net;

ORCID: 0000-003-4671-1898

Sviatoslav

VERBYCH,

Doctor of Philology, senior research fellow;

Senior Researcher in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics,

Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine;

4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine;

e-mail: sviatoverb@ukr.net

*У статті проаналізовано особливості творення та функціонування назв мешканців (катойконімів) в українській мові. Наголошено на архаїці цього класу лексем, що проілюстровано прикладами з різних історичних джерел. Зазначено, що катойконімна система української мови формувалася на основі топонімів за допомогою суфіксів **-ан-и / -я-ни, -ц-і** (мн.), **-ан-ин / -ян-ин, -ан-к-а / -ян-к-а; -ець, -к-а** (одн.) – для назв жителів чоловічого та жіночого родів. Обґрунтовано безпідставність виокремлення суфікса **-чан-ин** як варіантного до **-ан-ин**.*

Так звані форми на **-чан-и** (**-чан-ин**, **-чан-к-а**) – результат перерозкладу основи з кінцевим **-к-**, **-ц-**, **-ч-**, **-ськ-**, **-цьк-** у сполученні із суфіксом **-ан-и** (**-ан-ин**, **-ан-к-а**). З огляду на це аргументовано думку про незакономірність форм катойконімів на зразок **полтавчани** і **сумчани**, оскільки твірні для них ойконімооснови **Полтава** та **Суми** не містять кінцевих приголосних **-к-**, **-ц-**, **-ч-**, суфіксів **-ськ-**, **-цьк-**. Окремо проаналізовано особливості сполучуваності суфіксів **-ан-и** і **-ц-і** (у мн.) з різними ойконімними (топонімними) основами. На підставі додаткових фактів підтверджено думку Л.О. Родніної, що основним для творення назв осіб за місцем проживання в сучасній українській мові є суфікс **-ець** (чол. р.) (**-к-а** (жін. р.), **-ц-і** (мн.)), тоді як давній суфікс **-ан-ин** / **-ян-ин** (чол. р.) (**-ан-к-а** / **-ян-к-а** (жін. р.), **-ан-и** / **-ян-и** (мн.)) посідає друге місце. Схарактеризовано функціонально-стильові особливості катойконімів.

Ключові слова: історичні джерела (пам'ятки), катойконіми, катойконімний словотвір, нормативні / ненормативні катойконіми, ойконіми (топоніми).

У лексичному складі української мови особливе місце з-поміж загальних назв (апелятивів) займають катойконіми – назви жителів певної місцевості або населеного пункту чи вихідців із них, наприклад: *подоляни* ‘вихідці з Поділля’, *подністр'яни* ‘вихідці з місцевості над Дністром’ [Крикун 1964: 66], *тур'яни* ‘мешканці долини річки Тур’ї (на Закарпатті)’ [Воронич 2008: 31]; *вінничани* ‘мешканці Вінниці’, *кияни* ‘жителі Києва’, *буковинці* ‘жителі Буковини’, *херсонці* ‘мешканці Херсону’ тощо. Особливість цих лексем у тому, що вони словотвірною пов'язані з назвою конкретної місцевості чи поселення – міста, містечка, села, селища й утворені за відповідними дериваційними моделями. Саме тому їх справедливо вважають окремим самостійним словотворчим розрядом слів [Ковалик 1958: 163].

Катойконіми належать до давніх утворень, що підтверджують історичні джерела різних хронологічних періодів. Зокрема, деривати з формантом **-ан-и** / **-ян-и** непоодинокі в пам'ятках української мови XI–XIII ст., наприклад: *оукраинянь* ‘жителі оукраинь – околиць Київської Русі’ [Білоусенко 2012:

38], д.-рус. *Бужане* < гідроніма (Західний) *Буг* (ЕСЛГНПР: 25). У наступну, середньоукраїнську, добу поряд із утвореннями із суфіксом **-ан-и** / **-ян-и** (**-ан-ин** / **-ян-ин**, **-ан-к-а** / **-ян-к-а**) засвідчені й деривати із суфіксом **-ц-і** (**-ець**, **-к-а**), наприклад: *браславець*, *браславець* ‘мешканець Браслава або виходець із нього’, 1541, 1567 рр.; *быховець* ‘мешканець м. Бихова або виходець із нього’, 1649 р.; *вишснцы* ‘мешканці с. Вишеньки’, 1585 р. (СУМ XVI–XVII 3: 51, 137; 4: 77); *каменчаны* ‘жителі м. Кам’янець’, 1608 р.; *креманчанинь* ‘мешканець Кременця’, 1518 р.; *лубинець* ‘мешканець м. Лубни або виходець з нього’, 1649 р. (там само 14: 29; 15: 93; 16: 104); *львовоць* ‘мешканці Львова’, 1352 р. (ССУМ 1: 561) і *львовяне*, *илвовяне*, *лвовяне* ‘т. с.’, 1582, 1592 рр. (СУМ XVI–XVII 16: 122); *Посульцы* ‘мешканці Посулля’, кін. XVI ст. (ЕСЛГНПР: 109) та ін. Наведені приклади виразно засвідчують, що катойконімна система української мови формувалася на основі топонімів за допомогою суфіксів **-ан-и** / **-ян-и**, **-ц-і** (мн.) [Горпинич 2003: 14], **-ан-ин** / **-ян-ин**, **-ан-к-а** / **-ян-к-а**; **-ець**, **-к-а** (одн.) для назв жителів чоловічого та жіночого родів [Ковалик 1958: 143, 147, 153–154].

Свого часу визначний український дериватолог І.І. Ковалик, характеризуючи засоби катойконімного словотвору української та інших слов’янських мов, стверджував, що продуктивний суфікс чол. р. **-ан-ин** мав варіант **-чан-ин**, щоправда, нечастотний у східнослов’янських мовах, наприклад: *полтавчанин* < *Полтава*, *сумчанин* < *Суми* [Ковалик 1958: 147]. Таку думку дослідника спростувала Л.О. Родніна, зазначивши, що суфікси **-ан-ин** / **-ян-ин** і **-чан-ин** приєднувалися до різних основ. Перші – до іменникових, другий – до іменників (топонімів), основа яких містить морфи **-к-** і **-ц-**, та прикметників із формантом **-ськ-** [Родніна 1963: 190]. Отже, суфікси **-ан-ин** і **-чан-ин** не можна вважати варіантними. Загалом слушне міркування Л.О. Родніної потребує, на мою думку, певного уточнення. Суфікси **-чан-ин**, **-чан-к-а**, **-чан-и** – штучні конструкти, що з’явилися внаслідок формального членування структури катойконіма без урахування особливостей історичного словотвору. Насправді в цьому разі йдеться про суфікси **-ан-ин**, **-ан-к-а**, **-ан-и**, які приєднувалися до основи ойконіма (топоніма) з кін-

цевими приголосними **-к-**, **-ц-**, **-ч-**, а також із суфіксом **-ськ-** > **-цьк-**, а приголосний **-ч-** — це результат закономірної зміни **-к-**, **-ц-** (< **-к-** за результатом III перехідного пом'якшення задньоязикових приголосних) перед голосним переднього ряду ***ě** (***-ěn-inъ**, ***-ěne**) [Sławski 1974, 1: 119], що й ілюструють численні приклади: рос. *валуйчане* < *Валуйки*, *городчане* < *Городец*; блр. *дручане* < *Друцк* [Смольская 2014: 89]; *вінничани* < *Вінниця*, *луганчани* < *Луганськ*. Пор. також давніше (XIX ст.) *ушичань* < *Ушица* [Молчановский 1885: 80]. З огляду на це форми катойконімів на зразок *полтавчани* і *сумчани* незакономірні, оскільки твірні для них ойконімооснови *Полтава* та *Суми* не містять кінцевих приголосних **-к-**, **-ц-**, **-ч-**, суфіксів **-ськ-**, **-цьк-**. Вони виникли, очевидно, за аналогією до утворень, у яких морф **-ч-** у так званому суфіксі **-чан-и** (**-чан-ин**, **-чан-к-а**) — результат перерозкладу основи з кінцевим **-к-**, **-ц-**, **-ч-**, **-ськ-**, **-цьк-** у сполученні із суфіксом **-ан-и** (**-ан-ин**, **-ан-к-а**).

Отже, наявні факти свідчать про те, що основними засобами катойконімного словотвору в українській мові є суфікси **-ан-ин** / **-ян-ин**, **-ан-к-а** / **-ян-к-а** (**-ан-и** / **-ян-и**, у мн.), **-ець**, **-к-а** (**-ц-і**, у мн.). Постає, однак, питання, який із цих формантів домінуючий у процесі творення назв мешканців. Обидва суфікси **-ан-ин** / **-ян-ин**, **-ець** (чол. р.) мають праслов'янську архаїку й сягають архетипів ***-ěn-inъ**, ***-ьсь** [Sławski 1974, 1: 99, 119], проте в минулому катойконімна семантика була властива насамперед суфіксові ***-ěn-inъ**, щоправда, вона була дещо вужчою, ніж сьогодні — характеризувала мешканців певних територій і місцевостей: *beržaninъ ‘мешканець берега, узбережжя’, *gorděninъ (**gordjan(in)ъ*; ЭССЯ 7: 36) ‘мешканець городу’, *gorěninъ (**gorěn(in)ъ* / **gor'an(in)ъ*; ЭССЯ 7: 41) ‘мешканець гір’ [там само: 119]. Згодом, в історичні часи, семантика цього суфікса розширилася на позначення мешканців певних населених пунктів, що підтверджують численні пам'ятки: *воиненѣ* ‘мешканці м. Войня’, 1546 р. (СУМ XVI–XVII 4: 191), *краковьянка* ‘мешканка м. Кракова’, 1641 р. (там само 15: 79), *маневичаны* ‘мешканці с. Маневичі’, 1543 р. (там само 17: 44), *мозыране* ‘мешканці м. Мозира’, 1526 р. (там само 18: 23) та ін. Водночас аналіз історичних джерел української мови вказує на провідну роль в утворенні назв жителів певних поселень

саме суфікса **-ець** (чол. р.), **-ці** (у мн.), який, очевидно, набув продуктивності в давньо- і середньоукраїнський періоди, про що свідчать відповідні словоформи: *Бѣлогородци* < *Бѣлгородъ* (1151 р.), *Василевцы* (1146 р.) < *Василевъ*, кь *Володимирцемъ* (1098 р.) < *Володимеръ*, *Звенигородци* (1144 р.) < *Звенигородъ*, *Сурожьцы* (1288 р.) < *Сурожъ* (ЕСЛГНПР: 28, 30, 34, 61, 149); *бережанець* 'мешканець Бережан або виходець із них', 1649 р. (СУМ XVI–XVII 2: 75), *богуславець* 'мешканець Богуслава або виходець із нього', 1649 р., *боришполець* 'мешканець Борисполя або виходець із нього', 1649 р. (там само 3: 31, 151), *козинцы* 'жителі м. Козина', 1601 р. (там само 14: 167), *копачевьцы* 'мешканці с. Копачів', 1552 р., *корсунець* 'житель м. Корсуня', 1649 р. (там само 15: 8, 38) та ін. У сучасній українській мові основним для творення назв осіб за місцем проживання дослідники вважають саме суфікс **-ець** (чол. р.), тоді як суфікс **-ан-ин** / **-ян-ин** посідає друге місце [Родніна 1963: 189]. На підтвердження більшої продуктивності суфіксів **-ець**, **-к-а**, **-ці** у творенні назв мешканців певних поселень або вихідців із них указують також похідні (відкатойконімні) прізвища (чол. р.), наприклад: *Болоховець* (1649 р.) < *Болоховъ* (ЕСЛГНПР: 22), *Коломиць*, *Лубенець*, *Полтавець*, *Уманець* (Ірклієвський: 362, 436, 589, 744) < *Коломия*, *Лубни*, *Полтава*, *Умань* відповідно.

Крім суфіксів **-ець**, **-к-а**, **-ці**; **-ан-ин** / **-ян-ин**, **-ан-к-а** / **-ян-к-а**, **-ани** / **-ян-и**, назви мешканців певних поселень або місцевостей творять в українській мові й за допомогою інших суфіксів, які, проте, мають регіональну специфіку, наприклад: **-ак** / **-як**: *волиняк*, *подоляк* < *Волинь*, *Поділля* [Родніна 1963: 190], **-ук**: *демчуки* < ойконіма *Демки* Черкаської обл. [Гаврилова 1988: 108], **-ун**: *терешкуни* < ойконіма *Терешки* Вінницької обл. [Горбачук 1971: 216]. У діалектному мовленні трапляються й описові конструкції (ад'єктивні) на позначення назв мешканців, наприклад: *гулівські люди* < ойконіма *Гулі*, *лісівський чоловік* < ойконіма *Лісова Лисіївка* на Вінниччині [Горбачук 1971: 216].

З погляду функціонально-стильової диференціації, назви мешканців, належачи до загальноновживаної лексики, мають, утім, певні особливості вживання. Так, у текстах офіційно-ділового стилю часто послуговуються описовими конструкціями з опорним словом *громадянин* / *громадянка* / *громадяни* [Гаври-

лова 1988: 107], наприклад: *громадянин м. Києва, громадянка Житомира, громадяни м. Львова*. У текстах інших стилів (наукового, публіцистичного, розмовного) переважають однослівні – іменникові форми. Зупинімося на відхиленнях від норми у матеріалах публіцистичного стилю.

У ЗМІ натрапляємо, наприклад, на катойконіми *берегівчани* ‘жителі м. Берегове на Закарпатті’, *ровенчани* ‘жителі м. Рівне’, *уманчани* ‘жителі м. Умань’ та ін. Як уже йшлося вище, форми на **-чан-и** неваріантні до форм на **-ан-и**. Вони закономірні в тому разі, якщо основа ойконіма (топоніма) закінчується на **-к-**, **-ц-**, **-ч-**, **-ськ-**, **-цьк-**: *Городок* > *городчани*, *Кривче* > *кривчанни*, *Чернівці* > *чернівчани*; *Луганськ* > *луганчани*, *Хмельницький* > *хмельничани*. Тому, зважаючи на структурні особливості творення назв жителів в українській мові, нормативні катойконіми до зазначених вище форм такі: *берегівці*, *ровенці* (з урахуванням чергувань **і** > **о** та **о** > **е** у твірній і похідній основах), *уманці*.

Від ойконімів із суфіксом **-ів** (**-ов-а**, **-ов-е**) та зі збігом різних приголосних в основі зазвичай утворюємо катойконіми за допомогою суфікса **-ці** (мн.), **-ець**, **-к-а** (одн.), наприклад:

– *Косів* > *косівці*, *косовець*, *косівка*, *Чернігів* > *чернігівці*, *черніговець*, *чернігівка* (з урахуванням закономірного чергування **і** > **о**);

– *Зимне* > *зименці*, *зименець*, *зименка*, *Сильне* > *силенці*, *силенець*, *силенка* (з урахуванням закономірного чергування **о** > **е**).

Такий словотвір має надійне підтвердження на прикладі типологічно споріднених історичних словоформ: *копачевъци* ‘мешканці с. Копачів’, 1552 р. (СУМ XVI–XVII 15: 8), *лубенець* ‘мешканець м. Лубни або виходець із нього’, 1649 р. (там само 16: 104), *Путивльци* (1223 р.) < *Путивль*, *Роменець* (1649 р.) < *Ромни* (іст. *Ромънь*) (ЕСЛГНПР: 112, 116). Отже, перевагу у вживанні треба віддавати тим катойконімам, структура яких зумовлена історичними словотвірними закономірностями і відповідає нормам сучасної української мови. Порушення дериваційних засад у ділянці катойконімії спричинене як нерозпрацюванням правил творення назв жителів від різних ойконімних (топонімних) основ, так і браком спеціального нормативного словника катойконімів української мови [Гаврилова 1988: 109; Горпинич 1994: 4]. Щоправда, свого часу український мовознавець В.О. Горпинич зробив вагомий крок у цьому напрямі, під-

готувавши «Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України» у 2-х т. [Горпинич 1994]. За словами автора, він став «першою спробою лексикографічного впорядкування цієї надзвичайно активної, хоч і периферійної лексики» [там само: 4–4а]. Згодом побачило світ перевидання цієї праці [Горпинич 2000]. Однак наявність у сучасному українськомовному просторі численних порушень у сфері катойконімного словотвору актуалізує потребу докладнішої роботи фахівців у цій сфері.

Підсумовуючи огляд проблеми творення та вживання назв мешканців в українській мові, доходимо таких висновків:

1. Назви осіб за місцем проживання (походження) – окремий словотвірний клас лексики, поширеної в різних функціональних стилях української мови.

2. Катойконіми належать до давніх утворень на всьому слов'янському мовному просторі загалом і в українській мові зокрема зі сформованими словотворчими засобами – суфікси **-ан-и / -ян-и, -ц-і** (мн.), **-ан-ин / -ян-ин, -ан-к-а / -ян-к-а, -ець, -к-а** (одн.).

3. Вибір того чи того форманта в процесі творення назв мешканців зумовлений характером структури ойконімної (топонімної) основи: 1) суфікс **-ан-и**: *вінничани* < *Вінниця*, *лучани* < *Луцьк*, *пiliaвчани* < *Пiliaвка*; 2) суфікс **-ц-і**: *іришавці* < *Іришава*, *миргородці* < *Миргород*, *пiliaвці* < *Пiliaва*, *радехівці* < *Радехів*.

4. У деяких випадках можливе творення та функціонування паралельних катойконімів із суфіксами **-ц-і (-ець, -к-а)** й **-ан-и / -ян-и (-ан-ин / -ян-ин, -ан-к-а / -ян-к-а)**: *житомиріці* й *житомиряни*, *львівці* та *львів'яни*, *тернопільці* й *тернополяни*, *харківці* та *харків'яни*. Такий паралелізм для низки катойконімів засвідчують і пам'ятки української мови.

5. Відхилення від норм у ділянці катойконімного словотвору (наявність помилкових іменникових форм на зразок *пoltавчани*, *уманчани*) спричинене неврахуванням як історичних дериваційних закономірностей, так і браком у сучасній українській лексикографії нормативного словника назв жителів української мови.

6. Актуальна сьогодні проблема докладнішого розпрацювання правил творення назв жителів із урахуванням особливостей історичної деривації та місцевої традиції і відображення їх в українському правописі.

Білоусенко П., Самоєнко О. Назви осіб на *-ани (-яни)* в давньо-руськоукраїнській мові XI–XIII ст. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*. Гол. ред. М. Федурко. Дрогобич: Посвіт, 2012. С. 37–42.

Воронич Г.В. Кореляція народнорозмовної і літературної норм у кодифікації власних географічних назв. *Студії з ономастики та етимології*. 2008. Відп. ред. О.П. Карпенко. Київ, 2008. С. 25–33.

Гаврилова Т.О. Стилістичні особливості назв місцевих жителів (на матеріалі говорів Середньонаддніпрянщини). *Українське мовознавство: республ. міжвідомч. наук. збірник*. Відп. ред. І.К. Кучеренко. Київ, 1988. Вип. 15. С. 104–110.

Горбачук В.Т. Назви жителів за місцем мешкання або походження (на матеріалі говірок Вінниччини). *Праці XII Республіканської діалектологічної наради*. Відп. ред. Ф.Т. Жилко. Київ: Наукова думка, 1971. С. 215–221.

Горпинич В.О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України. Кіровоград, 1994. Т. I–II.

Горпинич В.О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України. 2-ге вид., випр. і доп. Дніпропетровськ: ДНУ, 2000.

Горпинич В.О. Слов'янська ад'єктонімія і катоїконімія. Дніпропетровськ: Пороги, 2003.

Ковалик І.І. Словотвірна категорія слов'янських назв осіб за їх національною і територіальною належністю (*Nomina nationalia et regionalia*). *Питання слов'янського мовознавства*. Відп. ред. Є.В. Кретевиц. Львів, 1958. Кн. V. С. 139–163.

Крикун М. Матеріали про переселення народних мас з Поділля в останній чверті XVII ст. *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР*. 1964. № 6. С. 63–68.

Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года. Киев, 1885.

Родніна Л.О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові. *Славістичний збірник*. Відп. ред. І.К. Білодід. Київ, 1963. С. 188–197.

Смольская А.К. Словообразование в славянских языках (конспект лекций спецкурса). *«Людиною бути – це мистецтво»: збірник пам. д. філол. наук, проф. А.К. Смольської*. Відп. ред. Є.М. Черноіваненко. Одеса, 2014. С. 84–124.

Ślawski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. *Słownik prasłowiański*. Pod red. F. Ślawskiego. Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1974–1979. T. 1–3.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЕСЛГНІР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. Відп. ред. О.С. Стрижак. Київ: Наукова думка, 1981.

Ірклієвський – Ірклієвський В. Етимологічний словник українських прізвищ – прізвищезнавство. Мюнхен, 1987.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XVI століть. Ред. кол. Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька (голова), І.М. Керницький. Київ: Наукова думка, 1977–1978. Т. 1–2.

СУМ XVI–XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 вип. Ред. кол. Д. Гринчишин, У. Єдлінська, Я. Закревська та ін. Львів, 1994–2017. Вип. 1–17.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. Москва: Наука, 1974–2021. Вып. 1–42.

REFERENCES

Bilousenko, P., Samoienko, O. (2012). Personal names ending in *-any* (*-yany*) in the Old Russian-Ukrainian language of the 11th–13th centuries. *Native word in ethnocultural dimension: collection of scientific works*. M. Fedurko, ed. (pp. 37–42). Drohobych: Posvit (in Ukr.).

Havrylova, T.O. (1988). Stylistic features of the names of local residents (based on the dialects of the Middle Dnieper region). *Ukrainian linguistics: republican interdepartmental scientific collection*. I.K. Kucherenko, ed. (issue 15, pp. 104–110). Kyiv (in Ukr.).

Horbachuk, V.T. (1971). Names of residents by place of residence or origin (based on the dialects of the Vinnytsia region). *Proceedings of the XII Republican Dialectological Conference*. F.T. Zhylyko, ed. (pp. 215–221). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Horpnych, V.O. (1994). Dictionary of toponymic adjectives and names of residents of Ukraine. Vol. I–II. Kirovohrad (in Ukr.).

Horpnych, V.O. (2000). Dictionary of toponymic adjectives and names of residents of Ukraine. 2-nd ed., corrected and supplemented. Dnipropetrovsk: DNU (in Ukr.).

Horpnych, V.O. (2003). Slavic adjectonymy and katoikonymy. Dnipropetrovsk: Porohy (in Ukr.).

Kovalyk, I.I. (1958). Word-forming category of Slavic names of persons according to their national and territorial affiliation (Nomina nationalia et regionalia). *Questions of Slavic linguistics*. Ye.V. Krotevych, ed. (vol. V, pp. 139–163). Lviv (in Ukr.).

Krykun, M. (1964). Materials on the resettlement of the masses from Podillia in the last quarter of the 17th century. *Scientific and information bulletin of the archival department of the Ukrainian SSR*, 6, 63–68 (in Ukr.).

Molchanovskij, N. (1885). Essay on news about the Podolsk land before 1434. Kyiv (in Russ.).

Rodnina, L.O. (1963). Variants of names of persons by place of residence and nationality in the modern Ukrainian language. *Slavic collection*. I.K. Bilodid, ed. (pp. 188–197). Kyiv (in Ukr.).

Smolskaia, A.K. (2014). Slovoobrazovanie v slavjanskih jazykah (Konspekt lekcij speckursa). “*To be human is an art*”: collection of memoirs of Dr. Philology, Prof. A.K. Smolskaya. Ye.M. Chernovianenko, ed. (pp. 84–124). Odesa (in Russ.).

Ślawski F. (1974–1979). Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. Vol. 1–3. *Słownik prasłowiański*. Pod red. F. Ślawskiego. Wrocław etc.: Wyd-wo PAN (in Pol.).

Voronych, H.V. (2008). Correlation of colloquial and literary norms in the codification of proper geographical names. *Studies in onomastics and etymology*. 2008. O.P. Karpenko, ed. (pp. 25–33). Kyiv (in Ukr.).

LEGEND

ЕЦЛГНПР – Stryzhak, O.S. (Ed.). (1981) Etymological dictionary of chronicle geographical names of Southern Rus. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Ірклієвський – Irkliievskiy, V. (1987). Etymological dictionary of Ukrainian surnames – surname studies. Miunkhen (in Ukr.).

ССУМ – Hrynchyshyn, D.H., Humetska, L.L., Kernytskyi, I.M. (Eds.). (1977–1978). Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XVI centuries. Vol. 1–2. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

СУМ XVI–XVII – Hrynchyshyn, D., Yedlinska, U., Zakrevska, Ya. and others (Eds.). (1994–2017). Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries: In 28 issues. Vol. 1–17. Lviv (in Ukr.).

ЭССЯ – Trubacheva, O.N., Zhuravleva, A.F., Warbot, Zh.Zh. (Eds.). (1974–2021). Etymological Dictionary of Slavic Languages: Proto-Slavic Lexical Fund. Issue 1–42. Moscow: Nauka (in Rus.).

Стаття надійшла до редакції
25.07.2025

Прийнято до друку 01.09.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 25.07.2025

Accepted for publication

01.09.2025

Published on 29.12.25

Svyatoslav Verbych

NAMES OF RESIDENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE: CREATION AND FUNCTIONING

The article analyzes the word formation and functioning of the names of residents (katoikononyms) in the Ukrainian language. This class of lexemes is archaic, as illustrated by examples from various historical sources. The katoikonymic system of the Ukrainian language was formed on the basis of toponyms using the suffixes **-any** / **-yan-y**, **-ts-i** (plural), **-an-yn** / **-yan-yn**, **-an-k-a** / **-yan-k-a**; **-ets**, **-k-a** (singular) – for the names of residents of the masculine and feminine genders. It is substantiated that there is no reason to single out the suffix **-chan-in** as a variant of **-an-in**. The so-called forms on **-chan-y** (**-chan-in**, **-chan-k-a**) are the result of the rearrangement of the base with the final **-k-**, **-ts-**, **-ch-**, **-sk-**, **-tsk-** in combination with the suffix **-an-y** (**-an-in**, **-an-k-a**). The idea of the irregularity of the forms of katoikononyms such as *poltavchany* and *sumchany* is argued, since the oikonym bases *Poltava* and *Sumy* that form them do not contain the final consonants **-k-**, **-ts-**, **-ch-**, the suffixes **-sk-**, **-tsk-**. The features of the compatibility of the suffixes **-аны** and **-цы** (in the plural) with various oikonymic (toponymic) bases are analyzed. The author confirmed the opinion of L.O. Rodnina: the main suffix for the formation of names of persons by place of residence in the modern Ukrainian language is the suffix **-ets** (masculine) (**-k-a** (feminine), **-ts-i** (plural)); the ancient suffix **-an-yn** / **-yan-yn** (masculine), **-an-k-a** / **-yan-k-a** (feminine), **-an-y** / **-yan-y** (plural) takes second place. The functional and stylistic features of katoikononyms are characterized. It is established that noun forms or, less often, adjective-noun or descriptive constructions prevail. In official-business style texts, descriptive constructions with the supporting word *citizen* / *citizen* / *citizens* are often used, while in texts of other styles (scientific, journalistic, colloquial) single-word noun forms prevail. The largest number of deviations from the derivational norm in the group of katoikononyms was found precisely among the noun forms common in various mass media. The word-forming principles of katoikononyms are violated due to the undeveloped rules for creating names of residents from various oikonymic (toponymic) bases and the lack of a special normative dictionary of katoikononyms of the Ukrainian language.

Key words: historical sources (monuments), katoikononyms, katoikonymic word formation, normative / non-normative katoikononyms, oikonyms (toponyms).

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.16>

УДК 811.161.2'373.23(477.86/.87)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ ПРИЗВИСЬК ЖИТЕЛІВ БОЙКІВЩИНИ

ГОДОВАНЕЦЬ
Назар Миколайович,

аспірант кафедри української мови імені професора Івана Ковалика,
Львівський національний університет імені Івана Франка;
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79001;
e-mail: nazar.hodovanets@lnu.edu.ua
ORCID: 0009-0008-9143-8353

Nazar
HODOVANETS,

Postgraduate Student, Department of Ukrainian language named after professor Ivan Kovalyk,
Ivan Franko National University of Lviv;
1 Universytetska St., Lviv 79001, Ukraine;
e-mail: nazar.hodovanets@lnu.edu.ua

У статті проаналізовано прізвиська жителів Бойківщини, утворені лексико-семантичним способом. З'ясовано, що в досліджуваному історико-етнографічному ареалі послугуються індивідуальними, родичівськими, сімейно-родовими й колективно-територіальними найменуваннями. Визначено, що за семантикою твірних основ бойківські прізвиська поділяються на найменування, утворені від жіночих та чоловічих церковно-християнських імен, прізвиськ та прізвищ місцевих жителів, імен та прізвищ відомих історичних осіб, персонажів мультфільмів та кінофільмів, художньої літератури. Також зафіксовано неофіційні антропоніми, мотивовані назвами професій, занять, національністю та етнічним походженням, місцем походження чи проживання. Виявлено найменування, співвіднесені з розрядами «potina personalia» (внутрішні та зовнішні характеристики людини, особливості її мовлення), «potina impersonalia» (назви тварин, істот, рослин, їх частин та плодів, предметів побуту, речей, страв та продуктів харчування, частин тіла людини і тварини, явищ природи, грошових одиниць).

Ключові слова: антропонімія, прізвисько, прізвище, відантропонімне прізвисько, відапелятивне прізвисько.

Власні назви людей загалом, зокрема й неофіційні найменування осіб, безперечно, посідають важливе місце в лексичному складі мови. Неофіційні ідентифікатори-імена досліджено ще недостатньо порівняно з іншими антропонімами.

Дослідженню неофіційних найменувань людей присвятили праці Б.Б. Близнюк (гуцульські прізвиська) [Близнюк 2001], Г.Є. Бучко та Д.Г. Бучко (прізвиська Бойківщини) [Бучко 2002], Л.О. Кравченко (полтавські прізвиська) [Кравченко 2009], М.П. Лесюк (гуцульські прізвиська) [Лесюк 1998], Н.Л. Осташ (прізвиська жителів Холмщини) [Осташ 2009], Р.І. Осташ (сучасні українські прізвиська) [Осташ 2000] та ін. Неофіційні антропоніми жителів різних українських регіонів були об'єктом дослідження монографічних праць Н.М. Павликівської (українські псевдоніми) [Павликівська 2011], П.П. Чучки (неофіційні найменування жителів Закарпаття) [Чучка 2008], Н.М. Федотової (прізвиська жителів Луганщини) [Федотова 2008], Г.Л. Аркушина (прізвиська жителів Північно-Західної України) [Аркушин 2009], Н.М. Шульської (неофіційні найменування жителів Західного Полісся) [Шульська 2008].

Прізвисько – це неофіційне найменування людини, яке присвоюють номінатори особі чи колективу людей за індивідуальними ознаками, спорідненістю та свояцтвом між носієм антропоніма і членами родини з метою ідентифікації та конкретизації. Такі назви жителів Бойківщини як складника загальної системи української народнопобутової антропонімії досі фактично не були предметом спеціального наукового аналізу. Тому поза увагою вчених залишилися лексичний потенціал, структурно-семантичні особливості, мотиваційна база неофіційних найменувань, не досліджено мотиви присвоєння та способи творення прізвиськ у цьому регіоні тощо.

Аналізуючи неофіційні найменування жителів Бойківщини, утворені лексико-семантичним способом, виходимо з того, що йдеться про різновид неморфологічного способу деривації, переосмислення значення слова без зміни його морфемного складу способом лексичної метонімізації, конденсації, метафоризації, а також трансонімізації [пор. зокрема: Словник 2012: 111].

Творення прізвиць пов'язане з різними семантичними трансформаціями. Потрібно відмежовувати прізвиська від апелятивів. Межа між ними на рівні прізвиськової номінації надзвичайно тонка. Перехід апелятива у прізвисько відбувається способом онімізації – найдавнішим та найпродуктивнішим у творенні власних особових назв [Федотова 2008: 42].

Науковці виокремлюють дві стадії онімізації:

1) слово перестає виконувати функцію зменшено-пестливого звернення і функціонує частіше за ім'я;

2) слово як ідентифікатор особи виходить за межі певної мікрогрупи і стає неофіційним найменуванням особи [Антонюк 2005: 27].

Межа між власними іменами й апелятивами проходить у середині цих класів і поза ними, унаслідок чого апелятиви зазнають субстантивації [Федотова 2008: 38]. Наприклад, антропонім *Вовк* співвідноситься з апелятивом *вовк* (іменник), *Святий* (прізвисько) – зі *святий* (прикметник) тощо.

Утворення, що на апелятивному рівні мали афіксальну структуру, кваліфікуємо як лексико-семантичні похідні. Наприклад, прізвиська відіменного походження на зразок *Олексунцьо*, *Ользуня*, які пройшли стадію трансонімізації: ім'я → варіант імені → прізвисько, пор.: *Олекса* → *Олексунцьо* (варіант імені) → *Олексунцьо* (прізвисько).

Певні труднощі виникають під час розмежування прізвиць та імен. Наприклад, антропоніми *Богдан*, *Івасик* для одних людей є іменами, а для інших – прізвишками. Серед групи найменувань за особливостями мовлення побутують відіменні утворення, як-от: *Ілка*, *Міска*, *Тарата*, що вказують на певні вади мовлення. Їх зараховуємо до відапелятивних прізвиць. Як прізвиська кваліфікують іншомовні варіанти імен, наприклад, *Андре* (*Андрій*), *Юзьо* (*Йосиф*).

Поділ антропонімів на прізвища й прізвиська відбувається за функціональним принципом, скажімо, антропонім *Баран* у с. Топільниця Самб. є прізвищем, а у с. Верхня Яблулька Самб. – прізвиском, *Вовк* у м. Турка Самб. функціонує як прізвище, а в с. Верхня Яблулька Самб. – як прізвисько.

Творення прізвиськ відбувається за допомогою метафоричного та метонімічного перенесення. За метафоричного перенесення значення апелятива переходить на денотат за схожістю будь-яких ознак: за зовнішньою подібністю (*Булка* – повна, *Хребет* – високий і худий), за характером, звичками, соціальним становищем особи (*Американець* – багатий, *Лис* – хитрий) тощо. В основі метонімічного перенесення закладено принцип суміжності. Носії прізвиськ та їхні ознаки пов'язані певними асоціаціями, наприклад: *Курочка* (розводить курей), *П'єц* (мурєс печі). Різницю між цими двома типами називання дослідники вбачають у ступені виразності тієї риси, ознаки, за якою людина отримала найменування [Чучка 2008: 203].

У метонімічних назвах характеристика носія прізвиська виражена найповніше. Зафіксовано метонімічні назви, що характеризують іменованого за окремими деталями одягу, взуття, аксесуарами. Наприклад, калоші в селах носили всі, але одну людину прозвали прізвиськом *Кальоші*. Аналогічно утворено іменування *Бурок*, *Кірзак*, *Кульчик*, *Чобіт* та ін. Прізвиська на основі метонімічного перенесення вказують також і на особливості окремих частин тіла, скажімо: *Бородатий*, *Вусатий*.

За семантикою твірних основ прізвиська жителів Бойківщини поділяємо на такі групи:

1. Найменування, мотивовані церковно-християнськими чоловічими повними, суфіксальними, усіченими та усічено-суфіксальними іменами: *Антосьо* (с. Явора Самб.), *Вано* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Грицюнь* (с. Боберка Самб.), *Даньо* (с. Нагуєвичі Дрг.), *Костик* (с. Нижній Турів Самб.), *Льоня* (с. Карпатське Самб.), *Міхал* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Мітька* (с. Стрільки Самб.), *Остапчик* (с. Східниця Дрг.), *Степанко* (с. Нижнє Синьовидне Стр.), *Свидник* (Дрг.).

2. Найменування, мотивовані церковно-християнськими жіночими повними, суфіксальними, усіченими та усічено-суфіксальними іменами: *Анька* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Варвара* (с. Біличі Самб.), *Зоня* (с. Свидник Дрг.), *Юлька* (с. Розлуч Самб.).

3. Іменування, співвідносні з розрядом «*nomina personalia*», що характеризують особу за:

– особливостями зовнішності: *Білий* (сс. Бусовисько Самб., Верхня Яблунька Самб.), *Велика* (сс. Велика Волосянка Самб., Задільське Стр., Зубриця Дрг.), *Вусатий* (сс. Нижня Яблунька Самб., Сможе Стр., Східниця Дрг.), *Куций* (с. Ластівка Дрг.), *Кучерявий* (сс. Верхня Яблунька Самб., Топільниця Самб.), *Рижий* (сс. Нижня Яблунька Самб., Кривка Стр., Кринтята Дрг.), *Чорний* (сс. Козьова Стр., Новий Кропивник Дрг., Стоділка Самб.);

– особливостями мовлення: *Балтайло* (с. Верхня Яблунька Самб.), *Варацак* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Хрипливий* (с. Гребенів Стр.), *Шепелявий* (с. Гребенів Стр.);

– рисами характеру: *Бодрий* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Мудра* (с. Стрілки Самб.).

4. Найменування, співвідносні з розрядом «*nomina impersonalia*», які є назвами:

– тварин, інших істот: *Баран* (с. Тур'є Самб.), *Вовк* (с. Верхня Яблунька Самб., м. Турка Самб.), *Ондатра* (с. Нижня Яблунька Самб.);

– рослин, їхніх частин і плодів: *Гарбуз* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Дубик* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Кавун* (с. Верхня Яблунька Самб.), *Ричок* (с. Нижня Яблунька Самб.);

– речей, предметів побуту: *Бич* (с. Нижня Яблунька Самб.); *Бурок* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Цьвак* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– страв, продуктів харчування: *Вареник* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Тарчаник* (с. Нижня Яблунька Самб.);

– частин тіла людини і тварини: *Нога* (с. Ластівка Дрг.), *Пальчик* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Хребет* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Шкірка* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– явищ природи: *Вітер* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– грошових одиниць: *Рубель* (с. Бориня Самб.).

5. Найменування, мотивовані апелювативними характеристиками особи, зокрема назвами, що вказують на:

– професію, рід занять: *Бригадир* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Доктор* (м. Турка Самб.), *Лікарка* (с. Стрілки Самб.), *Лісничий* (с. Матків Стр.), *Майстер* (с. Климець Стр.);

– етнічне, національне походження: *Американець* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Мадяр* (с. Стрільки Самб.), *Молдаван* (с. Ісаї Самб.), *Москаль* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– місце походження, проживання: *Загородова* (с. Сянки Самб.), *Надпотічна* (с. Задільське Стр.). До цієї групи також зараховуємо прізвиська на **-зьк(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)**, утворені від відойконімних прикметників: *Боберський* (с. Дністрик-Дубовий Самб.), *Ботивський Василь* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Шандрівська Оксана* (с. Верхня Яблунька Самб.).

6. Найменування, мотивовані:

– іменами, прізвищами або псевдонімами відомих осіб: *Гітлер* (с. Карпатське Самб.), *Лобановський* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Шевченко* (с. Верхня Яблунька Самб.);

– назвами персонажів казок, кіно- та мультфільмів: *Антошка* (с. Зубриця Дрг.), *Бейжа* (с. Нижня Яблунька Самб.), *Будулай* (с. Сянки Самб.), *Кузя* (с. Кіндратів Самб.).

7. Найменування, мотивовані прізвиськами, прізвищами: *Бичовка* (від *Бич*, с. Багнувате Самб.), *Ричканя* (від *Ричок*, с. Верхня Яблунька Самб.), *Синячок* (від *Синяк*, с. Нижній Турів Самб.), *Сливарівський* (від *Сливар*, с. Нижня Яблунька Самб.).

Отже, за семантикою твірних основ прізвиська жителів Бойківщини лексико-семантичного способу творення поділено на такі групи: найменування, мотивовані церковно-християнськими чоловічими та жіночими іменами; найменування, співвідносні з розрядом «*nomina personalia*», що характеризують особу за зовнішніми, внутрішніми ознаками; найменування, співвідносні з розрядом «*nomina impersonalia*»; найменування, мотивовані апелятивними характеристиками особи; найменування, мотивовані іменами та прізвищами або псевдонімами відомих осіб; найменування, мотивовані прізвиськами та прізвищами місцевих жителів.

Антонюк О. Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини). *Актуальні питання антропоніміки*. Київ, 2005. С. 25–30.

Близнюк Б. Сучасні гуцульські прізвиська. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. Кіровоград, 2001. С. 93–95.

Бучко Г., Бучко Д. Народно-побутова антропонімія Бойківщини. *Linguistica slavica: ювілейний збірник на пошану І. Железняк*. Київ, 2002. С. 3–14.

Кравченко Л. Сучасні прізвиська Полтавщини. *Studia Slavistica*. Вип. 9: *Ономастика. Антропоніміка*. Ужгород, 2009. С. 150–158.

Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich*. Część 1. Lublin, 1998. S. 227–240.

Осташ Н. Холмські вуличні прізвиська: минуле і сучасне. *Діалектологічні студії*. 8: *Говори південно-західного наріччя*. Львів, 2009. С. 159–173.

Осташ Р. Із життя сучасних українських прізвиськ 1. *Українська пропріальна лексика*. Київ, 2000. С. 115–121.

Павликівська Н. Питання української псевдонімії ХХ століття. Вінниця, 2011.

Словник прізвиськ північно-західної України: у 3-х т. Упоряд. Г. Аркушин. Луцьк, 2009.

Словник української ономастичної термінології. Уклад. Бучко Д., Ткачова Н. Харків, 2012.

Фєдотова Н. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2008.

Чучка П. Антропонімія Закарпаття: монографія. Відп. за вип. С. Пахомова, П. Чучка. Ужгород, 2008.

Чучка П. Сучасні вмотивовані прізвиська і словотворча структура прізвищ. *Zbornik pedagogickej fakulty v Presove univerzity P.J. Safarika v Kosiciach: Slavistika*. Bratislava, 1976. S. 83–88.

Шульська Н. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині. Луцьк, 2008.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Дрг. – Дрогобицький район Львів. обл.

Самб. – Самбірський район Львів. обл.

Стр. – Стрийський район Львів. обл.

REFERENCES

Antoniuk, O. (2005). Lexico-semantic group of nicknames indicating habits, preferences and actions of a person (Based on the anthroponymy of the Donetsk region). *Current issues of anthroponymy* (pp. 25–30). Kyiv (in Ukr.).

Arkushyn, H. (2009). Dictionary of nicknames of northwestern Ukraine: in 3 Vols. Lutsk (in Ukr.).

- Blyzniuk, B. (2001). Modern Hutsul nicknames. *Scientific Notes: Linguistics Series* (pp. 93–95). Kirovohrad (in Ukr.).
- Buchko, D., Tkachova, N. (2012). Dictionary of Ukrainian onomastic terminology. Kharkiv (in Ukr.).
- Buchko, H., Buchko, D. (2002). Folk and everyday anthroponymy of Boykivshchyna. *Linguistica slavica: anniversary collection in honor of I.M. Zheliezniak* (pp. 3–14). Kyiv (in Ukr.).
- Chuchka, P. (2008). Anthroponymy of Transcarpathia: monograph. Uzhhorod (in Ukr.).
- Chuchka, P. (1976). Modern motivated nicknames and word-forming structure of surnames. *Zbornik pedagogickej fakulty v Presove univerzity P.J. Safarika v Kosiciach: Slavistika* (pp. 83–88). Bratislava (in Ukr.).
- Fiedotova, N. (2008). Modern nicknames of Luhansk region: cognitive pragmatics of onym text creation: abstract Cand. ... Philol. Sciences. Kharkiv (in Ukr.).
- Kravchenko, L. (2009). Modern nicknames of Poltava region. *Studia Slovakistica. Vol. 9: Onomastics. Anthroponymics* (pp. 150–158). Uzhhorod (in Ukr.).
- Lesiuk, M. (1998). Nicknames of residents of Hutsul villages. *Przewiska i przydomki w językach słowiańskich, 1*, 227–240. Lublin (in Ukr.).
- Ostash, N. (2009). Kholm street nicknames: past and present. *Dialectological Studies. 8: Southwestern Dialects* (pp. 159–173). Lviv (in Ukr.).
- Ostash, R. (2000). From the life of modern Ukrainian nicknames 1. Ukrainian proper vocabulary (pp. 115–121). Kyiv (in Ukr.).
- Pavlykivska, N. (2011). The question of Ukrainian pseudonymity in the 20th century. Vinnytsia (in Ukr.).
- Shulska, N. (2008). Dictionary of nicknames of the inhabitants of the interfluvium of the Styr and Horyn rivers. Lutsk (in Ukr.).

LEGEND

Дрг – Drohobych district, Lviv region.

Самб. – Sambir district, Lviv region.

Стр. – Stryi district, Lviv region.

Стаття надійшла до редакції
23.10.2025

Прийнято до друку 20.11.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 23.10.2025

Accepted for publication

20.11.2025

Published on 29.12.25

Nazar Hodovanets

LEXICO-SEMANTIC METHOD OF CREATING NICKNAMES OF THE RESIDENTS OF BOYKIVSHCHYNA

The article analyzes the nicknames of the residents of Boykivshchyna, which are formed in a lexico-semantic way. A nickname is an unofficial human name that is assigned by nominators to a person or a group of people based on individual characteristics, kinship and affinity between the bearer and family members for the purpose of identification and specification. The lexico-semantic method of word formation is a type of non-morphological method of derivation, which consists in rethinking the meaning of a word without significantly changing its morpheme composition through lexical metonymization, condensation, metaphorization, transonymization. In this case, appellatives undergo the path of onymization to acquire the status of a proper name, onymous ones undergo transonymization. The choice of the region is due to a peculiar local anthroponymic system, namely the dominance of unofficial anthroponyms as identifiers of a person in oral folk discourse. In the studied historical and ethnographic area, individual, kinship, family-generic and collective-territorial names are used. According to the semantics of the creative foundations, surnames of Boyky are divided into names formed from female and male church-Christian names, nicknames and surnames of local residents, names and surnames of famous historical figures, characters of cartoons and films, literature. Also recorded are unofficial anthroponyms, which are motivated by the names of professions, occupations, nationality and ethnic origin, place of origin or residence. Worthy of attention are the names that correspond to the categories of “nomina personalia” (internal and external characteristics of a person, features of his speech), “nomina impersonalia” (names of animals, creatures, plants, their parts and fruits, household items, things, dishes and food products, parts of the human and animal body, natural phenomena, monetary units).

Key words: anthroponymy, nickname, surname, anthroponymic nickname, appellative nickname.

НАШІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

АКЦЕНТУВАТИ ЩО? НА ЧОМУ? НА КОМУ? У / В ЧОМУ?

Дієслово латинського походження *акцентувати* в сучасній українській літературній мові активно вживане в наукових, офіційно-ділових та публіцистичних текстах із переносним значенням ‘висувати / висунути на перший план; зосереджувати / зосередити увагу на тому, що є важливим, істотним’.

Цю семантику слово *акцентувати* розкриває, поєднуючись з іншими словами, якими воно керує, – переважно іменниками, а також субстантивованими прикметниками і дієприкметниками, займенниками, що позначають об’єкт дії чи об’єкт обмеження.

Семантичну позицію об’єкта дії (*що?*) в сучасному літературному мововжиткові заповнюють головню залежні від дієслова *акцентувати* іменники у формі знахідного відмінка без прийменника, зокрема такі: *увагу; тему, проблему; значення; функцію; специфіку, основу, характер, рису, особливість, оригінальність; важливість; потребу; роль; подібність, схожість, спорідненість; відмову; (психічний, фізичний) стан* та ін.

Семантичну позицію об’єкта обмеження посідають іменники, субстантивовані прикметники і дієприкметники, займенники у формі місцевого відмінка:

на чому?: на темі, проблемі, питанні, ситуації, моменті (моментові); факті (фактові), висновку (висновкові); функції; обставині, причині; запиті (запитові), потребі; історії, політиці; небезпеці, загрозі; навчанні, роботі, співпраці; подібності, спорідненості, щирості; команді, колективові (колективі);

змінах, розбіжностях, наслідках; гаслах, чинниках, нормах; збитках, помилках; зусиллях, перевагах; деталях, елементах, складниках; напрямках, аспектах; темпах; почуттях; межах; групах; словах; рухах; минулому, майбутньому; основному, визначальному, важливому; ньому (нім), ній, чомусь (чімсь), дечому (дечім), тому (тім), цьому (цім) та ін.;

на кому?: на людях, дітях, громадянах, мешканцях, політиках, чиновниках, працівниках, колегах, сусідах, друзях, виборцях, учасниках, глядачах, відвідувачах, учнях, студентах; хворих, потерпілих; тваринах; мені, нас, тобі, вас, ньому (нім), ній, них, комусь (кімсь), декому (декім), кожному (кожнім), інших, усіх та ін.;

у / в чому?: у / в характері (характерові); справі; документах (документові), програмі, праці, статті, рецензії, доповіді, монографії, постанові, коментарі (коментареві), оголошенні, інтерв'ю, заяві; концепції; портреті (портретові); постаті; ньому (нім), ній, чомусь (чімсь), дечому (дечім), тому (тім), цьому (цім) та ін.

Дієслово *акцентувати* може керувати кількома залежними словами або лише одним із них. Зокрема поширені такі моделі:

1) «що? (здебільшого увагу) + на кому? / на кому?»: *Ми хочемо **акцентувати увагу на цій проблемі*** (Україна молода, 2019); *Її авторка, Світлана Кабачинська, **акцентує увагу на монографії*** доцента Дрогобицького педагогічного університету Людимира Філоненка «Ярослав Барнич» (Дзеркало тижня, 2019); ***Акцентуємо увагу на контррозвідці та питаннях державної безпеки*** (інтернетівське джерело «LB.ua», 2020); *Низку праць, особливо російською мовою, С. Русова підписувала криптонімами, щоб **не акцентувати увагу на своєму прізвищі*** (І. Євдокименко); *Раніше не знав я цієї речі, і критика якось **не акцентує на ній увагу**, а це ж класика світова!* (О. Гончар); ***Акцентували на собі увагу** й свічки, символ світла, життя...* (Україна молода, 2011); *Для того щоб бачити проблеми дітей, **акцентувати на них увагу** й виконувати роль ефективного посередника між дитиною та владою, має бути інститут уповноваженого* (День, 2012); *Тому ми **акцентували увагу на молодих людях** з мінімальним досвідом роботи в правоохоронних*

органах (3–5 років) або ж із досвідом роботи у сфері юриспруденції (НВ, 2016) та ін.;

2) «на чому? / на кому?»: Мер **акцентував на тій прикрій обставині**, що в сесійній залі Державний Гімн не звучав ще жодного разу (Україна молода, 2011); Зображуючи Гервасія в гумористично-добродушному тоні, автор не приховує своїх симпатій до нього, **акцентує на його щирості і простоті** (П. Хропко); Я досліджую Рух опору і хочу **акцентувати саме на цих людях** (інтернетівське джерело «LB.ua», 2020); У цих стінах не роблять таємниці із цього добре відомого всім факту. Навіть навпаки – намагаються **акцентувати на ньому** (Україна молода, 2011); **На цьому акцентує** суддя Галицького районного суду міста Львова (Українське радіо, 2025) та ін.;

3) «що?»: Прикметно, що, виголошуючи вступне слово й до цієї молодіжної конференції, О. Зінкевич **акцентує** особливу духовну **спорідненість** двох письменників і характеризує постать П. Куліша цитатою із Хвильового (Всесвіт, 2000, № 1–2); Емпірик **акцентує значення** індивідуального досвіду та **недовіру** до теорії (Л. Мірошниченко); Сьогодні є потреба... **акцентувати соціальні функції** видавничої справи, чіткіше окреслювати її місце в системі соціальних комунікацій загалом (Н. Зелінська); У художньому тлумаченні відчуження людини в суспільстві Г. Тарасюк насамперед **акцентує психічний стан**, утілений у переживаннях особистості (О. Ставнича); На тлі розвитку історичної україністики другої половини ХІХ – початку ХХ ст. він [дослідник] **акцентував новаторський характер** історичних пошуків М. Грушевського в кількох напрямках (В. Тельбак); «**Акцентовано важливість** підвищення ефективності координації по каналах міністерств оборони Росії і Туреччини», – ідеться в заяві російського уряду (інтернетівське джерело «LB.ua», 2020) та ін.;

4) «що? + у / в чому?»: Дитячу **тему акцентовано в епізоді**, де, набувши вигляду естрадного співака, Дон Жуан тримає в руках ляльку (День, 2010); Автор **акцентує в характері** свого героя такі **рис**, як «плинність натури»..., «неспокійний розум»..., «самолюбство, яке поглинає благородні почуття», відсутність сильної волі (Д. Наливайко); Художньо-документальна проза спроможна **акцентувати в описуваній по-**

статі найрізноманітніші **прикмети**: соціальні, психологічні, морально-етичні (О. Рарицький); Французький філософ, дослідник ностальгії Володимир Янкелевич у **праці** «Необоротне і ностальгія» **акцентує значення** суб'єктивного у природі будь-якої ностальгії (Л. Мірошниченко); **Внутрішню форму** нейтрального в сучасному мовленні прощання до побачення також неодноразово **акцентовано в листах** Лесі Українки (С. Богдан); Подібна спрощеність через повторення **акцентує в загальному літературному русі** важливий соціумний **запит** (Я. Бригадир) та ін.;

5) «на чому? + у / в чому?»: Проте сама авторка наголошувала на тому, що все ж **акцентувати в цьому словосполученні** варто **на епітеті**, а не **на озвучуваному слові** (УНІАН, 2007); Визначення ключових компетентностей для життя, педагогіка партнерства, мотивований вчитель, орієнтація на учня, виховання на цінностях, нова структура освіти, автономія школи та якість освіти, справедливе фінансування й рівний доступ – ось **на чому акцентовано в новій концепції** (Український тиждень, 2016); Саме **на цьому акцентуємо в нашій магістерській програмі** (електронний ресурс «Житомир.info», 2021); Об'єднують ці роботи мотиви казок і старовини, **на яких пан Юрій акцентує в кожному виробі** (електронний ресурс «ЧЕline», 2025) та ін.;

6) «що? (здебільшого увагу) + на чому? / на кому? + у / в чому?»: Гротовський у своєму відомому **трактаті** «На шляхах до бідного театру» **акцентує увагу на акторі й глядачеві** (День, 2012); **На цьому акцентував увагу у своїй промові** з нагоди відзначення Дня Конституції голова облдержадміністрації Андрій Троценко (інтернетівська газета «Фіртка», 2014); **На цій проблемі** «День» **акцентував увагу в матеріалі** «Як захистити Лавру від ... церкви?» у № 62–63 за 8–9 квітня 2016 року (День, 2017); **Проблемні питання правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України в частині визнання актів неконституційними не є вичерпними, та на них ми ще акцентуватимемо увагу в наступному розділі дисертації** (К. Кравчук); **Кожен із науковців також акцентував увагу у своїх дослідженнях на певному колі проблем** (А. Кузишин) та ін.

Не відповідає граматичним нормам української літературної мови керування дієслова *акцентувати* іменником, субстантивованим прикметником чи дієприкметником, а також займенником зі значенням об'єкта обмеження у формі знахідного відмінка із прийменником *на* – *на що?* (*на тему, проблему, проблематику; те, це, щось, де що, усе та ін.*), пор.: <...> і ФСБ, і шановний суддя **акцентують увагу на те, що** слідчий, який керував обшуком, особисто не забороняв адвокату брати в ньому участь (Громадське телебачення, 2013); *Тому я знову ж таки на цей факт і на цю саме проблематику акцентую в цьому законопроекті* (із депутатського виступу); *Єврокомісія... акцентувала увагу на хронічний дефіцит кадрів у службах, відповідальних за перевіряння екіпажів літаків, а також за проведення медичних оглядів* (Європейська правда, 2015); *Скажіть, яке ваше бачення волонтерських педагогічних ініціатив і на що саме за таких складних умов ми маємо акцентувати в освіті?* (День, 2022); – *Важливо акцентувати в таких подіях на можливість комунікувати, зрозуміти, що життя триває попри втрати* (Високий Замок, 2024) і под. Найімовірніше, що таке слововживання поширилося в мовній практиці за аналогією до керування *на що?*, характерного для дієслів *наголошувати / наголосити, зосереджувати / зосередити, звертати / звернути (увагу)*, які є українськими відповідниками іншомовного дієслова *акцентувати*.

Отже, керування дієслова *акцентувати що?, на чому?, на кому?, у / в чому?* та моделі уживання «*що? + на чому? / на кому?*»; «*на чому? / на кому?*»; «*що?*»; «*що? + у / в чому?*»; «*на чому? + у / в чому?*»; «*що? + на чому? / на кому? + у / в чому?*» відповідають синтаксичній нормі сучасної української літературної мови. Натомість керування *акцентувати на що?*, спричинене дією закону аналогії, не є нормативним.

Лариса Колібаба

АРБОРИСТ VS ДЕРЕВОЗНАВЕЦЬ

Нині вже нікого не здивуєш назвами нових, раніше невідомих професій, які з'являються значно швидше, аніж на них встигає зреагувати лексикографічна практика. Серед таких – *арборист*.

У всесвітній павутині натрапляємо на численні оголошення, дописи в соцмережах, сторінки, сайти, де вживають цю лексему, наприклад: «*Все для арбориста*», «*Зрізання дерев у Києві – терміновий виклик арбориста*» (<https://ecomir.in.ua/uk/spyliuvannia-derev/arborystyka>), «*Арборист, або той, хто рятує зелені життя*» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3989463-arborist-abo-toj-hto-ratue-zeleni-zitta.html>), «*У моєму дворі спилують дерева «для омолодження». Це нормально? 7 запитань до арбориста*» <https://www.village.com.ua/village/city/how-it-works-city/348759-arborist> тощо¹². Про перспективність відповідної діяльності, що запитана в сучасній спільноті, свідчать матеріали на сайтах навчальних закладів, як-от: «*Навчання арбористів у НУБіП України*» (<https://nubip.edu.ua/news/navchannya-arborystiv-u-nubip-ukrayiny>) та ін.

Отже, що ж за фахівець цей загадковий *арборист*?

Прогнозовано, що тлумачення цього слова немає у СУМ-11, та й у доступній онлайн-версії СУМ-20. Не знайдемо його і в чинному «Класифікаторі професій» (<https://me.gov.ua/Profession/List>). А от на сайті лексикографічного ресурсу «Горох» (<https://goroh.pp.ua>) виявлено таку словникову статтю:

«**АРБОРИСТ** ч. р., істота

*ботаніка, садівництво, екологія. Фахівець, який займається вирощуванням, доглядом, обрізуванням та видаленням дерев, забезпечуючи їхнє здоров'я та безпеку для навколишнього середовища. Приклади: Досвідчений **арборист** може визначити хворобу дерева за його листям. Послуги **арбориста** часто потрібні для догляду за старими деревами в парках або під час будівельних робіт»* (<https://goroh.pp.ua/Тлумачення/арборист>). Тут же наведено словозміну лексеми.

¹² У прикладах тут і далі збережено правопис і стилістику оригіналу.

Чи не найдокладнішу офіційну інформацію про фах *арбориста* та його відмінності від споріднених спеціальностей знаходимо в розділі «Професії» на сайті Proforientator.info, який започатковано в рамках наукового дослідження Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: *Арборист – деревознавець, фахівець з догляду за зеленими насадженнями. Професія арбориста споріднена з професіями озеленювача, лісника та ландшафтного дизайнера, але принципово відрізняється від них. Озеленювач займається садінням дерев і рослин, ландшафтний дизайнер продумує загальну концепцію їх висаджування. А фахівець з арбористики стежить за станом здоров'я дерев. Лісник займається збереженням лісового масиву. Арборист займається кожним деревом окремо. <...> Арборист проводить планове обстеження дерев (моніторинг), сезонну санітарну обрізку, формує крони, за необхідності обробляє рани, виявляє аварійні дерева тощо* (https://proforientator.info/?page_id=932).

У листопаді 2023 року в Києві було презентовано Європейські стандарти догляду за деревами (Technical Standards in Tree Work) українською мовою, що охоплюють три документи, в кожному з яких зафіксовано лексему *арборист*: «Європейський стандарт висадки дерев» (11 слововживань), «Європейський стандарт обрізки дерев» (13 слововживань), «Європейський стандарт механічної стабілізації дерев» (17 слововживань)¹³. До роботи над українською версією документа не було залучено лінгвістів (лише перекладачів-волонтерів), а потреба узгодження термінології зі сфери арбористики, її тлумачення та правопису очевидна. Так само на часі лексикографічна кодифікація назви цієї запитаної у світі сучасної професії.

Українська номінація *деревознавець* як національна альтернатива до запозиченого «арборист» поки не набула належного поширення. Можливо, тому що соціум цю лексему сприймає звужено, отже, вона не охоплює того функціоналу, яким традиційно наділяють *арбориста*. Аргументом на користь обрання

¹³ Стандарти можна переглянути за покликанням: <https://drive.google.com/drive/folders/12VUNvkoNdODu2TD74ogxpfkQxBGtL7hA>.

іншомовного відповідника назви професії слугуватиме впровадження міжнародних нормативних документів у цій галузі.

Популярність послуг арбористів зумовила пошук синонімів до назви фаху: як в офіційному слововживанні, так і в медіапросторі. Хоча неточне розуміння специфіки цієї спеціальності часом спричиняє помилки. Один із вдалих, на нашу думку, українських відповідників офіційної назви – «інспектор стану дерев»: *У рамках проекту з розвитку арбористики в Україні Semen Oblomei Foundation Благодійний фонд Peli can live готує курс для майбутніх інспекторів стану дерев!* (<https://www.facebook.com/100091460444934/posts/236850319373648/>). А от слова *альпініст* і *арборист* недоцільно вважати за синоніми навіть у «прозорому» щодо тлумачення контексті, наприклад: *Послуги арбориста. Спил та обрізка дерев альпіністами* (<https://alpindustriya.com.ua/ua/poslugy-arborystiv/>). Зауважимо, що промисловий альпінізм – «це професійна діяльність і одночасно технологія проведення робіт у місцях, доступ до яких ускладнений у зв'язку з їх розташуванням на великій висоті» (<https://alpindustriya.com.ua/ua/shcho-take-promyslovyj-alpinizm/>). Безумовно, робота арбориста передбачає володіння базовими навичками з альпінізму, вміння працювати зі спеціальним устаткуванням на висоті; це важлива професійна характеристика, проте зовсім не основна.

На інший синонім-метафору – «деревний хірург» – натрапляємо в медіапублікаціях: *Відомий арборист Володимир Ветроградський – «деревний хірург», який за понад два десятиліття врятував близько двох тисяч дерев по всій Україні* (<https://lviv.media/publikaciyi/94631-rentgen-dlya-duba-chivdastsya-vryatuvati-najstarishe-derevo-lvivshini/>). Припускаємо, що мова-джерело синонімії в цьому випадку англійська. Адже в Кембриджському словнику *arborist* (<https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/arborist>) витлумачено так: *«людина, робота якої полягає в догляді за деревами та підтримуванні їхнього здоров'я і безпеки, наприклад, шляхом обрізування пошкоджених гілок»* (переклад наш. – А.Г.). Тут же зазначено синонім *tree surgeon* (дослівно – хірург дерев, деревний хірург).

Ряд образних вторинних номінацій до *арборист* продовжують такі: У Києві з'явилися сертифіковані «адвокати дерев» (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/94365/>); *Санітари Лісу*. Досвідчена команда, надаємо послуги арбористики в будь-яку пору року, беремось за складні задачі (<https://www.sanitary-lisu.com.ua/>). Хоча щодо прозорості семантики останньої сполуки є сумніви, адже *санітарами лісу* називають і птахів, і мурах, і вовків тощо. Та й уживання великої літери у сполуці не є нормативним. І все-таки, пошук українськими компаніями емоційно-експресивних відповідників до слова *арборист*, що ще не набуло поширення, варто привітати.

Сучасний ринок праці динамічно реагує на запити соціуму, тому постійно виникає потреба в номінуванні нових видів діяльності та фахівців, які їх виконують. На це впливають як інтралінгвальні, так і (переважно) екстралінгвальні чинники. На нашу думку, варто віддавати перевагу власне українським назвам, вчасно їх кодифікувати і вводити до активного вжитку принаймні в офіційно-діловому спілкуванні. Хоча часто у виборі номінації нової професії вирішальну роль відіграє саме мовна практика, де вже утвердився іншомовний варіант.

Ангеліна Ганжа

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Наукове видання

КУЛЬТУРА СЛОВА

Випуск 103

Друкується за ухвалою
вченої ради Інституту української мови
НАН України

Головний редактор *С.Я. Єрмоленко*
Випусковий редактор *С.П. Бибик*
Технічний редактор *Л.І. Петренко*

Комп'ютерне верстання *Т.І. Савенко*

Підписано до друку 29.12.2025 р.
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Обл.-вид. арк. 10.67. Ум.-друк. арк. 13.09.
Наклад 300 прим. Зам. № 2390.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
Тел./факс: (044) 227-38-28, 227-38-48;
e-mail: info@burago.com.ua
www.burago.com.ua
Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41